

SBORNÍK
STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU
FRÝDEK-MÍSTEK

9

2008

ISBN 978-80-86388-61-8
ISSN 1214-6951

OBSAH

<i>Tomáš Adamec:</i> Státní okresní archiv Frýdek-Místek v roce 2007	5
<i>Radim Jež:</i> Nové poznatky ze sklonku života těšínského knížete Kazimíra II. († 1528)	7
<i>Jan Al Saheb:</i> Případ dluhů vладыky Jiříka Fajtla z Pomanzed (k pauperizaci drobné nižší šlechty v 16. století)	28
<i>Lenka Vašutová:</i> K valašské a pasekářské kolonizaci v Čeladné	52
<i>Petra Sysalová:</i> Fenomén frýdlantských železáren	64
<i>David Pindur:</i> Barokní mecenát severomoravských měšťanů na příkladu manželů Vidomusových z Místku	80
<i>Karel Müller:</i> Nejstarší (velká) pečeť města Jablunkova	111
<i>Eva Vojkovská:</i> Působení těšínského stavitele Josefa Drachného na Frýdecku	115
<i>Milan Myška:</i> Beskydská krčma Horák na Morávce - Nytrové	134
<i>Alena Matějová:</i> Podzim 1938 na Těšínsku	155

<i>Tomáš Adamec:</i> Několik poznámek k pracovnímu útvaru č. 402	164
Zprávy o literatuře	172
Výstava Zapomenutý Frýdek-Místek	182

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV FRÝDEK-MÍSTEK V ROCE 2007

Tomáš Adamec

Jak se už stalo zvykem, na úvod stručně připomeneme nejdůležitější data, charakterizující náš archiv v uplynulém roce. Začneme čísly. Ke konci roku 2007 bylo vykázáno 11 nově inventarizovaných fondů o celkovém rozsahu 21,75 bm, dalších 90 bm bylo zpracováno v dosud rozpracovaných fondech, z toho největší část připadá opět na fond ONV Frýdek-Místek III, jehož pořádání je pro svůj mimořádný rozsah rozloženo na etapy podle jednotlivých odborů a protáhne se tak na řadu let.

Archiv navštěvovalo 172 badatelů (z toho 3 cizinci), kteří u nás vykonali celkem 525 badatelských návštěv. Do tohoto součtu nejsou započítáváni ti návštěvníci archivu, kteří k nám přišli jen pro nějakou informaci nebo potvrzení. Nejčastěji se jedná o potvrzení o návštěvě školy pro účely výpočtu důchodu. Z badatelů byli opět nejpilnější vysokoškolští studenti.

Tak jako v minulých letech, i v roce 2007 přišlo do archivu mnoho exkurzí žáků zdejších základních škol a studentů středních škol v celkovém počtu asi 350 osob. V přízemních prostorách archivu se dozvěděli základní informace o archivu a práci archivářů a prohlédli si aktuální expozici. Po celý rok byla ve vstupních prostorách archivu nainstalována výstava Historické mapy Moravy a Slezska, kterou velmi pečlivě připravila Mgr. Eva Vojkovská.

Do archivu přibylo v roce 2007 celkem 24 bm archiválií, takže v našich depozitářích je nyní uloženo 3969 bm archivních dokumentů, a to v 1540 fondech.

V souladu se zněním archivního zákona i náš archiv předkládá badatelům pouze kopie archivních dokumentů (pokud je má). Jelikož se tyto kopie velkou měrou nacházejí na mikrofilmech, byla k naší stávající staré zakoupena ještě jedna nová čtečka mikrofilmů. Aby byl pro badatele zajištěn pokud možno co největší komfort (čtečka vyžaduje poněkud jiné nároky na okolní světlo),

nechali jsme vedle badatelný vybudovat malou místnost, do níž jsme obě čtečky umístili.

Kontrola fyzického stavu archiválií byla prováděna průběžně 2x měsíčně. Plísně se vyskytovaly velmi sporadicky, v podstatě jen u archiválií z fondů farních úřadů, které byly před předáním do archivu často přechovávány v naprosto nevyhovujících podmínkách. V roce 2007 se drobná plíseň vyskytla u fondu Farní úřad Frýdek. Veškerý nově přichozí archivní materiál je při přebírání kontrolován a v případě zjištění podezření na plíseň ošetřen tak, aby se zabránilo zanesení plísně do depozitáře.

V roce 2007 byla dokončena oprava vzduchotechniky. Bylo však konstatováno, že zařízení, které bylo při stavbě archivu nainstalováno, nebude nikdy pracovat k naší úplné spokojenosti. A to proto, že to lidově řečeno neutáhne. Přesto bylo patrné určité zlepšení. Klima v depozitářích bylo v roce 2007 uspokojivé, nenaměřili jsme žádné extrémní hodnoty. Vzduchotechniku pouštíme nárazově, když hodnoty teploty či vlhkosti mají tendenci jít právě směrem k extrému. Po několika dnech se hodnoty vrátí do normálu a vzduchotechnika je zase vypnuta.

Od roku 2006 konají archivní inspektoři (Tomáš Adamec, Olga Mateášová) státní kontroly v oblasti spisové služby. V průběhu roku bylo provedeno šest státních kontrol: na Městském úřadě v Brušperku a na obecních úřadech v Bystřici, Hnojníku, Dobré, Paskově a Čeladné. Bylo konstatováno, že i když zejména spisovny na obecních úřadech nejsou zrovna vzorové, hlavně co se týká požadavků na jejich umístění a klimatizaci, jejich stav je více méně uspokojivý. Nebyly zaznamenány žádné vážné prohřešky.

NOVÉ POZNATKY ZE SKLONKU ŽIVOTA TĚŠÍNSKÉHO KNÍZETE KAZIMÍRA II. (†1528)

Radim Jež

Osobnosti Kazimíra II. (*1449/1452-†1528), těšínského knížete z rodu Piastovců, si v posledních letech stále více začínají všimát odborní badatelé, kteří na základě nových poznatků přinášejí informace o této bezesporu významné postavě přelomu středověku a raného novověku. Kazimíra II. lze bez nadsázky označit jako jednoho z politicky nejaktivnějších představitelů těšínské knížecí rodiny, která vládla tomuto nejjižnějšímu cípu Slezska více než 350 let; svým celoevropským významem jej předčil snad jen jeho prapředeek Přemysl I. zvaný Nošak (*kol. 1332/1336-†1410).¹ Přednostní postavení na poli politické angažovanosti bylo dáno jeho funkcí v úřadu vrchního slezského hejtmána, kterou zastával v letech 1490-1504 a následně od roku 1509 až po smrt prvního Jagellonce na českém trůně (1516), kdy došlo k správnímu rozdělení Slezska i působnosti vrchního hejtmána na část dolnoslezskou a hornoslezskou.² Toto postavení si těšínský kníže udržel po zbytek svého života (do r. 1528).³ Navíc k němu připojil

¹ Výběrově uvádím alespoň nejnovější literaturu k tomuto diplomatovi Karla IV.: PANIC, Idzi: *Książę cieszyński Przemysław Noszak (ok. 1332/1336-1410). Biografia polityczna*. Cieszyn 1996; ŽÁČEK, Rudolf: *K počátkům politické kariéry vévody Přemysla I. Těšínského*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis – C 3, 1997, s. 44 – 53 a BOBKOVÁ, Lenka: *Slezští Piastovci na dvoře Karla IV.* In: Barciak, A. (ed.): *Piastowie śląscy w kulturze i europejskich dziejach*. Katowice 2007, s. 168 – 180.

² Více viz ORZECOWSKI, Kazimierz: *Teritorialne podziały w przeszłości Śląska IV. Podziały czasów jagiellońskich i habsburskich*. Kwartalnik Opolski 18, 1972, z. 1, s. 5 – 21; KORBELÁŘOVÁ, Irena: *K územně – správnímu členění Slezska před rokem 1740*. Slezský sborník 100, 2002, s. 161 – 180. Literatura k tématu shrnuta v KACZMAREK, Ryszard – NOWAK, Krzysztof: *Pojęcia i granice Górnego Śląska w ujęciu historiograficznym – próba uporządkowania*. In: Spyra, J. (ed.): *Kronikarz a historyk. Atuty i słabości regionalnej historiografii*. Materiały z konferencji naukowej Cieszyn 20-21 września 2007. Cieszyn 2007, s. 231 – 276 (elektronická publikace dostupná na adrese <http://www.kc-cieszyn.pl/bt/jpg/e-book.pdf>).

³ Srov. ORZECOWSKI, Kazimierz: *Historia ustroju Śląska 1202-1740*. Acta Universitatis Wratislaviensis 2806. Wrocław 2005, s. 91 a TÝŽ: *Generalny*

i zástavní držbu Opavska a s ní spojený vlivný úřad zdejšího zemského hejtmana, který zastával v letech 1515-1528.⁴ Ze zmíněných mocenskopolitických pozic, které Kazimír II. od konce 15. století zastával, je zcela jasně vidět jeho úsilí a vůle prosadit se v aristokratické společnosti stavovského soustátí zemí Koruny české, čemuž podřizoval veškeré své aktivity.⁵

Již starší literatura věnuje této, v mnoha ohledech kontroverzní, postavě značnou pozornost, a to i díky shora uvedeným okolnostem. Je nutno upozornit zejména na posmrtně vydanou studii ředitele těšínských komorních statků Mathiase Kasperlika (*1801-†1865)⁶ jenž poprvé, na základě komplexního studia archivních materiálů, dokázal podat prvotní přehled Kazimírových životních a politických osudů.⁷ Jeho závěry použil a drobně do

starosta Śląska. Ewolucja urzędu. Acta Universitatis Wratislaviensis 2616, Prawo 288, 2004, s. 115 – 133.

⁴ Více o dramatických okolnostech vyjednávání a držby Opavského knížectví viz KOZÁK, Petr: *Zápas o personální politiku v úřadě zemského hejtmana mezi stavy knížectví opavského a českými králi z rodu Jagellonců (1510-1528)*. Časopis Slezského zemského muzea – B 54, 2005, s. 193 – 210.

⁵ FUKALA, Radek: *Stavovská politika na Opavsku v letech 1490-1631*. Opava 2004, na s. 19 jej hodnotí jako politika, který je „sebevědomý a bojovně bezohledný“.

⁶ Více o něm viz SLÁMA, František: *Mathias Kasperlik*. In: Týž (ed.): *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-, Geschichts- und Culturbilder*. Prag 1887, s. 115 – 117; HAVLÍČEK, Bedřich: *Matěj Kašperlik – zapomenutý historik Těšínska. (Příspěvek k soupisu jeho díla)*. Těšínsko 1, 1957, s. 13 – 14; MYŠKA, Milan: *Kasperlik Matyáš*. In: *Biografický slovník Slezska a Severní Moravy* (dále jen BSSSM). Nová řada 3 (15). Ostrava 2002, s. 73 – 74 a naposledy JEŽ, Radim: *Neznámý rukopis Kaufmannovy kroniky a dalších historických prací tohoto typu pro oblast Těšínska z fondů Moravského zemského archivu v Brně*. In: Spyrá, Janusz (ed.): *Kronikarz a historyk*, s. 171 – 199.

⁷ KASPERLIK, Matthias: *Kasimir II. (1477-1528) in seiner Wirksamkeit als oberster Hauptmann in Schlesien und als Herzog von Teschen, nebst einem Rückblick auf den ältere Länderbesitz*. Notizen – Blatt der historisch – statistischen Section der kais. königl. mährisch – schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde (dále jen Notizen – Blatt), 1873, č. 1, s. 1 – 6; č. 2, s. 9 – 15; č. 3, s. 17 – 22. Všechny práce, které vyšly v brněnském Notizen – Blatt na pokračování v letech 1873-1875, jsou přetiskem Kasperlikovy nepublikované studie „*Die Stadt und Herrschaft Friedek. Ein Beitrag zur Quellenkunde für die Geschichte des Herzogthums Teschen*“, jejíž rukopisná podoba čítající 637 stran je dnes uložena v Muzeum Śląska

svých syntéz doplnil Gottlieb Biermann (*1824-†1901).⁸ Snahy česky a polsky pišících následovníků, na tomto místě mám na mysli obzvláště Františka Slámu (*1850-†1917)⁹ a Franciszka Popiołka (*1868-1960†),¹⁰ nepřinesly žádné nové poznatky o těšínském Piastovci, které by zásadním způsobem inovovaly Kasperlikovu studii. Teprve v několika posledních letech se přistupuje k moderně pojatým hodnocením jeho významu. Pomineme-li slovníková hesla a genealogické přehledy,¹¹ máme k dispozici kvalitní práci z pera Davida Pindura,¹² která se díky precizní heuristice stala nejúplnějším přehledem Kazimírových politicko-společenských a hospodářských aktivit zejména v hornoslezském prostoru.¹³ Dále byla pozornost věnována rozvoji a podpoře umění na dvoře těšínského knížete¹⁴ a kontaktům s představiteli královských center v Budíně a Praze.¹⁵ V oblasti

Cieszynského, Knihovna, inv. č. 9621 a nezpracované pozůstalosti v opavském zemském archivu.

⁸ BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte des Herzogthümer Troppau und Jägerndorf. Teschen 1874* a TÝŽ: *Geschichte des Herzogthums Teschen. Teschen 1863¹ a 1894²*. Pokud není uvedeno jinak, budu v následujícím textu pracovat s prvním vydáním.

⁹ SLÁMA, Franz: *Das Herzogthum Teschen unter der Herrschaft der Piasten*. In: Týž (ed.): *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-, Geschichts- und Culturbilder*. Prag 1887, s. 7 – 32 a TÝŽ: *Dějiny Těšínska*. Praha 1889.

¹⁰ POPIOLEK, Franciszek: *Dzieje Śląska Austriackiego z ilustracjami*. Cieszyn 1913 a další práce téhož viz BROZEK, Ludwik: *Bibliografia Franciszka Popiołka. Z okazji 35-lecia pracy naukowej (1903-1938)*. Zaranie Śląskie 14, 1938, č. 2, s. 120 – 136.

¹¹ Tyto příručky budou průběžně citovány v poznámkovém aparátu dále v textu.

¹² PINDUR, David: *Těšínsko za vlády piastovského knížete Kazimíra II. (1477-1528)*. Práce a studie Muzea Beskyd – Společenské vědy 14, 2004, s. 1 – 93. Přepřacovaný text této studie by měl vyjít v letošním roce v polském jazyce pod názvem „*Książę czasów przelomu. Kazimierz II cieszyński (1477-1528) i jego władztwo*“.

¹³ Srov. recenzi CZECHOWICZ, Bogusław: *D. Pindur, Těšínsko za vlády piastovského knížete Kazimíra II.* Śląski kwartalnik historyczny Sobótka 61, 2006, s. 390 – 392.

¹⁴ CZECHOWICZ, Bogusław.: *W cienu pradiada. Mecenat artystyczny księcia Kazimierza II w księstwie cieszyńskim*. Cieszynskie studia muzealne/Těšínský muzejní sborník 2, 2005, s. 51 – 86.

¹⁵ PINDUR, David: *K těšínsko – uherským vztahům na sklonku středověku*. Sborník Státního okresního archivu Frýdek – Místek 7, 2006, s. 18 – 23 a HORWAT, Jerzy:

zpřístupňování písemných dokladů se také podařilo vydat informačně hodnotný pramen, urbář těšínské komory z roku 1518, který mapuje ekonomickou situaci části knížecí domény, vývoj osídlení, politické pozadí vzniku a další okolnosti.¹⁶ I když zmíněné práce přinášejí množství nových skutečností o Kazimírovi II., probíhající průzkum archivních depozitářů odkrývá dosud neznámá fakta, která nám doplňují mozaiku pestrého života těšínského Piastovce žijícího na rozhraní dějinných etap, jež byly poznamenány přílivem podnětů a myšlenek ze Středomoří do záalpského civilizačního prostoru. V následujících řádcích se pozastavím nad neznámou pečetí Kazimíra II. a pokusím se objasnit okolnosti a dataci jeho úmrtí.

Neznámá pečeť Kazimíra II. z roku 1527

Na sklonku 15. století se do slezských oblastí začíná postupně dostávat raně renesanční a humanistická kultura, která se výrazně projeví ve všech odvětvích společenského života – literatuře, filozofii, stavitelství a v mnoha dalších. Do Horního Slezska tyto myšlenky a impulzy proudily zejména z blízkých moravských končin, kde byly přinášeny z dvora uherského krále Matyáše Korvína.¹⁷ Humanistické pojetí světa se promítlo i do zintenzivnění potřeby komunikace nejvyšších vrstev aristokratické společnosti zemí Koruny české. Základním sdělovacím médiem, které se sice používalo již několik staletí předtím, ale v tomto období jeho význam ještě výrazně vrostl, byl papír či pergamen, který nesl psanou informaci. V této éře jsme svědky nebývalého nárůstu korespondence, což také dokládají dochované archivní sbírky.¹⁸

Piastowie górnośląscy wobec Czech i Węgier. In: Barciak, A. (ed.): *Piastowie śląscy w kulturze i europejskich dziejach.* Katowice 2007, s. 245 – 260.

¹⁶ JEŽ, Radim (ed.): *Urbář těšínské komory a svatební smlouva knížete Václava II. s Annou Braniborskou – Ansbašskou z roku 1518.* Práce a studie Muzea Beskyd – Společenské vědy 18, 2007, s. 107 – 136.

¹⁷ Srov. HLOBIL, Ivo – PETRŮ, Eduard: *Humanismus a raná renesance na Moravě.* Praha 1992.

¹⁸ O rozvoji korespondence více viz RULFOVÁ, Milena: *Dopis v českých dějinách.* Sborník Poštovního muzea 3, 1981, s. 95 – 114 a KUČERA, Jan: *Dopis v předbělohorských Čechách.* Sborník Poštovního muzea 4, 1982, s. 177 – 192.

Dopis zajišťoval rychlý přenos zpráv, které měly formální i neformální charakter. Děly se na listy uzavřené (litterae clausae), většinou soukromé povahy, a listy otevřené (litterae apertae), jež byly určené více příjemcům a dále se rozlišovaly na letáky, manifesty, patenty a tzv. listy nepřátelské.¹⁹ Jejich psaní se v kancelářích řídilo jasně stanovenými pravidly podle stylistických příruček a manuálů.

Společensko-politické postavení knížete Kazimíra II., zejména jako vrchního představitele panovnické moci ve Slezsku, vedlo k potřebě každodenní komunikace formou korespondence, neboť geografická rozlehlost jeho působnosti ani jiný způsob předávání informací nedovolovala. Vždyť vřatislavskou metropoli, kde zasedal zemský sněm i soud,²⁰ dělilo od rezidenčního města těšínských knížat přes 200 km, což při stavu tehdejších komunikací a dopravních prostředků představovalo přibližně týdenní vyčerpávající cestu. Jak naznačuje prozkoumaná část Kazimírovy korespondence,²¹ jeho rozhledu, zkušeností a geopolitických

Množství archivních pozůstalostí podává HANZALOVÁ, Jarmila: *Soupis osobních písemných pozůstalostí a rodinných archivů v České republice*. Praha 1997.

¹⁹ Srov. ČORNEJ, Petr: *Poznámky k vydávání starších česky psaných listů (14.-16. století)*. Česká literatura 37, 1989, s. 1 – 15.

²⁰ K významu největšího města ve Slezsku (na přelomu 15. a 16. století se odhaduje počet obyvatel na 23 tisíc) srov. WOJTUCKA, Jana: *Vřatislav, slezská perla v České koruně. Příspěvek k dějinám a významu Vřatislavi na přelomu 15. a 16. století*. In: Březina, L. – Konvičná, J. – Zdichynec, J. (edd.): *Ve znamení země Koruny české*. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc. Praha 2006, s. 79 – 96.

²¹ Stav poznání dopisních materiálů těšínských knížat je limitován množstvím dochovaných pramenů tohoto typu a faktem, že v předchozím období nebyl kladem větší důraz na informační hodnotu neformálních pramenů, byť mnohdy přinášejí cenné informace. Velká část korespondence odeslané Kazimírem II. je dnes uložena ve fondech vřatislavského státního archivu (Archiwum Państwowe Wrocław) a stále čeká na badatelské zpracování. O stavu a dochování korespondence těšínských Piastovců více viz JEŽ, Radim: *Těšínský kníže Frídřich Kazimír a Vřatislav z Pernštejna (vzájemné vztahy s edicí korespondence z let 1564-1571)*. Práce a studie Muzea Beskyd – Společenské vědy 18, 2007, s. 137 – 175, zejména s. 152 – 154 a GOJNICZEK, Waclaw: „Missiva“ biskupów otomunieckich jako źródło do dziejów i genealogii Piastów cieszyńskich z XVI wieku. In: Barciak, A. (ed.): *Piastowie śląscy*, s. 396 – 408, zde s. 396 – 401. Dílčí

znalostí využívali mnozí z řad aristokracie zemí Koruny české, a žádali jej, aby jim zasílal informace o událostech např. v Polsku či Dolním Slezsku.²² Těšínský kníže tak užíval korespondence nejenom k výkonné moci spojené s jeho úřady, ale i ke kontaktu s předními představiteli šlechtické obce. V listech lze nalézt široké spektrum subjektivně podaných informací, od zcela soukromých až po formální, které byly dané běžnou kancelářskou agendou.

Uzavřené dopisy byly sepisovány knížecím úředníkem, jenž byl k těmto úkolům speciálně vyškolen a pobíral za ně stanovenou mzdu. Jeho práci kontroloval notář a následně kancléř.²³ Důležitou součástí každého dopisu byla pečeť, která měla dvojí funkci. Po dokončení vnitřní textové části a jejím překontrolování byl papír (pergamen se v tomto období již pro psaní dopisů kvůli velkým finančním nárokům na jeho výrobu neuplatňuje a je používán spíše pro právní dokumenty, jež měly delší časovou platnost a i proto byly vyhotovovány na odolnějším médiu) složen do podoby obdélníku, který měl podobný tvar jako současná dopisní obálka, a pevně zalepen (přibližně uprostřed) voskem, v případě Kazimíra II., červené barvy, do kterého se vtlačil obrys pečeti. Ta tedy dopis uzavřela před nežádoucími čtenáři a navíc, díky její podobě a vzoru, zaručovala jeho platnost. Na první pohled adresát dle pečeti také poznal osobu, od které mu bylo psaní doručeno.²⁴

Za života knížete Kazimíra II. jsme svědky přeměny jeho kanceláře,²⁵ která vyjadřovala postavení vrchního hejtmana,

poznatky také v PRASEK, Vincenc: *Několik listů z Fryštátské kanceláře knížete Kazimíra II.* Věstník Matice Opavské 19, 1911, s. 16 – 21.

²² Např. bývalý nejvyšší hofmistr Českého království, Vilém II. z Pernštejna (*1438-†1521), žádal těšínského knížete o pravidelné zasílání zpráv. Viz PALACKÝ, František (ed.): *Psaní pana Viléma z Pernštejna od r. 1520 a 1521. I a II.* In: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské I. a II. Praha 1840 a 1842, s. 69 – 137 a 136 – 174, zde část II., č. 97, s. 141 – 142 (Hranice, 10. 11. 1520); č. 104, s. 146 – 147 (Hranice, 23. 11. 1520); č. 109, s. 148 – 150 (Hranice, 29. 11. 1520) a dále dle rejstříku.

²³ Podrobněji viz TRELÍŇSKA, Barbara: *Kancelaria i dokument ksiąząt cieszyńskich 1290-1573.* Warszawa – Łódź 1983, s. 69 – 106.

²⁴ KREJČÍK, Tomáš: *Pečeť v kultuře středověku.* Ostrava 1998, zde na s. 317 – 365 bohatá bibliografie sfragistických prací.

²⁵ Srov. PINDUR, David: *Těšínsko za vlády piastovského knížete Kazimíra II.,* s. 34 – 35 a 51 – 55.

a s jejím výrazným rozmachem je spojen i nárůst písemné produkce. S tímto faktem koresponduje množství užitých pečetních typářů, jejichž vzory se dochovaly na listinách a listech. Velkou pozornost sfragistice těšínských Piastovců věnoval Erich Šefčík (*1945-†2004),²⁶ jenž podal v monografickém zpracování přehled všech do té doby známých pečetí.²⁷ Jeho studii doplňuje množství časopisecky vydaných příspěvků českých a polských badatelů.²⁸

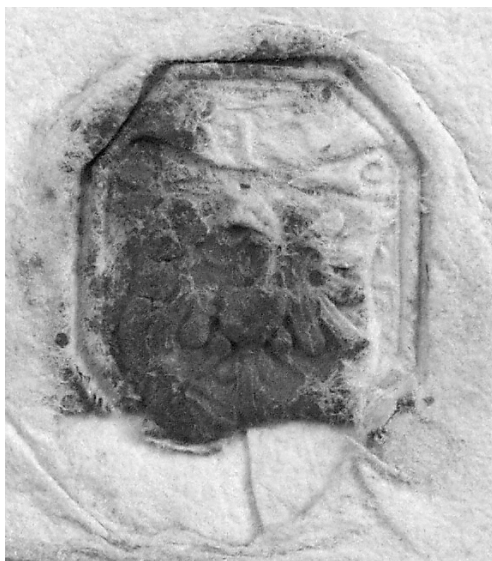
Přes kvantum publikovaných příspěvků existuje ještě jeden vědci dosud nepopsaný typ pečetí. Jde o drobný sekret, který je dochován na dvou listech odeslaných ze Skočova (p. Skoczów)

²⁶ Více informací o něm s výběrovou bibliografií viz ŠTEFAN, J. T.: *Vzpomínáme na PhDr. Ericha Šefčíka*. Slezský numismatik 7, 2004, s. 14 – 17; BALATKOVÁ, Jitka: *Erichu Šefčíkovi na rozloučenou*. Archivní časopis 55, 2005, s. 55 – 57; KRĚNOVSKÁ, Věra: *Odešel PhDr. Erich Šefčík*. Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy 31, 2005, č. 1, s. 41; MÜLLER, Karel: *Šefčík, Erich*. In: Dokoupil, L. (ed.): BSSSM. Nová řada 8 (20). Ostrava 2006, s. 116 – 119 a SPYRA, Janusz: *Erich Šefčík (1945-2004)*. Těšínsko 49, 2006, č. 3, s. 29 – 32.

²⁷ ŠEFČÍK, Erich: *Pečetě těšínských Piastovců*. Ostrava 1982. Srov. také jeho další studie: *Pečetě těšínského knížete Kazimíra II*. Těšínsko 23, 1980, č. 1, s. 17 – 23; *Heraldická znamení na pečetích těšínských Piastovců*. In: Sborník příspěvků z I. setkání genealogů a heraldiků. Ostrava 1980, s. 55 – 56; *Pečeť těšínského knížete Václava II. z roku 1517*. Těšínsko 35, 1992, č. 1, s. 24; *Výrobní a grafická souvislost mezi mincemi, medailemi a pečetěmi těšínských Piastovců*. Folia numismatica 3, 1988, s. 57 – 66. Příspěvek vyšel i v polském znění pod názvem *Przyczynek do rozwoju wyobrażeń heraldycznych na pieczęciach, monetach i medalach Piastów cieszyńskich*. Biuletyn Numizmatyczny, 1986, s. 1 – 6.

²⁸ PANIC, Idzi: *Pečetě těšínských knížat. (Sfragistická studie)*. Studie o Těšínsku 6, 1978, s. 129 – 144; MÜLLER, Karel: *Pěší pečeť knížete Kazimíra I. z poloviny 14. století*. Těšínsko 41, 1998, č. 2, s. 23 – 25; KARGER, Wiktor: *Nejstarší těšínská knížecí pečeť*. Slezský numismatik 8 – 9, 1961, s. 35 – 36 a CZECHOWICZ, Bogusław.: *W cienu pradziada*, s. 82 – 84. MÜLLER, Karel: *Pečeť Kazimíra knížete těšínského*. In: Chamonikola, K. (ed.): *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550*. IV. Opava. Brno 1999, s. 236. Shrnutí dosavadního stavu poznání viz TÝŽ: *Heraldik und Sphragistik im ehemaligen Österreichisch-Schlesien. Stand der Forschung und künftige Aufgabe*. In: Weber, M. – Carsten, R. (edd.): *Silesiographia. Stand und Perspektiven der historischen Schlesienforschung*. Festschrift für Norbert Conrads zum 60. Geburtstag. Wissenschaftliche Schriften des Vereins für Geschichte Schlesiens 4. Würzburg 1998, s. 329 – 335.

3. října 1527²⁹ a z fryštátského zámku ve čtvrtek před sv. Lucíí (12. prosince) téhož roku.³⁰ Jedná se o pečeť krytou ústřížkem papíru,³¹ který zaručoval její delší životnost a pojil strany zalepeného (vrstvou vosku) dopisu. Sekret má obdélníkový tvar se zkosenými rohy (osmiúhelník) o rozměrech 15 × 18 mm a jednotlivé hrany jsou dlouhé 7 × 5 × 9 mm. V pečetním poli je vyobrazen erb těšínských knížat (tzv. znaková pečeť) tvořený polským (raně renesančním) štítem a na něm spodobněnou vpravo hledící orlicí s korunou (srov. obr. č. 1 a 2), jež má na každém křídle pět „per“. Štít je v horních rozích zakončen volutou. Spojnice rohů tvoří mírně prohnutý oblouk, do něhož jsou vsazeny, a zároveň kopírují tvar štítu, majuskulní iniciály těšínského knížete K K T (K[azimír] K[níže] T[ěšínský]).

Obr. č. 1 - Nově objevená pečeť knížete Kazimíra z roku 1527

²⁹ Uložen v Zemském archivu (dále jen ZA) Opava, Hejtmanský úřad knížectví opavsko – krnovského, karton 1, inv. č. 40, fasc. 1, f. 28. Pečeť přitíštěna k listu o rozměrech 311 × 219 mm.

³⁰ TAMTÉŽ, f. 29; rozměry dopisu 316 × 262 mm.

³¹ Papírový kryt má čtvercový tvar o rozměrech stran 72 mm, resp. 62 mm.

Obr. č. 2 - Pečeť pod papírovým krytem z roku 1527

Šefčík ve své monografii podává rozbor celkem pěti typů pečeti pod papírovým krytem (tzv. sekretů), které kníže Kazimír II. užíval pravděpodobně v letech 1493-1528.³² Hned první z nich je zcela výjimečná – na špatně zřetelném otisku je znázorněna mužská postava (snad rytíř či kníže) s mečem držícím v levé ruce a jablkem v pravé.³³ Tento motiv je znám pouze z neúplně datovaného listu, jehož vznik se klade do rozmezí let 1493-1495,³⁴ určeného knížeti

³² ŠEFČÍK, Erich: *Pečeti těšínských Piastovců*, s. 24 – 25, č. 18, 20 – 22 a 24; fotografie na s. 37 – 40.

³³ Srov. ŠEFČÍK, Erich: *Pečeti těšínských Piastovců*, s. 24, č. 18 a CZECHOWICZ, Bogusław.: *W cienu pradziada*, s. 83.

³⁴ V českém dopise odeslaném z Těšína je pouze zmínka o sepsání na den Popeleční středy.

Janu IV. Osvětimskému (*mezi 1426/1430 - †mezi 1495/1497).³⁵ Další z Kazimírových pečetí pod papírovým krytem nese jednoduché vyobrazení orlice s iniciály K T a její grafická podoba má strohý gotický ráz (srov. obr. č. 3), jenž můžeme sledovat u těšínských knížat už v polovině 14. století (např. pečeti Přemysla I. /1366/ a Semovíta /kol. 1380/). Zejména jde o svislé ztvárnění per na křídlech.³⁶

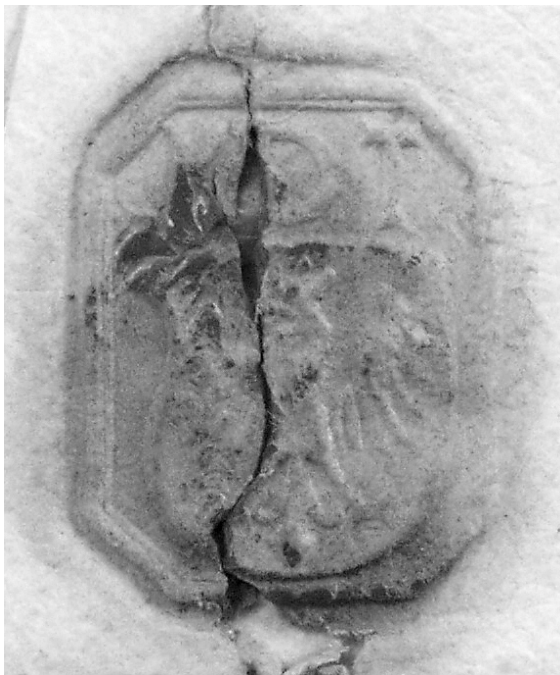
Obr. č. 3 - Sekret z roku 1523

Následující tři pečeti vykazují schodu v minimálně jednom bodě – vždy je použit kolčí štít charakteristický pro období

³⁵ Dnes uložený v ZA Opava, Slezský stavovský archiv v Opavě 1318-1850, inv. č. 714, sign. A XVIII-36.

³⁶ ŠEFČÍK, Erich: *Pečeti těšínských Piastovců*, s. 25, č. 20. Autor měl k dispozici pouze odlitek pečeti, originál mu nebyl z archivních materiálů znám. Čtyři listy s tímto typářem jsou dnes uloženy v ZA Opava, Hejtmanský úřad knížectví opavsko – krnovského, inv. č. 40, fasc. 1, f. 1 (16. 6. 1515, Těšín); f. 4 (22. 4. 1515, Fryštát); f. 17 (24. 8. 1517, Fryštát); f. 24 (1523, Těšín).

pozdního středověku (14.-15. století).³⁷ Podobně vypadá i vždy vpravo hledící korunovaná orlice, která je již v jiné, náročněji ztvárněné, pozici, než u předchozího typu (obr. č. 4)³⁸.

Obr. č. 4 - Pečeť z roku 1511

U dvou pečeti je ale nutno poopravit Šefčíkem publikované popisy, které pořídil z nekvalitních odlišků.³⁹ Na znakové pečeti z roku 1518 (obr. č. 5)⁴⁰ jsou nad kolčím štítem jasně vidět iniciály

³⁷ Více viz KREJČÍKOVÁ, Jarmila – KREJČÍK, Tomáš: *Úvod do české sfragistiky*. Ostrava 1989.

³⁸ ZA Opava, Hejtmanský úřad knížectví opavsko – krnovského, inv. č. 40, fasc. 1, f. 6 (8. 6. 1511, Těšín); f. 11 (11. 7. 1512, Těšín); f. 13 (10. 10. 1512, Těšín).

³⁹ ŠEFČÍK, Erich: *Pečeti těšínských Piastovců*, s. 25, č. 22 a 24.

⁴⁰ ZA Opava, Hejtmanský úřad knížectví opavsko – krnovského, inv. č. 40, fasc. 1, f. 21 vydavatel píše „[...] Sekret náš k tomuto listu jsme přitisknutí rozkázali

Kazimíra II. K T (**K**[azimír] **T**[ěšínský]) a mezi nimi dvě voluty stočené proti sobě.⁴¹ Horní partii pečeti tvoří drobné až nezřetelné ztvárnění orlice (tzv. klenot), která je obdobná jako na štítu.

Obr. č. 5 - Pečeť z roku 1518

Na posledním Šefčíkovi známém typáři sekretní pečeti je na štítě totéž vyobrazení orlice jako v předchozím případě, nutno ale doplnit podrobnější popis vyražených iniciál a klenotu, který autor nebyl schopen z nečitelného originálu identifikovat.⁴² Po stranách štítu jsou majuskulním typem písma vidět litery K T (**K**[azimír]

[...]“ (13. 3. 1518, Fryštát). Rozměry osmiúhelníkové pečeti jsou 17 × 20 mm; f. 20 (28. 9. 1518, Těšín) – pečeť je značně poškozena.

⁴¹ E. Šefčík na pečeti četl iniciály CDT (**C**[asimír] **D**[ux] **T**[essinensis]). Viz ŠEFČÍK, Erich: *Pečetě těšínského knížete Kazimíra II*, s. 22, č. VII. a TÝŽ: *Pečetě těšínských Piastovců*, s. 25, č. 22.

⁴² TAMTÉŽ, s. 25, č. 24.

T[ěšínský]) a do jejich středu je vsazena vpravo hledící orlice (obr. č. 6).⁴³

Obr. č. 6 - Pečeť roku 1518

Výše uvedený stručný přehled šesti známých pečetí pod papírovým krytem, jež kníže Kazimír II. užíval k potvrzení své korespondence od počátku 90. let 15. století, nás dovedl k několika důležitým zjištěním: 1) tento typ pečeti se u těšínských knížat vyskytuje poprvé, což dokládá výrazné postavení majitele a vývoj jeho kanceláře; 2) chronologická posloupnost užití typářů a jejich vzorů podtrhuje infiltraci humanismu a rané renesance na území Horního Slezska, která se projevila ve znázornění štítu, orlice i ornamentálních tvarů (voluty),⁴⁴ kde je patrný posun od gotických

⁴³ ZA Opava, Hejtmanský úřad knížectví opavsko – krnovského, inv. č. 40, fasc. 1, f. 18 (21. 12. 1518, Těšín).

⁴⁴ Srov. KAGANIEC, Małgorzata: *Heraldyka Piastów śląskich 1146-1707*. Katowice 1992, zejména s. 91 – 93.

motivů k prvním pokusům nového pojetí; 3) Kazimíra II. Těšínského můžeme považovat za výraznou postavu nejen slezských dějin přelomové doby („*Książę czasów przelomu*“), jak jej trefně v titulu chystané monografie označil D. Pindur, ale i za osobnost, která svou pozici zřetelně vyjádřila i v ikonografii použité na pečeti ze sklonku života.

Datace a okolnosti smrti

Další dosud nevyřešenou otázkou, kterou se zde pokusím krátce objasnit, je datace, místo úmrtí a uložení ostatků knížete Kazimíra II. Předchozí bádání se nedokázalo shodnout na konkrétním časovém bodě určujícím poslední chvíli života tohoto Piastovce. V literatuře se můžeme setkat s datem 28. října nebo 13. prosince roku 1528, přičemž prosincový termín zcela jasně převažuje.⁴⁵

⁴⁵ Srov. časopisecké studie a slovníková hesla (zde řazena chronologicky podle data vydání): BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte des Herzogthums Teschen*, s. 189 (13. 12. 1528); KASPERLIK, Matthias: *Kasimir II.*, s. 18 (13. 12. 1528, těšínský zámek); BONIECKI, Adam: *Książęta śląscy z domu Piastów*. T. II. Wrocław 1875, s. 311 – 316 (13. 12. 1528); SLÁMA, František: *Dějiny Těšínska*, s. 61 (13. 12. 1528); WUTKE, Konrad: *Stamm- und Übersichtstafel der schlesischen Fürsten*. Wrocław 1911, s. 24 (13. 12. 1528); HAUSDORF, Georg P. A.: *Die Piasten Schlesiens*. Breslau 1933, s. 196 (? 1528, Opava); DWORZACZEK, Władisław: *Genealogia. Tablice*. Warszawa 1959, tab. č. 10 (13. 12. 1528); KIRYK, Feliks: *Kazimierz (Kažko) II (ok. 1449-1528)*. In: Kapostas, A. – Klobassa, K. (ed.): *Polski słownik biograficzny XII*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1966-1967, s. 289 – 292, zde s. 292 (13. 12. 1528, opavský zámek); BORAS, Zykmund: *Wady i zalety pana na Cieszynie – Kazimierz II cieszyński*. In: týž: *Książęta piastowscy Śląska*. Katowice 1974, s. 381 – 395, zde s. 394 (13. 12. 1528, Opava); JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów Śląskich. Tom III. Piastowie opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Wrocław 1977, s. 184 (28. 10. i 13. 12. 1528); KWAK, Jan: *Kazimierz II*. In: Barciak, A. (ed.): *Książęta i księżne Górnego Śląska*. Katowice 1995, s. 74 (13. 12. 1528, Opava); SOSNA, Władysław: *Kazimierz II (przed 1453-1528)*. In: Golec, J. – Bojda, S. (ed.): *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej 2*. Cieszyn 1995, s. 91 – 92 (13. 12. 1528, Opava); PANIC, Idzi: *Piastowci těšíńští*. In: Dokoupil, L. (ed.): *BSSM 8*. Ostrava 1997, s. 79 – 92, zde s. 87 (13. 12. 1528); TÝŽ: *Posloupnost těšínských Piastovců a Piastoven*. Cieszyn b. d. [2002], s. 22 (13. 12. 1528); SNOCH, Bogdan: *Górnośląski leksykon biograficzny*. Katowice 2004², s. 153 – 154 (13. 12. 1528); PINDUR, David: *Těšínsko za vlády piastovského knížete Kazimíra II.*, s. 51 (28. 10. i 13. 12. 1528); HORWAT, Jerzy: *Książęta górnośląscy z dynastii Piastów*. *Uwagi*

První údaj pochází z tabulky vratislavského kláštera klarisek, která dnes již fyzicky neexistuje, a tudíž tuto informaci publikovanou v souboru narativních pramenů z počátku 18. století nelze věrohodně potvrdit.⁴⁶

Druhé datum, 13. prosince 1528, historikové veskrze přejali z díla Eleazara Tilische (*1560-†1612), jenž byl hofmistrem na dvoře kněžny Kateřiny Sidonie a následně sekretářem jejího syna.⁴⁷ Během svého působení v Těšíně uspořádal knížecí archiv tehdy umístěný v úřadovně kancléře na zámku,⁴⁸ a na základě informací z něho vytěžených sepsal krátké pojednání o těšínském knížecím rodě,⁴⁹ kde v chronologickém přehledu podal základní údaje z životů zdejších Piastovců.⁵⁰ O skonu Kazimíra II. Tilisch

i uzupelnienia genealogiczne. Ruda Śląska 2005, s. 70 (13. 12. 1528, zámek v Opavě); BUCHHOLZ-JOHANEK, Ingeborg – SPYRA, Janusz (edd.): *Aloys Kaufmann, Gedenkbuch der Stadt Teschen.* Bibliotheca Tessinensis IV. Seria Polonica 2. Cieszyn 2007, díl I., s. 148 (28. října 1528, opavský zámek); LANGENSTEINER, Matthias: *Kasimir II. Herzog von Teschen (1474-1528).* In: Bahlcke, J. (ed.): *Schlesische Lebensbilder 9.* Inzingen 2007 (tato práce mi, bohužel, z technických důvodů nebyla k dispozici).

⁴⁶ Edice viz SOMMERSBERG, Fridericus Wilhelmus: *Silesiacarum rerum scriptores aliquot adhuc inediti [...].* T. 1. Lipsiae 1729, s. 722.

⁴⁷ Srov. SCHERSCHNIK, Leopold Johann: *Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschner Fürstenthum.* Teschen 1810, s. 151 – 152; GOLEC, Józef – BOJDA, Stefania: *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej.* T. 3. Cieszyn 1998, s. 247-248; HEIDUK, Franz: *Oberschlesisches Literatur-Lexikon 3.* Heidelberg 2000, s. 134.

⁴⁸ K vývoji a osudům knížecího archivu více viz GOJNICZEK, Waclaw – MACHEJ, Anna: *Oddział w Cieszynie.* Szkice archiwalno – historyczne 1, 1998, s. 69 – 81, zde s. 70.

⁴⁹ Vyšlo tiskem v roce 1588 ve Freibergu pod názvem „*Kurtze Vorzeichnuß Bericht und Auszug von dem Stammling und Ankunfft der Hertzoge zu Teschen und Groß Glogaw, was auch vor Alters etwann Denckwürdiges bey solchem fürstlichen Geschlecht vorgelauffen. So viel man aus den Chronicken, Annalen, alten Privilegien, Confirmationen, Commissionen, Vorträgen und brieflichen uhrkunden finden und aussuchen mögen, zusammen gezogen, und dem durchlauchten hochgebohrnen Fürsten und Herrn, Herrn Adam Wentzeln, Hertzogen in Schlesien zu Teschen und Grosz Glogaw unterthänig dediciret*“; jeho podstatná část je přístupná v českém překladu, viz BENATZKY, Jindřich: *Nejstarší dějepis Těšínska.* Těšínsko 39, 1996, č. 2, s. 5 – 23.

⁵⁰ Rozbor Tilischovy kroniky viz SPYRA, Janusz: *Od Tilischa do Kaufmanna i Gajdzicy. Świadomość historyczna na Śląsku Cieszyńskim w epoce*

lapidárně poznamenal: „zemřel v den sv. Lucie v Těšíně“.⁵¹ Svátek sicilské mučednice, která zemřela rukou kata na počátku 4. století, připadá v kalendáři každoročně na den 13. prosince.

Kronika Eleazara Tilische se stala pamětí rodu těšinských knížat, která byla zcela nekriticky přijímána profesionálními historiky, kronikáři i laiky. Došlo k vytvoření mýtu, jenž přecházel do vědomí místních obyvatel, a jehož nepřesnosti přežívaly i díky tiskem vydaným spisům.⁵² Tato paměť rodu byla rozvíjena posledním mužským i ženským členem těšinských Piastovců, Fridrichem Vilémem (*1601-†1625) a Alžbětou Lukrécii (*1599-†1653), kteří si nechávali vypracovávat výtahy a opisy nejen Tilischovy kroniky, ale i rozsáhlého díla Jakuba Schickfusa (*1574-†1636)⁵³ a W. Pola. Zřetelně těmito počiny vyjadřovali snahu odkázat na starobylost a tradici svého rodu.⁵⁴ Do dnešních dnů se dochoval rukopis knížecího sekretáře Matěje Kaluse (†1626)⁵⁵ z roku 1624 vypracovaný na příkaz knížete Fridricha Viléma a následně potvrzený pečeti jeho sestry na zámku v Těšíně 22. května 1651.⁵⁶

przednowoczesnej. In: týž (ed.): *Kronikarz a historyk*, s. 130 – 170, zde s. 133 – 137 a POLOCZKOWA, Barbara: *Najdawniejsze kroniky cieszyńskie*. Pamiętnik Cieszyński 7, 1993, s. 99 – 111, zde s. 99 – 102.

⁵¹ BENATZKY, Jindřich: *Nejstarší dějepis Těšínska*, s. 20; německé znění publikováno v SOMMERSBERG, Fridericus Wilhelmus: *Silesiacarum rerum scriptores*, s. 739.

⁵² Srov. SPYRA, Janusz: *Od Tilischa do Kaufmanna i Gajdzicy*, 136 an.

⁵³ Více o něm viz KLIESCH, Gottfried: *Jakob Schickfus*. In: Neubach, H. – Petry, L. (edd.): *Schlesische Lebensbilder 5. Schlesier des 15. bis 20. Jahrhunderts*. Würzburg 1968, s. 29 – 40.

⁵⁴ Srov. množství příspěvků k této problematice ve sborníku BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Paměť urozenosti*. Praha 2007.

⁵⁵ Více viz ŠEFCÍK, Erich: *Dva významní písaři těšínské knížecí kanceláře*. Těšínsko 16, 1973, č. 3, s. 4 – 6; WITKOWSKI, Sławomir: *Kallus z Bytomia – sekretarz książęcy*. Pamiętnik Cieszyński 13, 1998, s. 50 – 52 a GOJNICZEK, Wacław: *Sekretarz książąt cieszyńskich Maciej Kalus i jego rodzina*. Zariance Śląskie 66, 2000, č. 1 – 2, s. 50.

⁵⁶ Nadepsaný: „*vejtah z genealogie jejich milosti knížat Těšínských, vlastní rukou Matiasse Kalusa, sekretáře knížecího roku 1624 sepsenej a do impresy danej*“. Kalus v krátkém spisu odkazuje na díla: „[...] *vejtah z knihy drukovanej HEMEROLOGION SILESIAECUM VRATISLAVIENSE, aneb TAGEBUCH, takzvanej [...]; [...]* *Vejtah z Eleasara Tilisch, sekretáře knížecího sepsanej [...]*;

Rozřešení problematiky datace úmrtí knížete Kazimíra II. přináší dopis opavských stavů králi Ferdinandovi I. Habsburskému odeslaný 25. října 1528 z Opavy, ve kterém panovníkovi píše: „*Nejjasnější králi a pane, pane náš milostivý. Služby naše povolné Vaši královské mi[los]ti vzkazujeme. Zdraví dlúhého a panování šťastného i nad nepřáteli zvítězení V[áš]i kr[álovské] mi[los]ti věrně bychom přáli, jakožto králi a pánu našemu milostivé[m]u. Milostivý králi. V[áš]i kr[álovské] mi[los]ti oznamujeme, že kníže Kazimír, je[h]o [milos]t, hajt[ma]n náš, umřel, kdež my o takové věci zvěduce, do Opavy sjeli jsme se a pro úředníky zámku i pro měščany poslali a s nimi mluvili, aby zámek a město opatřili a na V[áš]i kr[álovsk]ú mi[los]t dotčeli. A nad to přidali jsme k ni[m] dvo[uh] z rytířstva, aby spolu s nimi na zámku byli. Protož V[áš]i kr[álovské] mi[los]ti takovú věc oznamujeme a V[áš]i kr[álovské] mi[los]ti se vši pokorú prosíme, jakožto pána našeho milostivého, abyste, V[áše] kr[álovské]á mi[los]t, ráčili nás a toto knížect[v]í hajt[mane]m jiný[m] opatřiti a dáti, podle svobod a obdarování, jednoho z obyvateluo[ve]v toho knížect[v]í, kterýž by na statku pozemský[m] měl, kterýchž to svobod, V[áše] kr[álovské]á mi[los]t, ráčili jste nám milostivě potvrditi, jakožto král a pán náš milostivý. A V[áš]i kr[álovské] mi[los]ti prosíme, že neráčíte tím prodlévati, neb saud náš zemský při svatej Lucii [13. 12. 1528], najprve přiščí, držán býti a právo jíti jmá. A kdybychom do toho času hajt[man]a neměli, tehdy by saud zastaven býti musil a právo by jíti nemohlo, a tudy by jse mnohý[m] lidem ukrájení státi mohlo [...]*“.⁵⁷ Z listu jasně vyplývá, že Kazimír II. nemohl zemřít 28. října ani 13. prosince, tak jak je uváděno ve výše citovaných pramenech a literatuře.

[...] *Vejtah z kroniky Slezskej od Jacoba Schickfusia sepsanej, v městě Lipsku imprimirovaney [...]*“ Rukopis uložen v pozůstalosti po M. Kasperlikovi deponované v Archiwum Państwowe Katowice, Oddział Cieszyn, Komora Cieszyńska, sign. 77, f. 867 – 870.

⁵⁷ ZA Opava, Hejtmanský úřad knížectví opavsko – krnovského, karton 1, inv. č. 40, fasc. 11, f. 3^f.

Sporným zůstalo i místo jeho skonu. Badatelé střídavě uvádějí Opavu, resp. zdejší zámek, nebo těšínskou rezidenci.⁵⁸ Tilisch uvádí, že Kazimír II. na samotném sklonku života měl v plánu se natrvalo usadit v Opavě, což bylo jedním z hlavních požadavků opavských stavů.⁵⁹ Zámek v Opavě spravoval knížetem dosazený úředník Petr Karvinský z Karviné, jenž se měl postarat o vybavení rezidence zemského hejtmána.⁶⁰ Zčásti byl převezen inventář z Těšína – jednalo se zejména o součásti vojenského arsenálu – děla, střelný prach, koule ad.⁶¹

Vraťme se ale ještě k datu úmrtí uváděnému v kronice E. Tilische. Jak jsem již poznamenal, svátek sv. Lucie se slavil 13. prosince. Odkud tento údaj mohl první „historik“ těšínských knížat převzít? Na tuto otázku dnes stěží najdeme uspokojující odpověď – budeme si muset vystačit s tvrzením, že měl Tilisch k dispozici nepočtenou literaturu, ale o to rozsáhlejší písemný

⁵⁸ Srov. poznámku č. 45.

⁵⁹ Srov. KOZÁK, Petr: *Zápas o personální politiku*, s. 209, pozn. č. 86 a ČAPSKÝ, Martin: *Opava v pozdním středověku*. In: Müller, K. – Žáček, R. (edd.): Opava. Praha 2006, s. 96 – 136, zde s. 103.

⁶⁰ DRKAL, Stanislav: *Historie opavského zámku*. In: Grobelný, A. – Sobotík, B. (edd.): Opava. Sborník k 10. výročí osvobození města. Publikace Slezského studijního ústavu 15. Opava – Ostrava 1956, s. 134 – 164, zde s. 138.

⁶¹ Věrohodnost Tilischovy zmínky potvrzuje list krále Ferdinanda I. z 1. července 1538 adresovaný tehdejšími zástavními držitelům zámku, bratrům Oldřichovi (†na přelomu 1542/1543) a Jiřímu (†před 1554) Cetrysům z Kynšperka, ve kterém reaguje na žádost těšínského knížete Václava III. Adama (spíše jeho úředníků, neboť mu v této době bylo pouze 14 let), aby byla z Opavy navráćena zbrojnice tam odvezená na příkaz jeho dědečka Kazimíra II.: „*Statečný věrný náš milý. Vznosl j[es]t na nás osvícený Václav, kníže těšínské, kterak jest kníže Kazimír, dobré paměti, časuov jminulých na zámek Opavu některá děla, prachy sanytry a kule převésti dal, kteréž by až posavad ještě na téměř zámku Opavě býti jměly. Prose nás týž kníže Václav, poněvadž jemu taková děla a vejš psané věci náleží, abychom jeho v tom opatřiti ráčili. I znajíc slušné, poroučímeť, prikazujíc, když od jmenovaného knížete těšínského oznámeno bude, aby jemu vsecky ty děla, prachy a kule, kteréž jest dotčený kníže Kazimír na zámek opavský (jakž jsme zpraveni) dal a knížeti Václavovi spravedlivě náleží, bez meškání vydal a navrátil, jináč nečiníc. [...]. Viz Národní archiv Praha, Registra, kn. č. 20 (1538-1540), f. 1^v. Ještě na konci 80. let 16. století si ale kronikář Tilisch neodpustil poznámku, že velké dělo doposavad zůstává v Opavě. Viz BENATZKY, Jindřich: *Nejstarší dějepis Těšínska*, s. 20.*

archív. Hypoteticky se mohl v rukopisech a tištěných kronikách setkat s odkazem na přesné datum Kazimírovy smrti, které, předpokládejme, bylo zapsáno v latinském jazyce jako „dies sancto Lucia“. V latině a např. i v němčině zní velmi podobně jméno evangelisty Lukáše – „Lucas/Lukas“ slavené na den 18. října. Tilisch mohl zaměnit tato dvě jména, čímž došlo k posunutí datace smrti knížete Kazimíra II. o 56 dní. Tuto hypotézu podporuje informace z listu opavských stavů, kteří dne 25. října králi píší, že ihned jak se dozvěděli o skonu knížete, sešli se v Opavě a poradili na delším postupu. Doba mezi sepsáním dopisu a výše předloženým termínem úmrtí činila sedm dnů, během níž musel posel (nejpravděpodobněji) z Těšína překonat vzdálenost 75 km a opavští stavové zařídít setkání představitelů panského a rytířského stavu.

Shrnutím uvedených informací vyplývá, že kníže Kazimír II. zemřel kolem poloviny října 1528, přesněji asi dne 18. října, ve své těšínské rezidenci ve věku téměř 80 let.⁶² Jeho ostatky byly nejspíše uloženy v dominikánském klášteře, tradičním pohřebišti místních Piastovců.⁶³ Jediný průzkum kláštera byl proveden v květnu 1934. Komise stručně popsala kobky, v nich nalezené předměty a kosterní pozůstatky, dle kterých ale nelze stanovit místo uložení těla knížete Kazimíra II. a tím ani spolehlivě prokázat jeho zdejší pohřbení.⁶⁴ To mohlo proběhnout v květnu

⁶² Této věkové hranice se dožívali pouze vybraní jedinci. Již 50 let bylo současníky považováno za hodné obdivu, 60 pak za osobu starce nad hrobem. Viz BŮŽEK, Václav – HRDLÍČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl 2002, s. 352.

⁶³ JASIŃSKI, Kazimierz. *Dominikańskie pochówki Piastów*. In: Kłokoczowski, J. – Spież, J. A. (edd.): *Dominikanie w środkowej Europie w XIII-XV wieku. Aktywność duszpasterska i kultura intelektualna. Studia na historię dominikanów w Polsce 3*. Poznań 2002, s. 219 – 237, autor zde ale Kazimíra II. v soupisu pohřbených neuvádí. Naopak F. Popiołek ve své studii tvrdí, že Kazimír II. byl pochován v těšínském dominikánském klášteře, aniž by tuto skutečnost nějak podpořil citací literatury nebo relevantních pramenů. Viz POPIOLEK, Franciszek: *Groby Piastów Cieszyńskich*. Zaranie Śląskie 10, 1934, s. 149 – 154, zde s. 152.

⁶⁴ Zpráva publikována v MAJEWSKI, Marjan – RIESS, Henryk: *Sprawozdanie Komitetu obywatelskiego z wyniku poszukiwań grobów książąt cieszyńskich z rodu Piastów*. Zaranie Śląskie 11, 1935, s. 52 – 57.

1529, kdy máme pramenně doložen první pobyt správce Těšínska za nezletilého Václava III. Adama, Jana z Pernštejna (*1487-†1548), v knížecím rezidenčním městě.⁶⁵ I když by se doba od smrti do pohřbu (18. října 1528 – polovina května 1529) mohla zdát příliš dlouhá, plně koresponduje s časovými nároky spojenými s uspořádáním této slavnosti – připravení a vystavení těla, obeslání hostů, zajištění rakve, smutečních látek (na potažení interiéru místa vystavení a uložení ostatků, oděv pro příbuzné), dostatku potravin ad.⁶⁶ Významné události, jakou byl pohřeb tohoto těšínského Piastovce, se jistě zúčastnili představitelé zámožných aristokratických rodin ze zemí Koruny české, Polského království i Uher, ale přesně jejich skladbu rekonstruovat nemůžeme, neboť schází jakékoliv prameny.⁶⁷

Více než 50letá vláda Kazimíra II. přinesla pro Těšínsko mnoho změn hospodářského, politického a společenského charakteru, které se dále snažil rozvíjet poručník Jan z Pernštejna spolu se zemskými úředníky.⁶⁸ Těšínský zámek zcela neosiřel – trvale jej obývala Anna Braniborsko – Ansbašská (*1487-†1539), vdova po knížeti Václavovi II. (†1524), a její tři děti (Ludmila, Žofie a nejmladší následník knížecího trůnu Václav) s fraucimorem.⁶⁹

⁶⁵ Viz NĚMEC, Emerich (ed.): *Listinář Těšínska V. 1527-1550. Codex diplomaticus ducatus Tesinensis. Sbirka listinného materiálu k dějinám knížectví Těšínského*. Český Těšín 1966, č. 460 (uvádí chybné datum).

⁶⁶ Rozbor dobové praxe viz KRÁL, Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty na prahu novověku*. Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis. Monographia historica 4. České Budějovice 2004, s. 171 – 219.

⁶⁷ Seznamy hostů se dochovaly např. v pozůstalosti rodu pánů z Hradce, Švamberků ad. Pro poslední těšínská knížata tento typ pramenů nemáme k dispozici. Srov. TÝŽ: *Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti*. In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*. Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis. Opera historica 8. České Budějovice 2000, s. 315 – 332.

⁶⁸ KASPERLIK, Matthias: *Die vormundschaftliche Verwaltung des Herzogthums Teschen unter Johann von Pernstein (1529 bis 1545)*. Notizen – Blatt, 1873, č. 4, s. 30 – 32; č. 5, s. 40.

⁶⁹ JEŽ, Radim (ed.): *Urbář těšínské komory a satební smlouva*, s. 109 – 111.

PŘÍPAD DLUHŮ VLADYKY JIŘÍKA FAJTLA Z POMANZED

(k pauperizaci drobné nižší šlechty v 16. století)

Jan Al Saheb

Období druhé poloviny 15. a 16. století lze z hlediska společenského vývoje označit za etapu zlomovou, v níž došlo k transformaci ryze feudální středověké society v raně novověkou společnost, která se od té předešlé v mnohých ohledech zásadně odlišovala. Zároveň si ovšem zachovala mnohé rysy z předchozího období, vždyť její elementární struktura zůstala i nadále neměnná. Základem byl princip privilegovanosti na jedné a poddanosti na druhé straně, který i nadále rozděloval společnost striktně na svobodnou a nesvobodnou (v některých případech pak ne zcela svobodnou) část. Privilegovaná složka společnosti překročila práh 16. století v poměrně pevně ohraničeném rámci stavovské stratifikace, který se ustálil na třech, respektive čtyřech složkách. Není potřeba příliš připomínat, že na nejvyšším stupni stál stav panský, následován stavem rytířským a konečně stavem měšťským, tvořeným zástupci královských a věnných měst. Na Moravě si navíc na rozdíl od Čech udržel i po pohnutých událostech 15. století svoji pozici stav prelátský.¹ Některé znaky středověku, jako například systém poddanství, byly oproti předchozímu období v některých oblastech, včetně severovýchodní Moravy, dokonce upevněny. Na druhou stranu se od sklonku 15. století prohluboval zbožní charakter ekonomiky a s ním se nebývale rozvinula peněžní směna a obchod. O rozvoji a zevšeobecnění monetárních vztahů ve společnosti na prahu 16. století svědčí nejen čilý ruch na měšťských trzích, četná tržní privilegia nebo zákazy překupnictví na venkově a mýtní předpisy, ale také značný pokles úrokové míry

¹ Obecně k problematice stavovství v českých zemích viz: PÁNEK, Jaroslav: Proměny stavovství v Čechách a na Moravě v 15. a v první polovině 16. století. FHB 4, 1982, s. 179 - 217, TÝŽ: Stavovství v předbělohorské době. FHB 6, 1984, s. 163 - 219, TÝŽ: Politický systém předbělohorského českého státu. FHB 11, 1987, s. 41 - 88, TÝŽ: Stavovství v Čechách a na Moravě na prahu novověku. In: Morava na prahu nové doby. Přerov 1995, s. 37 - 54.

v království českém, markrabství moravském, i v knížectvích slezských nejprve na deset a od roku 1544, respektive 1546, dokonce na šest procent.² Především ekonomický aspekt pak stál v pozadí dalších změn zejména v hospodářské a v přímé návaznosti na to také společenské oblasti.

Zaměříme-li pozornost na prostředí Moravy, můžeme v souladu s nejnovějšími závěry historiografie konstatovat, že transformace společenských struktur koncem 15. - 16. století se sice dotkla prakticky všech čtyř stavů, nejdynamičtěji ovšem zasáhla příslušníky nižší šlechty, kteří se novým podmínkám dokázali jen velmi obtížně přizpůsobovat.³ Období 16. století se tedy pro tuto stavovskou vrstvu neslo jednak v duchu finalizace vnitřní diferenciací a jednak celkového ekonomického a s tím také spojeného politického úpadku většiny jejích příslušníků, což je markantní především ve srovnání se šlechtou vyšší. Jednu z hlavních příčin tohoto trendu lze jistě spatřovat zejména ve skutečnosti, že mnozí z příslušníků především drobné nižší šlechty disponovali jen velmi malými majetky, jako například alodními dvory, svobodnými fojtstvími nebo pouhými díly vsí. Ty jim pochopitelně nemohly zaručit dostatečnou výši výnosů, aby mohli

² Moravský zemský archiv Brno, fond A 3 - stavovské rukopisy, sign. 1, fol. 218 - 219, v literatuře viz: KAMENÍČEK, František: Zemské sněmy a sjezdy moravské I. Brno 1902, s. 312 - 315.

³ Problematikou zkoumání vývoje transformace společenských struktur na Moravě ve sledovaném období se zabývalo již poměrně mnoho autorů, kteří zvolili několik odlišných přístupů. Vedle dnes již klasických prací v duchu pozitivistického dějepisectví se později objevily i práce metodicky vyspělejší, snažící se pomocí komparace poukázat na genezi těchto jevů a dále popsat rovněž jejich hlavní příčiny. Srovnej např. KAMENÍČEK, František: Jednání sněmovní a veřejná v markrabství moravském. Archiv český XI, 1892, s. 358 - 365, HRUBÝ, František: Moravská šlechta r. 1619, její jmění a náboženské vyznání. ČMM 46, 1922, s. 107 - 169, RADIMSKÝ, Jiří: Berňová registra moravská z 1. pol. 16. stol. ČMM 72, 1953, s. 269 a násl., ČMM 73, 1954, s. 251 a násl. a ČMM 76, 1957, s. 288 a násl., MATĚJEK, František: Bílá hora a moravská feudální společnost. ČSČH 22, 1974, s. 81 - 104, JUROK, Jiří: Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku. Nový Jičín 2000, s. 187 a násl. Nejnověji viz: MEZNÍK, Jaroslav - PAPAJÍK, David: Proměny feudálního majetku na Moravě ve 14. - 16. století. ČČH 99, 2001, s. 33 - 58, PAPAJÍK, David: Majetkové poměry na střední Moravě ve 14. - 16. století. Olomouc 2003, s. 148 a násl.

v podmínkách rozvíjejících se obchodních vztahů konkurovat produkci nově se rodících režijních velkostatků na větších dominiích panských anebo rytířských rodů. Jistě to ovšem nebyla jediná příčina úpadku této vrstvy, neboť tendenci poměrně značně prudkého poklesu objemu vesnického vlastnictví nižší šlechty jako celku, a to především vůči majetkům v držení panských rodů, sledujeme na Moravě již od třetí čtvrtiny 15. století.⁴ Tedy v době, kdy ještě zdaleka nedosahovala míra zavádění prvků režijního hospodářství na šlechtických statcích úrovně z poloviny 16. století.

Proces výrazné vnitřní diferenciaci nižší šlechty, představující v prostředí stavovského státu v obecné rovině souhrnně stav rytířský, má své kořeny již hluboko v 15. století. Zcela zřetelně se pak tento trend projevil v době vlády obou Jagellonců v letech 1471 - 1526, kdy v sobě „rytířský stav“ objímal již nejen skutečné příslušníky šlechty, kterým byl rytířský titul udělen při slavnostním ceremoniału pasování. Pod tímto souhrnným označením na zemských sněmech a soudech ve skutečnosti mohli zasednout také příslušníci služebné šlechty, vladykové, zemané, panoši, erbovníci, půhončí a lovci.⁵ Na Moravě k nim lze připočít také many olomouckého biskupství, jejichž postavení v rámci stavovské obce markrabství bylo ovšem velmi specifické.⁶ Namísto účasti

⁴ PAPAJÍK, David: c. d., s. 138.

⁵ Blíže k této problematice a charakteristice jednotlivých složek nižší šlechty viz: MACEK, Josef: Jagellonský věk v českých zemích 2. Praha 2001, s. 369 a násled., NOVOTNÝ, Jaroslav: Mani, půhončí a lovci. ČMM 1957, s. 3 – 20.

⁶ Vznik lenního systému spadá v prostředí olomouckého biskupství do poloviny 13. století (poprvé léno uděleno r. 1249), za zakladatele sítě těchto manských statků je považován olomoucký biskup Bruno ze Schaumburku (eps. 1245 - 1281). Za jeho episkopátu došlo k recepci magdeburského lenního právního řádu. Definitivní potvrzení tohoto stavu pak znamenalo privilegium Přemysla Otakara II. z 8. ledna 1274, kdy bylo právo olomouckých biskupů udělovat své statky v léno definitivně potvrzeno. Nutno poznamenat, že konstituování vlastní manské soustavy v rámci českého státu představovalo svým způsobem unikátní jev, kterým bylo zřetelně vymezeno nadřazené postavení olomouckých biskupů vůči ostatním feudálům v zemi. Právní postavení manských statků lze označit v rámci českých zemí za velmi specifické. Vzhledem ke skutečnosti, že pozemkový majetek olomouckých biskupů byl primárně považován za léno české koruny, byla totiž jednotlivá biskupská léna vlastně „podlěny“ (Afterlehen) českého státu. Navzdory této skutečnosti ovšem byla zcela vyjmuta z pravomoci zemských

v celozemských institucích totiž zasedali biskupští leníci při manských sněmech a soudech v centru lenního dvora v Kroměříži a podléhali výhradně jurisdikci olomouckých biskupů. Tento status ovšem museli jednotliví nejvyšší představitelé katolické církve v zemi vůči stavovské reprezentaci často za přispění panovníka urputně obhajovat.⁷ Sociální a politické postavení příslušníků jednotlivých vrstev nižší šlechty se navenek obráželo nejen

úřadů a podléhala, stejně jako biskupské mensální statky, jurisdikci biskupa a jeho orgánů (v tomto případě manských). Držba lenních statků byla tedy zapisována do tzv. manských desek, vedených při biskupském lenním soudu či dvoře. Od konce 15. století postupně upadal původní význam vojenské služby leníků, rovněž lokační závazek pozbyl významu. Povinnosti manů proto doznaly v průběhu následujícího století značných změn. Leníci se od 16. století museli účastnit biskupských "korunovaci", při nichž odváděli tzv. "korunovační berni", mnozí provázeli biskupy při poselstvech ve službách českých králů. Běžnou se stala služba v některém z úřadů při manském dvoře a kanceláři. Nezměněnou naopak zůstala povinnost skládat slib a platit lenní poplatek při přechodu léna z původního držitele na nového dědice, i když lenní statky již byly dědičné v mužské linii. Lenní organizaci se po vzrušených událostech 15. století snažil s úspěchem konsolidovat a upevnit především biskup Stanislav Thurzo, za něhož došlo roku 1526 také ke kodifikaci manského právního systému. V roce 1538 pak z biskupova popudu vyšel v Litomyšli tiskem i druhý díl manského práva, a to pod názvem „*Práva zemská, na kteráž se práva manská vztahují*“. Viz: Zemský archiv (dále jen ZA) v Opavě, pobočka Olomouc, fond Lenní dvůr Kroměříž (dále jen LDK), inv. č. 328. V literatuře viz: KAMENÍČEK, František: Zemské sněmy a sjezdy moravské II. Brno 1902, s. 154 a násl., MALÝ, Josef: Příspěvek k dějinám manství olomouckého kostela v letech 1590 - 1640. Věstník Matice opavské 1932, s. 20 - 42, 76 - 97, SEDLÁČEK, František: K dějinám manství biskupství olomouckého v letech 1590 - 1640, JIRÁSEK, Jiří: Manské statky olomouckého biskupství v druhé pol. 16. století. ČMM 1957, s. 20 - 41, BAKALA, Jaroslav: K počátkům lenního zřízení v českém státě. Slezský sborník 57, 1959, s. 377 - 388, nejnověji LAPČÍK, Stanislav: Nástin vývoje lenní organizace olomouckých biskupů a arcibiskupů. In: Olomoucký archivní sborník 3, 2005, s. 38 a násl., AL SAHEB, Jan: Urbaniální soupis lenního statku Místek z roku 1583. In: Práce a studie Muzea Beskyd 18, 2007, s. 176 - 177, TÝŽ: Lenní statek Místek ve 2. polovině 16. století (k procesu formování mensálních držav olomouckého biskupství před Bílou horou). In: Acta historica et museologica Universitas Silesianae Opaviensis 2008 (v tisku).

⁷ K tomu srovnej AL SAHEB, Jan: K procesu úpadku drobné šlechty na severovýchodní Moravě v 16. století. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada C, 2008 (v tisku).

v rozdílné úrovni a možnostech sebeprezentace,⁸ ale rovněž ve znění adres, oslovení a titulatur objevujících se v písemnostech. Byl-li adresátem rytíř, bylo povinností oslovení „*urozený a statečný*“, což, jak uvádí Josef Macek, zřejmě souviselo s původním hlavním rysem středověkého pojetí rytířství. K vladykovi se obracely listy s oslovením „*urozenému vladykovi*“, zatímco panošům, zemanům a dalším složkám nižší šlechty odpovídalo pouze oslovení „*slovutný*“.⁹ Oficiálně i ve styku mezi jednotlivci pak byly tyto formulace striktně dodržovány a respektovány. Porušení tohoto úzu, či dokonce jeho cílené opomenutí, bylo nezhřídkou důvodem k žalobě u zemského, potažmo manského soudu a bylo kvalifikováno jako čin nactiutrhaní. Tato poměrně pevně vymezená vnitřní diferenciací, vrcholící v době vlády Vladislava a Ludvíka Jagellonských, se udržela bez výraznějších změn také po celé 16. století. V jeho průběhu však jsme svědky pozvolného rozkladu a pauperizace především nejnižších složek rytířského stavu, jejíž hlavní příčiny je nutno hledat především v nových hospodářsko-ekonomických podmínkách, které s sebou 16. století přineslo. Už v jeho první polovině se totiž vedle zevšeobecnění peněžního hospodářství spojeného s rozvojem obchodu projevil v důsledku přílivu drahých kovů ze zámoří i výrazný pokles hodnoty peněz. Přírozeným průvodním jevem toho pak bylo stoupaní cen. To zasáhlo negativně nejen obchodní aktivity, v nichž se realizoval zejména městský stav, ale především tradiční systém pevně stanovených poddanských peněžních činží a platů, přímo svázaných s příjmy šlechty.¹⁰ Ačkoliv na mnoha moravských panstvích stále ještě převažovaly dávky ve formě naturálního deputátu, některé poddanské povinnosti vůči vrchnosti spočívaly již výhradně ve formě monetárních platů. Příkladem mohou být platy za povinnost tzv. hlásky, anebo povinnosti stavění ozbrojeného doprovodu, které

⁸ K tomu blíže viz: AL SAHEB, Jan - PINDUR, David: Zděný kostel sv. Jana Křtitele v Pavlovicích jako výraz sebeprezentace šlechty v raném novověku. Časopis Slezského zemského muzea, řada B, 2007, s. 1 - 11.

⁹ Srovnej MACEK, Josef: c. d., s. 373 - 374.

¹⁰ VÁLKA, Josef: Morava reformace, renesance a baroka. Dějiny Moravy díl 2. Brno 1995, s. 35 - 36.

postupně pro vrchnost ztratily svůj původní středověký význam a v průběhu 1. poloviny 16. století byly zpravidla již bezvýhradně převedeny na stálý, pevně stanovený roční plat. Výjimkou byly snad jen statky církevní vrchnosti, kde progresivita zavádění nových trendů do struktury příjmů a způsobů hospodaření byla ve srovnání s majetky světských feudálů značně opožděna. Vždyť ještě v sedmdesátých letech 16. století se běžně setkáváme s požadováním strážné služby poddaných u bran některých biskupských hradů, označovaných již ovšem v souladu s módním trendem doby novým termínem „zámek“. Příkladem budiž nařízení olomouckého biskupa Viléma Prusinovského z Víckova (eps. 1565 - 1572) úředníku hukvaldského panství Mikuláši Zigotovi ze Slupska ze dne 13. února 1572, vydané u příležitosti příjezdu vzácného hosta na Hukvaldy „...a při tom nepomíjej, aby při všech branách v slušný[m] počtu holomci i jiní pacholci ze vsí pro poctivost naší stáli a se tak, jakž náleží, ukázali...“.¹¹

Reakce šlechty na nové podmínky spočívala především ve snaze o změnu v dosavadní struktuře příjmů, jejichž nominální hodnota sice zůstávala konstantní, ovšem reálná hodnota den ze dne klesala. Snaha zachovat reálnou výši aktiv, anebo nejlépe ji ještě navýšit, přiměla příslušníky panského i rytířského stavu přistoupit na dosud opovrhované praktiky příslušející spíše obyvatelům měst, což v praxi znamenalo začít se ve zvýšené míře věnovat obchodu a hospodářskému podnikání.¹² Tyto symptomy lze postupně od poloviny 15. století sledovat téměř na všech panstvích, přičemž jedním z hlavních a rovněž nejstarších odvětví šlechtického podnikání se stala oblast rybníkářství. Od poloviny 16. století již v hospodářském myšlení šlechty zcela dominovala snaha vytvořit z vlastních dominií hospodářský organismus, jehož prosperita a výnos se měly opírat o kvetoucí obchod

¹¹ ZA v Opavě, fond Arcibiskupství Olomouc (dále jen AO), inv. č. 69, sign. 12, fol. 42 - 43.

¹² K obchodu v moravských městech v 16. století na příkladu královského města Olomouce podrobně např. viz: SPÁČILOVÁ, Libuše: Místní trh v předbělohorské Olomouci. FHB 14, 1990, s. 99 a násl, obecně k této problematice viz: JANÁČEK, Josef: Města v českých zemích v 16. století. Historické studie 4, 1979, s. 165 - 203.

v poddanských městech a městečkách, které se měly stát hlavními odbytišti produktů vrchnostenského podnikání. Jeho základem se staly především velkostatky neboli dvory, v nichž vrchnost hospodařila ve vlastní režii, s efektivním využíváním pracovní síly vlastních poddaných, ale rovněž i nádenické práce. Vedle dvorů ovšem vrchnost často zřizovala také pivovary, vinopalny, cihelny a jiné podniky, jejichž provoz zajišťoval nemalý a zejména stálý příjem, neboť obce, městečka i města na panství byla vůči vrchnosti povinována pravidelným odbytem produktů vrchnostenského režijního hospodářství.¹³

Zavádění režijního hospodářství představovalo jednak důležitý mezník v hospodářském vývoji českých zemí, ale mělo nemalý vliv také na sociální diferenciaci uvnitř šlechty. Nejenže vlastníci drobných statků nemohli dost dobře vůbec rozvinout režijní způsob hospodaření, ale i v případě, že tak učinili, byla prosperita malých

¹³ Problematikou vývoje režijního hospodářství šlechty na Moravě se zabývalo již poměrně mnoho autorů. Dle Františka Hrubého nastal obrat od rentového k režijnímu hospodaření již ve 2. polovině 15. století. Na základě novějších výzkumů je ovšem jeho plošné zavádění typické až pro století následující, respektive zejména pro jeho druhou polovinu. Srovnej: HRUBÝ, František: Z hospodářských převratů českých v století XV. a XVI. ČČH 1924, s. 205 a násl. a s. 433 a násl., VÁLKA, Josef: Studie k výrobní struktuře feudálního velkostatku v 17. století. ČMM 75, 1956, s. 131 - 153, TÝŽ: Poznámky o ekonomickém charakteru předbělohorského velkostatku. Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity, řada C - 6, 1959, s. 21 - 37, TÝŽ: Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě. Praha 1962, MATĚJEK, František: Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska. Praha 1959, JIRÁSEK, Jiří: Poddaní na panství olomouckého biskupství v druhé polovině 16. století. In: Rozpravy Československé akademie věd 67, 1957, sešit 10, TÝŽ: Pivovary na Moravě koncem 16. století. Časopis Moravského musea 47, 1962, s. 67 - 76, TÝŽ: Moravský venkov před Bílou horou. Časopis Moravského musea, 48, 1963, s. 134 a násl., ŽYTKOWICZ, Leonid: Rozvoj zemědělství v českých zemích a v Polsku v XVI. a XVII. století. ČSČH 14, 1966, s. 589 - 607, LEDVINKA, Václav: Rozmach feudálního velkostatku, jeho strukturální proměny a role v ekonomice českých zemí v předbělohorském období. FHB 11, 1987, s. 103 - 128. S přihlédnutím k území severovýchodní Moravy viz: DOHNAL, Miloň: Vývoj režijního hospodářství na dvorech hukvaldského panství v 16. století. In: Pocta Josefu Polišíenskému. Olomouc 1996, s. 41 - 46, TÝŽ: Hospodářský a sociální vývoj na hukvaldském panství v době předbělohorské. Acta facultatis philosophicae universitatis Ostraviae 1998, Historica 6, s. 15 - 35.

režijních dvorů velmi problematická. Objemem výroby, četností jejich odvětví, zajištěním odbytišť i dalšími aspekty se totiž v žádném případě nemohly porovnávat s velkostatky na rozsáhlejších dominiích. Jen ve výjimečných případech se totiž produkty režijního hospodářství prosadily na trh v lokalitách náležejících do okruhu velkostatku jiného vlastníka. Nový způsob šlechtického podnikání totiž vytvářel z jednotlivých panství rigorózně uzavřené a ekonomicky soběstačné celky, a to i bez ohledu na kvalitu produkce jednotlivých součástí velkostatku. Typickým jevem byla v této oblasti povinnost odběru panského piva či vína, ačkoliv se v pramenech velmi často setkáváme se stížnostmi na jeho jakost. Prosperita velkých a středně velkých režijních hospodářských celků na jedné a hospodářské zaostávání drobných dvorů na druhé straně pochopitelně postupně rozvířalo pověstné nůžky v sociální skladbě šlechtické společnosti. Jednak narůstaly rozdíly v možnostech hospodářského vzestupu panstva (na Moravě byl mezi pány zahrnut také olomoucký biskup), prelátů a rytířstva, a také se zároveň prohlubovala diferenciacie uvnitř těchto stavů. Uvedené rozdíly ovšem spočívaly mnohdy spíše než v reálném stavu ekonomické situace jednotlivých šlechtických rodů v možnostech a potenciálu hospodářsky využívat vlastní državy. Ve skutečnosti se totiž kvůli příliš vysoké životní úrovni až rozmařilosti, spjaté s neúměrně vysokými náklady na sebereprezentaci, a dalším aspektům mnohé panské rody zadlužily a byly nuceny využívat úvěrů, které jim velmi často poskytovali právě příslušníci rytířstva.¹⁴ Mnohem markantněji než mezi stavy

¹⁴ K aspektům finančního hospodaření šlechty a úvěrům viz: KAMENÍČEK, František: Zemské sněmy a sjezdy moravské III. Brno 1905, s. 61 – 64, URFUS, Valentin: Právo, úvěr a lichva v minulosti. Brno 1975, s. 15 a násl., LEDVINKA, Václav: Úvěr a zadluženost feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách (finanční hospodaření pánů z Hradce 1560 - 1596). Praha 1985, s. 40 a násl., BŮŽEK, Václav: Der Kredit in der Ökonomik des Adels in Böhmen in der Zeit vor der Schlacht auf dem Weissen Berg. Hospodářské dějiny 15, 1986, s. 27 – 64, TÝŽ: Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách. Praha 1989, TÝŽ: "Svatý Jiří za humny jest". Úvěr v myšlení rytířských klientů předbělohorské doby. Studia Comeniana et historica 29, 1999, s. 34 – 45, VOREL, Petr: Úvěr, peníze a finanční transakce české a moravské aristokracie při cestách do zahraničí v polovině 16. století. ČČH 96, 1998, s. 754 – 778, JURK,

samými se proto projevila diferenciace uvnitř každého z nich. Zaměříme-li se na rytířstvo, lze říci, že právě tento stav prošel v důsledku nástupu nových hospodářských poměrů v českých zemích nejrozsáhlejšími změnami. V průběhu první poloviny 16. století totiž došlo k prohloubení rozdílů mezi rytíři na jedné a nižšími složkami tohoto stavu na druhé straně, přičemž proces definitivního roztržštění byl jednoznačně spjat s nedostatečnou pozemkovou základnou drtivé většiny vladyků, zemanů, panošů a dalších. Velká část této aristokratické vrstvy proto musela ve zvýšené míře hledat zdroje příjmů mimo svůj rodový statek, a to nejčastěji angažováním se ve vojenské službě, na dvorech vyšší šlechty, v církevních funkcích a podobně. Výjimečným jevem nebylo ani finanční úvěrové podnikání, často spojené s provozováním lichvy. Na tomto trendu nic nezměnil ani rozhodný protest mnohých rytířů, kteří na zemském sněmu v Olomouci roku 1521 protestovali proti této zjevné společenské degradaci rytířského stavu jejími nižšími složkami.¹⁵ Od poloviny 16. století lze tedy nižší šlechtu striktně rozlišovat na statkářskou, která si dokázala udržet malé statky a na služnou, která byla odkázána na jiný způsob zajišťování svých příjmů.¹⁶

Nové společenské podmínky zasáhly zásadním způsobem také do poklidného života jednoho z mnoha drobných šlechticů na severovýchodě Moravy, Jiříka Fajtla z Pomanzed. Tento vladyka, a tedy příslušník rytířského stavu, pocházel z původně panošského rodu zřejmě německého původu,¹⁷ jehož příslušníci se v markrabství moravském objevují nejméně koncem 15. století. V dubnu 1492 totiž odkázala Johanka ze Slavkova po smrti svého

Jiří: Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku. Nový Jičín 2000, s. 231 – 286, TÝŽ: Hospodářská a politická aktivita české šlechty a měst v protoindustriálním období do roku 1620. In: Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci. Příbor 2001, s. 145 – 158.

¹⁵ PALACKÝ, František: Psaní pana Viléma z Pernštejna od r. 1520 a 1521. Archiv Český II., Praha 1862, s. 63.

¹⁶ Srovnej JANÁČEK, Josef: České dějiny. Doba předbělohorská I. Praha 1971, s. 134 a násl.

¹⁷ PILNÁČEK, Josef: Staromoravští rodové. Vídeň 1930, s. 392.

chotě, Jiříka z Brušperka a na Trnávce,¹⁸ s vědomím tehdejších administrátorů olomouckého biskupství sede vacante, manský statek při brušperském fojtvství, své dceři Elišce z Trnávky a jejímu manželu Fajtlovi z Pomanzed.¹⁹ Právě Eliška a Fajtl spolu následně vychovali v prostředí poklidného poddanského městečka Brušperku na hukvaldském panství ústřední postavu našeho příspěvku, Jiříka Fajtla z Pomanzed. Není nám bohužel známo přesné datum jeho narození, ale vzhledem k faktu, že v roce 1536 již Jiřík se souhlasem biskupa Stanislava Thurza (eps. 1497 - 1540) vykázal na brušperském fojtvství 375 zlatých věna své manželce Mandaléně z Politalic,²⁰ dosáhl v té době již určitě plnoletosti.²¹ Zřejmě od té doby pak zastával ve svém rodném městečku úřad vrchnostenského fojta. Do jeho jurisdikce tedy náležel vedle výběru poddanských platů i naturálních dávek také jakýsi „policejní“ dohled nad obyvateli Brušperka. Tato funkce znamenala pro Jiříka Fajtla kromě uvedených povinností vůči vrchnosti také finanční příjmy ve formě stanovených dílů

¹⁸ Ten získal brušperské fojtvství v léno roku 1466 a deset let nato, dne 11. července 1476 zde vykázal věno ve výši 250 zlatých své manželce Johance ze Slavkova. Viz: ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond LDK, inv. č. 419, fol. 114. Srovnej LECHNER, Karl: Die ältesten Belehnungs und Lehengerichtsbücher des Bistums Olmütz I. Brünn 1902, s. 117.

¹⁹ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, sign. E I a 25. V literatuře viz: HOSÁK, Ladislav: Město Brunovo. In: Brušperk, město nikoliv nejmenší. Brušperk 1969, s. 41, BALETKA, Tomáš: Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497 - 1540), jeho kancelář a správa biskupských statků. Sborník archivních prací 54, č. 1, s. 170 - 171.

²⁰ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond LDK, inv. č. 420, pag. 110 - 112.

²¹ Právní plnoletosti dosáhli mužští příslušníci nižší šlechty v souladu s platným zemským zřízením v sedmnácti, od roku 1545 v osmnácti letech a dívky v patnácti, od roku 1545 pak v šestnácti letech. Naopak příslušníci vyšší šlechty dosáhli právně dospělosti již v šestnácti (chlapci), respektive čtrnácti letech (dívky). „...za starodávna pravá léta sou přísuzována a se někdy ohledovali úředníky aneb od úředníků pacholík[em] na lůně a děvečkám na prsech. Ale aby ten posměch sňat byl, léta pacholík panský má v šestnácti letech, děvečka šlechtična ve čtrnácti, zemanský pacholík v osmnácti a děvečka v šestnácti...“.
Viz: JANIŠ, Dalibor (ed.): Práva a zřízení Markrabství moravského z roku 1545. Brno 2005, s. 192.

z udělených pokut.²² Jak již bylo uvedeno, po složení lenního slibu do rukou biskupa Thurza převzal po rodičích do užívání také manský statek náležející ke konglomerátu manských držav olomouckého biskupství. Můžeme pouze předpokládat, že jej tvořil buďto šenkovní dům v centru Brušperka, anebo snad dokonce samostatně mimo městečko stojící tvrz. Naopak na základě dochovaných písemností víme, že k němu náležel dvůr s polnostmi, zahradami, loukami a lesem, dále dva mlýny a několik rybníků. Na tomto manském statku se nacházelo také několik (přesný počet neznáme) usedlostí, z nichž vycházel Fajtlůvi pravidelný každoroční plat a tamní poddaní byli povinováni pěšimi i tzv. potažními (s vlastními koňmi či voly) robotami k jeho dvoru.

Vcelku můžeme říci, že hospodářské zabezpečení vладыky Jiříka Fajtla z Pomazed přinejmenším odpovídalo jeho stavovskému postavení. Výnosy z dvorového hospodářství společně s poddanskými činžemi snad stačily pokrývat výdaje spojené se životním stylem průměrného vладыky. Navzdory této charakteristice se nám z písemných pramenů vynořuje jméno Jiříka Fajtla v souvislosti s vymáháním dlužných částek, které nakonec zapříčinily jeho pád. Bohužel ale nevíme, za jakých okolností se Jiřík dostal do začarovaného kruhu finančních úvěrů. Můžeme tedy pouze předpokládat, že se tak stalo buďto v důsledku neuvážených finančních transakcí, což ostatně nebylo v prostředí šlechty, měst, ale i venkova té doby nic výjimečného,²³ anebo snad vlivem jiných

²² Držení manského fojtství podléhalo poměrně přísně vymezeným pravidlům, která byla kodifikována v roce 1538 „...O manství rychty aneb fojtství. Fojtství aneb saudu v léno nemuóž[e] ani kněz ani žena z práva míti, kromě duchovních knížat, jakož to knihy zemského saudu vynímají. Mnich z práva saudcem býti nemuóž[e] a kdož by saudcem býti mohl, o tom se píše v knihách práva zemského. A jestliže by pán umřel, od kteréhož by na fojtství léno bylo přijato, aneb jestli že by man fojtství vzdal pánu svému, od kteréhož je přijal a potom by přece do roka saudil, skrze to by neučinil proti právu. A jestliže by pán fojtství, kteréž má, jinému podal, tehdy ten, kterýž prve fojtství měl od něho pustiti má. A toho k fojtství tomu připustiti, kterémuž jest podáno...“. Jedná se o druhý díl manských práv, který byl vytištěn v Litomyšli pod názvem „Práva zemská, na kteráž se práva manská vztahují“. ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond LDK, inv. č. 328, kapitola 112.

²³ Fenomén zadluženosti, primárně související s finančním hospodařením, se v raném novověku postupně stával průvodním jevem ekonomického života

nepříznivých podmínek. Ty mohly pro hospodářskou základnu brušperského manství jistě nastat v souvislosti s rozvojem biskupského režijního velkostatku na hukvaldském panství. Zadlužil se tedy Jiřík Fajtl vlastní vinou, či naopak musel využít úvěru v bezvýchodné situaci, kdy mohlo dojít např. k radikálnímu zúžení okruhu dosavadních odbytišť produkce brušperského dvora? A byl tedy jeho následný pád nevyhnutelným? Na tyto otázky je dnes, s odstupem téměř čtyř a půl staletí, velmi těžké jednoznačně odpovědět. Na druhou stranu víme, že právě kolem poloviny 16. století došlo na hukvaldském panství jednak k rozvoji režijních dvorů,²⁴ a také lze sledovat snahu olomouckých biskupů o scelení své mensální državy právě na úkor drobných manských statků.²⁵

At' již byly příčiny zadlužení Jiříka Fajtla z Pomanzed jakékoli, v červnu roku 1557 žádal tehdejšího olomouckého

českých zemí, přičemž postupně zasáhl více či méně všechny vrstvy tehdejší společnosti. S rostoucím zadlužením státu marně bojovali habsburští panovníci prakticky již od vzniku středoevropské podunajské monarchie, finanční dluhy představovaly mnohdy neřešitelný problém pro šlechtu, duchovenstvo, města, ale posléze i pro prosté poddané na venkově. Příčiny tohoto nelichotivého stavu byly různé. V případě šlechty, vysokého duchovenstva a částečně i bohatšího měšťanstva (patriciátu) tkvěly hlavní důvody především v příliš rozhozovačném a přepychovém životním stylu a potřebě vlastní reprezentace. Značně nákladnou záležitostí, a to především pro čelní představitele stavovských obcí, bylo zastávání stavovských a státních úřadů, v neposlední řadě se také na dlužích těchto privilegovaných složek společnosti podílelo vysoké berní zatížení. Již od sklonku středověku, kdy sledujeme poměrně razantní pronikání peněžního systému do měšťanského a později i venkovského prostředí, se problém hospodaření s finančními prostředky začal velmi úzce dotýkat také méně movitých složek obyvatelstva. Příčinami zadlužení těchto lidí se pak zpravidla stávaly chybné finanční transakce spojené s nejrůznějšími formami úvěrů. Srovnej AL SAHEB, Jan: Případ zadlužení příborského měšťana Marka Stívára z počátku 17. století. *Práce a Studie Muzea Beskyd* 17, 2006, s. 34 - 41.

²⁴ Svědčí o tom mj. péče, kterou této problematice věnoval v instrukci pro hukvaldského úředníka z roku 1570 biskup Vilém Prusinovský. Viz: AL SAHEB, Jan: Instrukce olomouckého biskupa Viléma Prusinovského z Víckova pro hukvaldského úředníka z roku 1570. In: *Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku* 8, 2007, s. 7 - 27.

²⁵ AL SAHEB, Jan: K procesu úpadku drobné šlechty na severovýchodní Moravě v 16. století. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada C*, 2008 (v tisku).

biskupa Marka Khuena (eps. 1553 - 1565) „...*předkládající nám těžkost a nemožnost svů veliků, k zaplacení dluhu svého...*“ o povolení zastavit svým věřitelům po dobu čtyř nebo pěti let výnosy ze svého manského, tzv. „*horního*“ mlýna. Jiřík totiž dlužil částku 130 zlatých „...*peněz kostelních a špitálských...*“ měšťanům v Příboře. Ti jej kvůli dlouhodobému nesplacení uvedené částky v souladu s městskými právy dokonce vsadili „...*na závazek...*“ do městského vězení.²⁶ Teprve za této kritické situace se tedy Jiřík

²⁶ Právo městské rady „obstavit“ dlužníka je zahrnuto i v nejstarším kodexu městských práv z roku 1579. Ačkoliv tento zákoník byl v markrabství moravském definitivně zemským sněmem přijat až v roce 1697, o platnosti v něm obsažených ustanovení již od poloviny 16. století nelze pochybovat. Viz: Moravský zemský archiv Brno, fond A 6 - sněmovní tisky, č. k. 3, v literatuře viz: MALÝ, Karel: České právo v minulosti. Praha 1995, s. 38 - 39. Autor zmíněného kodexu, Pavel Kristián z Koldína, o problematice obstavení pojednal v kapitole nazvané „*De arestatione*“. „...*Stavuňk nic jiného není, než osoby aneb statku něčího ku právu skrze úřad k tomu nařízený připověděni. A to buď pro nezaplacení, aneb zadržání dluhu, aneb spravedlivosti, buď pro nedopomožení k dluhu od práva aneb k jakéžto koli jiné spravedlivosti obstavujícimu. Kdo by koho pro dluh aneb pro nedopomožení práva obstaviti chtěl, má předkem od práva svého aneb toho (na němž by chtěl stavovati) psaní ohradní ku právu tomu, kdež ten dlužník jeho bytem svým jest, aneb ku pánu člověka toho sobě vyžádati. To pak právo, aneb ten, kdož by za to, aby stavuňku na právě svém dopustil, požádán byl, učiniti psaní ohradní k tomu právu, k kterémuž ten přisedí, pro něhož by se stavuňku žádalo a předložení učiní, aby tomuto, aneb tímto zejména je jmenujíc a spravedlnost vysvětlíc, bez dalších odtahuov dopomožení se stalo. Nebude li týž dlužník dluhu odpírati, pán aneb právo povinno bude, na témž dlužniku, věřiteli takového dluhu, do dvou nedělí pořád sběhlých dopomoci. Pakli by se toho nestalo a témuž věřiteli podle psaní ohradního v času jmenovaném k dluhu a k spravedlnosti dopomoženo nebylo, bude moci týž věřitel z práva toho (kdež jeho dlužník jest) podle takové předešlé ohrady své obyvatele pro nedopomožení práva obstaviti. Věřitel dlužníka svého, to jest jistce, aneb rukojmí, kterýž by se k dluhu aneb k rukojemství znal, bez odpovědi stavovati může. Jakž by se stavuňk vykonal, má rychtář jej sám aneb písař jeho, od koho, proč a kterého dne a léta a v jakých slovích se jest stal, zapsati a tím obstavením dostatečně se ujistiti, to jest, aneb do vězení, aneb na rukojmě jistě, aneb na čest na víru ho vezma (ač byl li by obstavený osoba vážná a obstavujíc by tomu místo dal, aneb jemu toho sám rychtář věřiti chtěl) tak jestliže by na téhož obstaveného přísudek se potom stal, aby obstavujíc své spravedlivosti i s škodami (ač by proto jaké vznikly) na něm postihnauti mohl. Každý stavuňk do šesti nedělí pořád sběhlých podle práva trvati má. A v tom času obstavený, chce li proti témuž stavuňku co mluvití, aneb jej že jest nepořádný, nařici, má mu toho právo na němž jest obstaven, dopřiti a čas k průvoduom*

odhodlal své dluhy formou zástavy mlýna umořovat.²⁷ Již cestou z věžeňské kobky ovšem musel tušit neblahé následky tohoto vynuceného kroku. Rozlíčené příborské měšťany v čele s tamním duchovním správcem, děkanem Františkem, totiž upokojil jen za cenu zřeknutí se významné části vlastních příjmů. Tato okolnost přirozeně vedla k jeho následné nesolventnosti, kterou musel řešit formou dalších úvěrů. Jiřík tak byl nedobrovolně vtáhnut do

jmenovati. Pak li by toho do šesti nedělí učiniti zanedbal a před právem k stavuňku se najíti nedal, tehdy obstavený sám, aneb rukojmové za něho tau sumau aneb spravedlností pro kterúž se stavuňk stal, povinni buďte. Obstavený, jestliže by v šesti nedělích toho, pro kohož jest obstaven, při tom právu postavil, má takového stavuňku sám prázden býti a ten, kdož stavuňk učinil, má k tomu, pro kohož se stavuňk stal, to jest, k jistci o to, o dluh, aneb a spravedlnost svau hleděti a ji na něm dobývati. Stavuňkově od žádného jiného vážení a sauzení býti nemají, než toliko od samého purkmistra a konšeluóv jednoho každého města. Obstavující rychtáři od stavuňku pět grošuóv českých práva daj...“. Viz: z KOLDÍNA, Pavel Kristián: Práva městská království českého. Praha 1579, fol. 167 - 168. Exemplář je deponován ve Státním okresním archivu (dále jen SOKA) Nový Jičín, fond Archiv města Frenštátu p. R., inv. č. 327.

²⁷ „...Jiříkovi Fajtlovi. My, Marek, z Buoží mi[los]ti biskup olomůcký etc., oznamujeme tímto listem obecně přede všem, i, že jest předstúpil před nás urozený vladyka Jiřík Fajtl z Pomanzed, na fojství sedící brunšperským, věrný milý, předkládající nám těžkost a nemožnost svů veliků, k zaplacení dluhu svého, pro kteréž dluhy i na závazek vzat jest, prosíce nás poníženě, abychom z milosti své jemu toho dopřítí v zástavu užítkuóv na mlýně jeho horním příborským poddaným našim do čtyř neb pěti let v sumě sto a třiceti zlatých, jeden zlatý za 30 gr., a 1 gr. 7 d. alb. počítajíc, ktarúžto sumu svrchu psanů peněz, peněz kostelních a špitálských v Příboře od nich vypůjčiti a ty užítky jakž by se sněsti mohly, Příborským zastaviti, nyní ráčili. Kdež my, vzhlédnúc na takovů poníženů prosbu, i tolikéž prohlídajíc k takové potřebnosti k zaplacení těmi penězi těch dluhův jeho, tímto listem jemu, Jiříkovi Fajtlovi, povolovati a Příborským, poddaným našim, aby jemu svrchu psanů sumu na ty užítky mlýnský jakž by se smluviti mohli, půjčili do svrchu dotčených let, přítí ráčíme. Bez všelijaké překážky naše i budaucích biskupův olomůckých, potomkuóv našich. Tomu na svědomí a lepší toho jistotu rozkázali [j]sme k tomuto listu a povolení našemu s jistým vědomím a vuóli naší sekret náš vlastní přitisknutí, jenž jest dán a psán na zámku našem Kroměříži v středu p[ř]e[d] s[va]tý[m] Janem léta Páně 1557...“.

Viz: ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 45, sign. N, pag. 57. Příborští chtěli za kostelní peníze zakoupit do jejich farního chrámu ornáty a jiné věci, proto žádali biskupa, aby přiměl Jiříka Fajtla splácet jeho dlužnou částku. Na zakoupení již řečených ornátů tedy mohli po biskupově intervenci použít výnosů z Fajtlova mlýna. Viz: ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 48, fol. 52 - 53.

bludného kruhu, z něhož nebylo cesty zpět. Připočteme-li nepřilíš vysoké výnosy jeho manského statku (bez výnosů z jednoho mlýna), byl nejprve sto splácet sotva úroky a posléze, jak se dovídáme z přípisu biskupa Khuena, už ani ty. Počátkem května roku 1559 totiž Jiříkovi Fajtlovi nařídil v co nejkratší době vyrovnat dlužnou částku na zemské berni, kterou místo něj musel zemským výběřčím ze svého zaplatit hukvaldský důchodní písař Mikuláš. I navzdory biskupově intervenci však dle všeho Jiřík tuto pohledávku nezaplatil, neboť mezi jeho nevyrovnanými dluhy figuruje ještě i v roce 1566[!].²⁸

Líst na Peníze do častu gmeno-
witeho/s wernau Kutau/pod Au-
rof / pod Ležením / na Pergament.
96 (:) 90

F A N. 3 / 16. v swymí
Erby / Prwnij Gistec a
Dlužník / Dluhu dole pša-
nebo. Amy a b c d e ff.
Kutogmē a spravedliwíj spolu Shb-
ce / s ním sworchupšáným Panem N.
a zaň / y za geho Erby wssyčtí w-
spolek wyznawáme / tijnito Listem
obecně předewssými / kdez koli čten
nebo čraucy slýšsán bude / že gšme dlu-
žnij Dluhu praweho a spravedliwé-
ho / nám wděť pügčeneho N. sš. 9. za
1. sš. lt. 9. a za 1. 9. vij. 8. bñl: počije
tagijc na Tolatijch / 16. Drozenému
Wladyce / Panu N. 3. a geho Erbům
k geho wěrně Kuce / Drozenému N.
y tomu každému kdožby tento Líst
s sworchu

z sworchupšáných Wěřiteluow na-
ššých dobruu a swobodnau wuolij
mě / ten má a mijiť bude tu plňau moc
a Práwo / k těm ke wssem wěcem w
tomto Lístu položeným a zapšáným
yako oni sami Wěřitelé naššy / aneb
gegijch wěrně Kutý sworchupšanj.
Kterýchžto N. sš. 9. my Gistec a
Kutogmē nadeššanj / máme a sľibu-
geme naššy dobruu a čístau wjcu / Ku-
šau společnij a nerozdijľnau / Beze-
wssy zle lšti / zmatkuow a Forteluwow
wsselíyatyých / sworchupšáným Wě-
řiteluom naššým dáti / a horowými
Penězy (vel Tolary) tak yakž se sw-
orchupšisse. A to konečně od Datum
Lístu tohoto / w plněm Koce pořád
zběhlēm / totižto na Den Swateho
N. neyprwe přúšštíjho / y se Těmi
Kopami Grossými s Aurokem na to
přúššlým. Pakľiby se toho wššeho/
nebo na dñle což se w tomto Lístu
pišse

Formulář dlužního úpisu z roku 1611

Nemilosrdná spirála stále nových a nových úvěřů přiměla Jiřika Fajtla z Pomanzed dokonce postoupit tzv. „horní“ mlýn, který jen

²⁸ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 49, sign. 1, fol. 63, tamtéž, fond AO, inv. č. 58, sign. 7, fol. 178.

s obtížemi sotva vyplatil ze zástavy Příborských, svému dalšímu věřiteli. Byl jím vladyka Albrecht Harasovský z Harasova, držitel manského fojtství v nedalekém Staříči, jenž brušperský mlýn „...i s některými platy a poplatky na lidech našich [tj. biskupských poddaných] v Brunšperce...“ od Jiříka Fajtla za značně podhodnocenou částku odkoupil. Zanedlouho, počátkem dubna 1563, ovšem tento majetek se značným ziskem za sumu 250 kop českých grošů prodal biskupovi. Marek Khuen zakoupený mlýn obratem přivtělil ke své mensální hukvaldské državě a emfyteuticky ho postoupil jistému Klimentovi Řehořovému.²⁹

²⁹ „...List na mlejn pod Brunšperkem. My Marek, z Boží milosti biskup olomůcký etc., oznamujeme tímto listem obecně přede všemi, jakož [j]sme koupili mlejn pod Brunšperkem i s některými platy a poplatky na lidech našich v Brunšperce od urozené[h]o vladyky Albrechta Harasovského z Harasova v Staříči na manství našem usedlého, kterýž [j]es[t] odprodán byl od fojtství výsadného, na kterýmž na tento čas Jiřík Fajtl z Pomencu při Brunšperce bytem jest, za sumu 250 kop grošů českých na minci obecně bernej. Kterýžto mlejn a se všelijakými poplatky i s tím listem [m] na prodej od téhož Jiříka Fajtla jest v naší moc a k stolnímu statku biskupskému uveden. I předstaupil jest před nás Kliment Řehořův, kterémuž [j]sme zase ten mlýn prodali a poplatky povinné, kteréž z toho mlýna každého roku vycházeti podle téhož prodaje a listu od Jiříka Fajtla učiněného, kromě platův a aurokův na poddaných našich v Brunšperce, kteréž [j]sme sobě a potomkům našim pozůstavili, mají, totižto rži, slady, krmení vepřův, kaše, slepice, nás ponížene prosíce, abycho[m] na určitů a hotovů sumu peněz s ním za tu rž, slady, krmení vepřův, kaši a slepic se smlůvati, coby nám každé[h]o roku za to vydávati měl, ráčili. Kdež my, prohlídajíc na takovů prosbu jeho i tudíž toho šetříc, že těmito časy z vůle pána Boha všemohúcího nahoře jmenovaných potřeb k zámku ukvaldskému přináležející před rukama jsou, taktó [j]sme se s tím Klimentem mlynářem za ty ospy a jiné věci, kteréž by ná[m] každého roku z toho mlýnu vycházeti měly, snesli, že nám za ně každý rok dvaceti osm zlatých, 1 R. po 30 gr., gr. po 7 d. alb. čtauc, dávati a spravovati povinen bude, však rozdílně, polovici 14 R. o svatý[m] Jiří a zase při každém svatým Václavě 14 R., a to bez všelijakých odporů a nesnázi, nyní i napotomní časy. Tomu na svědomí pečeť naši vlastní k tomuto listu přivěsiti [j]sme rozkázali, jenž jest dán a psán na Kroměříži...“. Viz: ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 45, sign. N, pag. 296 - 297. V roce 1581 jsou při městečku Brušperku evidovány dva mlýny. Oba byly dříve v držení Jiříka Fajtla. Horní, který byl v držení Martina Zábřežského a Dolní, který provozoval mlynář jménem Jiřík. Viz: ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, inv. č. 2253, sign. E 1, fol. 29, 30.

Odprodejem svého mlýna sice Jiřík Fajtl získal potřebný kapitál na splacení nejpalčivějších pohledávek, celá transakce ovšem představovala jen velmi krátkodobou konsolidaci jeho financí. Naopak dlouhodobě způsobila citelné oslabení aktiv Jiříkova manského statku a napomohla k ještě bezvýchodnější situaci, v níž se ostatně zanedlouho ocitnul. Svědčí o tom četné stížnosti jeho věřitelů adresované biskupovi, kterého žádali o zjednání nápravy. Například již na podzim roku 1563 si na dlouhodobé neplnění Fajtlových závazků ztěžovala jménem své dcery Elišky jistá Anna z Brušperka, která uvedla, že Jiřík nejen nesplácí svůj dluh, ale odmítá dokonce vyrovnat i jakýkoliv úrok.³⁰ Když žaloby neustávaly a naopak jejich četnost stále stoupala, rozhodl se nový olomoucký biskup Vilém Prusinovský z Víckova (eps. 1565 - 1572) k ráznému kroku. Počátkem července roku 1566 nařídil svému úředníku na Hukvaldech, Jarošovi Syrakovskému z Pěrkova, aby nechal Jiříka Fajtla předvolat k sobě do vrchnostenské kanceláře „...a k němu se tak zachovej...a odtud nepropauštěj, leč šacunk [tj. zemskou či císařskou berní] ten, kterýž zadržal i jiné dluhy spraví. Tak, abychom skrz to víc nabíhání a starání nebyli. Dále tobě tu věc k dalšímu opatření a uvážení připauštíme...“.³¹ Dnes se již asi nedovíme, jak probíhalo na Hukvaldech setkání obou vladyků, kteří se jistě osobně znali a snad se i přátelili. Z následné korespondence se však jeví, že Jaroš Syrakovský nepostupoval proti Jiříkovi Fajtlovi obzvlášť důsledně a snad se spokojil pouze s ujištěním a příslibem vyrovnání jeho dluhů. Jaroš zřejmě navíc Jiříkovi poradil požádat biskupa o prolongaci lhůty splatnosti dlužných pohledávek, což mu následně Vilém Prusinovský listem ze dne 12. března 1567 také povolil „...při to[m] jaké ná[m] psaní Jiřík Fajtl činí, tohoť pro zprávu příležitostě odsíláme a proti tomu nejsme, aby se jemu podle žádosti je[h]o to[h]o dluhu sečkání míti nemělo...“.³² Nejsme bohužel blíže zpraveni o termínu, který byl tehdy Jiříkovi dán, naopak ovšem víme, že ani poté nedošlo k nápravě. Koncem

³⁰ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 53, sign. 5, fol. 162 - 163.

³¹ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 58, sign. 7, fol. 178.

³² ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 60, sign. 8, fol. 61.

května téhož roku tak biskup musel do celé kauzy znovu zasáhnout. Hukvaldskému úředníkovi tehdy v této věci podrážděně napsal „...*Fajtle hned nepomíjej k sobě na zámek obeslati a jej slibem zavázíc, z při hrádku nepauštěj, až šacunk nynější sám od sebe i od lidí svých spraví. A mnoho-li lidí jmá, nám tolikěž jich poznamenané odeslati neprodlívej. Co [j]sme pak, jakž bezpochyby v paměti má[š], jiných dluhů našich aneb toho, což [j]sme za ně dostali, do s[vatýh]o Václava příštího jemu čekati jemu připověděli dotejče, toho při tom zanecháváme. Proto von co komu spravedlivě mimo nás povinen jest, předce od sebe ať činí...“.³³ Ačkoliv biskup stanovil Fajtlovi poslední lhůtu k umoření všech dluhů do svátku sv. Václava, tedy do 28. září, nabraly další události mnohem rychlejší spád.*

Počátkem srpna 1567 dorazil do biskupovy kroměřížské kanceláře po spěšném poslu list, stvrzený pečeti města Příbora. Jeho obsahem byla opětovná stížnost jednoho z mnoha Fajtlových věřitelů, příborského měšťana Jiříka Kocůrka, za něhož se přimlouvala také celá městská rada. Vilém Prusinovský, značně podrážděn a znechucen opětovnými nářky věřitelů, se odhodlal celou věc bez dalších průtahů konečně uzavřít. Proto zaslal do Brušperka Jiříkovi Fajtlovi z Pomanzed list, v němž mu osobně přikázal dostavit se na Hukvaldy, aby se tam z neplnění svých pohledávek zodpovídal.³⁴ V té době již biskup ale věděl, že nastalá situace volá po radikálním řešení, které uspokojí nejen pohledávky Fajtlových věřitelů, ale zároveň bude prospěšné i olomouckému biskupství.

Dne 12. srpna 1567 se tedy Jiřík Fajtl se svým nepočetným doprovodem vydal po známé prašné cestě z Brušperku na Hukvaldy, aby tam podobně jako před rokem stanul ve vrchnostenské kanceláři před úředníkem Jarošem. Nevíme, co se tehdy honilo hlavou vладыky, který v sedle svého koně ujížděl vstříc osudu. Spoléhal snad Jiřík opět na umírněné stanovisko biskupova úředníka, anebo již tušil blížící se pád? Mohl tehdy vědět, že za několik hodin již nebude patřit mezi many

³³ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 60, sign. 8, fol. 125.

³⁴ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 60, sign. 8, fol. 177.

olomouckého biskupství a zásahem svého lenního seniora přijde o většinu svého majetku? Ať již se pravdě blíží více jedna či druhá alternativa, na hradě jej vskutku čekalo nemilé překvapení. Už krátce po příjezdu Jiříka jistě znepokojila přítomnost sem narychlo povolaného Jetřicha Petřvaldského z Petřvaldu, jednoho z biskupských leníků s doprovodem. Jeho přítomnost zde dávala tušit, že bude společně s Jarošem Syrakovským z Pěrkova zplnomocněn vykonat ve věci Jiříkových pohledávek biskupovu vůli, a že tentokrát se mu tedy nepodaří věc vyřešit obligátním způsobem. Teprve ve chvíli, kdy jej oba seznámili s biskupovým stanoviskem, pochopil, jak fatální následky pro něj bude toto setkání mít. Vilém Prusinovský totiž po Jiříkovi Fajtlovi z Pomanzed nekompromisně žádal umoření všech dluhů formou odprodeje celého brušperského lenního fojtství za sumu tisíc zlatých, a to k biskupské mense. Je více než pravděpodobné, že v okamžiku, kdy mu vладыkové Jaroš a Jetřich předložili biskupovo ultimátum, vzkypěla Jiříkovi Fajtlovi v žilách krev. Zároveň mu ovšem muselo být nad slunce jasné, že nezbyvá, než se vůli nejvyššího církevního představitele v zemi podřídit. Ještě tentýž den tedy byla na Hukvaldech sepsána „...*smlůva a trh dobrovolný celý a dokonalý*...“ mezi prodejcem Jiříkem Fajtlem a kupcem olomouckým biskupem Vilémem Prusinovským na „...*stat[e]ček...fojtství, kterýž na manství je[ho mil]o[s]ti před Brunšperkem se všemi užitky k tomu spravedlivě od starodávna příslušejícími...s rolemi, mlýne[m], lidmi, s[e] stave[m], rybníčky, i s tím, což v nich ryb jest, lesy, lukami, zahradami, se vši[m] plný[m] práve[m] a příslušenstvím k tomu klisen tři, hříbat letoš[n]ích, klisničky dvě, vůz nekovaný, pluh, brány*...“.³⁵ Jiřík Fajtl si mohl ponechat pouze „...*obilí letoš[n]i[h]o ozimní[h]o, i jeři všeckého na poli i v stodole*...“ a po dobu svého života také jeden z rybníků. Biskup se zároveň v souladu s platným manským zřízením zavázal vyplatit Jiříkově manželce, Mandaléně z Politalic,

³⁵ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 55, sign. O, pag. 127 - 131. Opisy tamtéž, fond AO, inv. č. 57, sign. P, pag. 65 - 68, fond AO, inv. č. 59, sign. E, pag. 22 - 25, tamtéž, fond AO, inv. č. 2274, sign. C III b 10/4. V literatuře se okrajově o prodeji zmiňuje LINHART, František: Místecký okres. Vlastivěda moravská. Brno 1915, s. 86 - 87.

375 zlatých jejího věna, které na tomto manství vázlo.³⁶ Ze zbytku kupní hodnoty statku měly být zaplacený Jiříkovy dlužné pohledávky, a to v celkové sumě 445 zlatých 12 grošů slezských, neboli 465 zlatých a 5 grošů moravského počtu. Jiříkovi Fajtlovi tak v aktivech z celého lenního statku zbylo pouhých 537 zlatých a 9 grošů, a to včetně věna jeho manželky.³⁷ Do této částky ovšem

³⁶ „...Jestliže by muž manželky své věno prodal aneb zastavil aneb jakž koli odcizil, by pak ona k tomu vuóli dala aneb nedala, dokud manžel živ jest, o to věno muož[e] se saudití a má se jí spravedlnosti navracováním věna udělití...“. Jedná se o druhý díl manských práv, který byl vytištěn v Litomyšli pod názvem „Práva zemská, na kteráž se práva manská vztahují“. Viz: ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond LDK, inv. č. 328, kapitola 21. Podobné ustanovení obsahuje také zemské zřízení markrabství moravského z roku 1545. Srovnej JANIŠ, Dalibor (ed.): Práva a zřízení Markrabství moravského z roku 1545. Brno 2005, s. 179 - 180.

³⁷ „...It[em] jeho [mil]o[s]t pan biskup s dlužníky, kterýmž Jiřík Fajtl poddaný[m] je[ho mil]o[s]ti i jiný[m] tak, jakž na ceduli sepsáno, je[ho mil]o[s]ti podal, zaplatiti poručiti aby ráčil. Totiž Jiříkovi Kocárkovi, měšťanu příborskému spravedlnosti po manželce je[h]o bratrance neb s[es]ťřině Jiříka Fajtla podle smlůvy mezi nimi učiněné, 320 R., Václavovi, mejtné[m]u, do Brunšperka 62 R., sirotčích peněz 5 R., kterýchž mu auřad puóčil, Janovi Kúrovi půl osma zla[tých], deset groší, Janovi Hosťovi 2 1/2 R., 9 gr., Janovi Kociánovi 3 1/2 R., 8 gr., Jakubovi Mikulovi 2 R., 11 gr., Janovi Přístupovi 2 R., 17 gr., Mikulášo[v]i Pospěchovi 1 1/2 R., 7 gr., knězi Stanislavovi, faráři brunšperské[m]u 1 R., 6 gr., Jiříkovi Babřovi 1 R., Janovi Pitrovu 1/2 R., Jurovi masaři 16 r., Vaňkovi Mřihladovu do Ostravy 5 1/2 R., Prokšovi do Fryčovic 4 toлары, Mikulcovi do Chlebovic 2 R., Venclovi Veličovské[m]u do Příbora 2 toлары, nebožce Veličovské jeden zlatý dvanácti groší, tři peníze, Jakubovi Havalovi do Staříče 1 R., 9 gr., vše jeden zlatý za třiceti šest groší a za jeden groš šest peněz bílých počítajíc, učini sumů těch všech dluhů, v kterých je[ho mil]o[s]t jej zastupovati povinen býti ráčí, i s tím, co jest je[ho mil]o[s]t za vejpravu do pole loňského roku patnácte zlatých šacunku na místě je[h]o a lidí spravené[h]o 6 1/2 R., 12 gr., za 1 R. 30 gr. a za 1 gr. 7 d. alb. čtauc, on povine[n] byl spraviti, totiž čtyry sta čtyryceti puól desáta zlaté[h]o, dvanácte groší slezských, přijde na počet moravský puól páta sta půl třinácta zlatého, pět groší, čtyry peníze. A tak zůstává je[ho mil]o[s]t kněz biskup Jiříkovi Fajtlovi pět set třiceti sedm zlatých, devět groší tři peníze, kterážto sumu je[ho mil]o[s]t témuž Jiříkovi Fajtlovi pro tu příčinu, že manželka je[h]o na to[ml] fojství věno své s povolením biskupa Stanislava slavně paměti ukázané jmá, do vuóle své ujistiti poručiti, učinic zápis, aby od s[vyatých]o Václava příštího aurok jemu obyčejný, z jednoho sta zlatých šest zlatých ročně a při každém puól létě, což by ho přišlo, potomně spravová[n] byl, povine[n] býti ráčí a do neděle nejprv příští Jiřík Fajtl tenž stat[e]ček povine[n] bude je[ho mil]o[s]ti, aneb kohož by je[ho mil]o[s]t na místě své[m] vyslati ráčil, postúpiti, lidi v člověčenství uvéstí

nejsou započteny úroky, které Fajtlovo zbylé jmění ještě více snížily. Biskup Vilém Prusinovský, sám tonoucí v dluzích, ovšem nemohl sumu za brušperské manství vyplatit Jiříkovi Fajtlovi, respektive jeho věřitelům, jednorázově. Polovinu (500 zlatých) se tak zavázal vyplatit do půl roku, přičemž ručiteli mu měli být manové Václav mladší Sedlnický z Choltic, Jaroš Syrakovský z Pěrkova, Adam Choryňský z Ledské a bratři Bernard, Hanuš a Jetřich Petřvaldští z Petřvaldu.³⁸ Navzdory ujištění se Jiřík Fajtl umoření všech svých dluhů biskupem nedočkal ještě ani v polovině roku 1570. Tehdy Vilém Prusinovský oznamoval novému hukvaldskému úředníkovi, Petru Šmerhovskému z Lidkovic,³⁹ že má Fajtlovi předat pouze další kvitanci o zaplacení části zbývajících dluhů.⁴⁰

a vsecky spravdlnosti, kterěz na tenž stat[e]ček jměl, při tom čase položiti a oddati. A tak on, Jiřík Fajtl, erbové, nápadníci, manželka ani žádný jiný práve[m] je[h]o se více na to fojství s je[h]o příslušenstvím žádný[m] vymyšlený[m] způsobem natahovati a navracovati nemají, nyní i na časy budoucí. Než když by kolivěk pán Buoh je[h]o, Jiříka Fajtle smrti uchovati neráčil, tehdy bude je[ho mil]o[s]t aneb potomci je[ho mil]o[s]ti z sumy nahoře psanej je[m]u z zápisem ujištěné věno Mandaléně z Politalic, manželce je[h]o, v puól létě pořád sběhlém a ostatek té sumy komuž spravdlivě náležeti bude, při tomž času přijmúce dotčený zápis a ujištění, i tolikěž list biskupa Stanislava, kterýmž povolal[], aby on, Jiřík Fajtl, Mandaléně, manželce své, věna na témž fojství ukázal, totiž sumu půl čtvrtá sta dvaceti pět zlatých, za každý zlatý třiceti groši a za jeden groš sedm peněz bílých počítajíc, spraviti a v moc položiti. Pakli by on, Fajtl, živností manželku svů přečekal, tehdy po smrti jeho to[m]u neb těm, komuž by nápad po něm spravdlivě náležel, nahoře psaná suma pět set třiceti sedm zlatých, tři groše, tři peníze, od je[ho mil]o[s]ti neb potomků je[ho mil]o[s]ti jmá. Tolikěž v půl létě pořád sběhlém tím způsobem, jakž se nahoře píše, položena a spravena býti. It[em] rybníček podle cesty, ten je[ho mil]o[s]t jemu, Fajtlovi do života je[h]o k užívání zanechávati ráci... “. Viz: ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 55, sign. O, pag. 127 - 131. Opisy tamtéž, fond AO, inv. č. 57, sign. P, pag. 65 - 68, fond AO, inv. č. 59, sign. E, pag. 22 - 25.

³⁸ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 60, sign. 8, fol. 182.

³⁹ K osobnosti tohoto úředníka viz: AL SAHEB, Jan: Instrukce olomouckého biskupa Viléma Prusinovského z Víckova pro hukvaldského úředníka z roku 1570. In: Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 8, 2007, s. 10 a násl.

⁴⁰ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 66, sign. 10, fol. 107.

Brušperk na pohlednici z roku 1919

Vynucený odprodej brušperského manského statku znamenal pro vladyku Jiříka Fajtla z Pomanzed na jedné straně vysvobození z bludného kruhu stále narůstajících dluhů, ovšem na straně druhé došlo k jeho značné pauperizaci a tím i propadu ve společenském žebříčku. Jiřík se tak zařadil po bok nižší šlechty, která v důsledku nových společensko-hospodářských podmínek přišla o většinu svého nemovitého jmění. Stejně jako mnozí jiní příslušníci takto ochuzené aristokracie, byl i Jiřík Fajtl z Pomanzed dohnán k hledání zdrojů příjmů mimo svůj původní statek. Paleta výběru nebyla v tomto směru nijak zvlášť pestrá. Nabízela se především možnost vstoupit do služeb některého ze zámožných šlechticů (což ovšem nebylo i vzhledem k Jiříkovu věku nejsnazší), naopak s ohledem na jeho soužití v manželském svazku byla již předem vyloučena alternativa církevní kariéry. Právě manželství s Mandalénou z Politalic ovšem Jiříkovi otevřelo ještě třetí, nejschůdnější cestu. Byla to především výše Mandalenina vyplaceného věna, která společně se zbytkem sumy za prodaný brušperský lenní statek Jiříkovi Fajtlovi umožnila vstoupit na pole finančního podnikání. Nyní se měla role obrátit a Jiřík měl být tím, kdo bude žít z výnosů výhodných úvěrů. Dle všeho se náš podnikavý vladyka velice rychle v nové pozici etabloval a dokonce

se dožil i nemalé osobní satisfakce. Dne 29. června roku 1573 se totiž stal věřitelem nového olomouckého biskupa Jana Grodeckého z Brodů (eps. 1572 - 1574), kterému půjčil nemalou sumu.⁴¹ Za dva roky nato si vladyka Jiřík Fajtl z Pomanced v Brušperku zakoupil „...*grunték zůstalý po nebožtíku Jiříku Vrtychu...se vším příslušenství[m], což k tomu gruntu přináleží...*“.⁴² Nikdy se mu však již nepodařilo restaurovat svůj původní pozemkový majetek v celém rozsahu a zařadit se tak zpět mezi tzv. statkářskou šlechtu. Ostatně k tomu už Jiříkovi Fajtlovi osud nevyměřil ani potřebný čas, neboť v listopadu roku 1576 se o něm v brušperských městských knihách hovoří již jako o mrtvém.⁴³ Fajtlovo jméno však v Brušperku a okolí zůstalo ještě přinejmenším několik desítek let v živé paměti, o čemž svědčí nejedna zmínka v dochovaném archivním materiálu.⁴⁴

⁴¹ „...*Jiříkovi Fajtlovi z Pomanced jest napsáno ujištění na sumu 3 525 [?!] R. k zaplacení na den s[vatýh]o Jiří léta 1574 pod aurok obyčejný, rukojmě [j]sau p[an] Nekeš [z Landeka], Václav Bíbrštejn, Pavel Nesylovský a Jiřík Kamenohorský...*“. Viz: ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 70, sign. 12 a, fol. 55.

⁴² „...*Kup urozeného pana Jiříka Fajtla z Pomanced od úřadu důle psaného. Léta Páně 1575 v pátek po svatém Františku za purkmistra Jana Rektora a starších jeho, Blažeje Řepy a Jana Šafáře, i za jejich poctivé rady na ten čas budících, stala se smlůva přátelská a dobrovolná a kup celý a dokonalý a to ta[ko]vý, že jest kúpil urozený pan Jiřík Fajtl z Pomanced grunték zůstalý po nebožtíku Jiříku Vrtychu, od úřadu svrchu psaného s tím se vším příslušenství[m], což k tomu gruntu přináleží, za sumu 20 R., kdež při odevzdávání toho gruntu tu jest tenž urozený pan Jiřík Fajtl z Pomanced položil peněz různých 1 R. a ty peníze úřad svrchu psaný najbežný zdvihli a peníze gruntové klásti i mají té rok od roku na svatý Václav po 1 R. až do vyplnění sumy svrchu psané. A za urozeného pana Jiříka Fajtla z Pomanced aby rok a den vyseděl a tomu gruntu za dosti činil, Vaněk Všetečka a Adam Bartek [ze] Staré Vsi základ ze městečka zapravena...*“. Viz: SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Brušperku (dále jen AMB), inv. č. 60, sign. B 16, fol. 49.

⁴³ SOKA Frýdek-Místek, fond AMB, inv. č. 60, sign. B 16, fol. 50.

⁴⁴ Jmenujme například zmínky v urbáři hukvaldského panství z roku 1581, či privilegium pro městečko Brušperk z roku 1618. Viz: ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, inv. č. 2253, sign. E I, fol. 31, 223, 226, 227, tamtéž, fond AO, inv. č. 2994, sign. E II c 11/1 - 1, opis viz: SOKA Frýdek-Místek, fond AMB, inv. č. 12.

Na příkladu vладыky Jiřika Fajtla z Pomanzed jsme demonstrovali obecnou tendenci, kterou lze ve společenském vývoji nižší šlechty v českých zemích pozorovat prakticky po celé období 16. století. Ruku v ruce s procesem její pauperizace krácela snaha větších pozemkových vlastníků scelit svá dominia a vytvořit z nich nezávislý hospodářský organizmus. Podobně jako v jiných oblastech také na severovýchodě Moravy hrála významnou roli v přechodu pozemkového majetku do rukou velkého vlastníka (v našem případě olomouckého biskupství) míra zadlužení, která nutila především drobnou šlechtu odprodávat své statky. Jejich hospodářství zpravidla podléhalo tlaku režijního velkostatku, kterému nebylo schopno zejména důsledkem nesrovnatelných možností odbytu konkurovat.⁴⁵ V souladu s obecnou charakteristiku lze proto i v našem případě konstatovat, že v předbělohorském období byl z velké části pohlcen především majetek drobné nižší šlechty, tedy vладыků, zemanů a dalších, zatímco rozpínavost velkých dominií ještě nepostihla ve větší míře rytíře. Ti si udrželi své hospodářské postavení sice často jen neúměrným zatížením vlastních poddaných, ale ve srovnání s nižšími složkami rytířského stavu oddálili svůj postupný úpadek až do období po třicetileté válce.⁴⁶

⁴⁵ Srovnej AL SAHEB, Jan: K procesu úpadku drobné šlechty na severovýchodní Moravě v 16. století. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada C, 2008 (v tisku).

⁴⁶ PLACHT, Otto: Odhad majetku stavů království českého z r. 1557. Věstník královské české společnosti nauk. 1974, s. 26, srovnej JIRÁSEK, Jiří: Růst pozemkového vlastnictví olomouckého biskupství v letech 1555 - 1636. Sborník Matice moravské 81, 1962, s. 190.

K VALAŠSKÉ A PASEKÁŘSKÉ KOLONIZACI V ČELADNÉ

Lenka Vašutová

Při zalidňování podhorských částí hukvaldského panství hrála největší roli valašská a pasekářská kolonizace. Přestože se v těchto oblastech dochovaly ojedinělé stopy dřívějšího osídlení, větší příliv obyvatel souvisel až s těmito dvěma vlnami.

Valašská kolonizace představovala proud osadníků, kteří s sebou přinášeli nový způsob hospodaření.¹ Ten spočíval v klučení lesů a zakládání luk určených pro pastvu dobytka. Chovaly se především ovce, ze kterých se využívala vlna, maso a mléko na výrobu sýrů.²

Na hukvaldské panství první valašští osadníci přišli někdy na přelomu 15. a 16. století, v době zástavního držení Hukvald Benešem a Dobešem Černošskými z Boskovic.³ Vrchností byli

¹ Příliv nových osadníků nepředstavoval jednorázovou akci, nýbrž Valaši přicházeli nejprve jednotlivě, následně pak ve vlnách. Proudili na severní Moravu ze dvou směrů, a to z Těšínska (popřípadě z jižního Polska) a ze středního Trenčínska. Navazovali na starší fázi horské kolonizace, při které na konci 15. a v první polovině 16. století obyvatelé již starších osad pronikali dále do hor. Macůrek, J.: Valaši na severovýchodní Moravě a jejich vztahy k Těšínsku, Polsku a hornímu Slovensku (do roku 1620). Slezský sborník, 1955 (roč. 53), č. 1, s. 167. Více se touto problematikou zabýval rovněž Krandžalov, D.: Valaši na Moravě. Materiály, problémy a metody. In.: Acta universitatis Palackianae Olomucensis – historie 5, č. 18, Olomouc 1963; Macůrek, J.: Valaši v Západních Karpatech v 15.-18. století. (K dějinám osídlení, hospodářského a společenského vývoje jižního Těšínska, jihozápadního Polska, severozápadního Slovenska a východní Moravy). Ostrava 1959 a další.

² Macůrek, J.: Valaši na severovýchodní Moravě..., s. 167.

³ Žáček, R.: Pobeskydí od husitství do Bílé Hory. Frýdek Místek 1986, s. 18. První zmínky o Valaších pocházejí z výsledků při sporu o hranice hukvaldského a frýdeckého panství, který probíhal v letech 1522 a 1556 – 1560. Svědci se ve svých výpovědích vyjadřovali zpětně o situaci na hranicích obou dominií. Jistý David z Kozlovic vypovídal, že „Dobeš nejprve ty Valachy na hory hukvaldské přijímal a jim pastvy pronajímal, pokud by pásti měli“. Oblast, kterou Valaši okupovali před polovinou 16. století, sahala od uherských hranic podél levého břehu Ostravice a jejich levobřežních přítoků až ke Kozlovicím a k Frenštátu. Macůrek, J.: Ještě k otázce počátků valašské kolonizace na Hukvaldsku. Slezský sborník, 1956 (roč. 54), č. 1, s. 83.

Valaši podporováni, protože osidlovali vyšší polohy panství. Tato dosud nevyužívaná území dovedli zužitkovat pro svou obživu a podíleli se tak na rozvoji hospodářství. Za oplátku jim vrchnost poskytovala určité svobody, obdrželi valašské právo, které jim zaručovalo možnost konání hromad a instituci valašských vojvodů, ti byli jakýmisi prostředníky mezi Valachy a vrchností, dohlíželi nad hospodařením na horách, přes ně odváděli Valaši naturální a peněžní dávky vrchnosti, hájili valašské zájmy a měli i určitou soudní pravomoc nad Valachy.⁴ Noví osadníci byli zatíženi valašskou daní, což byl poplatek za svolení k pastvě dobytka v dominikálních lesích. Nejčastěji měl formu desátku z dobytka, rovněž mohly být odváděny valašské sýry, termín vybírání byl na sv. Jana.⁵

O prvních valašských usedlících se nezachovalo příliš informací, neboť nebyli zapsáni zpočátku v urbářích, protože se počítali mezi obyvatelstvo neusedlé a často měnili své působišťe v závislosti na pasteveckém způsobu života. Platy, které odváděli, nebyly uváděny mezi stálými, ale mezi běžnými a byly vykazovány jen sumárně.⁶ Postupně se však tito osadníci usazovali a asimilovali se starším domácím obyvatelstvem. Záhy se tak

Okrajová území valašského osídlení na hukvaldském panství tvořily vesnice Ostravice, Pstruží, Lhotka, Myslík, Kozlovice, Tichá a Lichnov, z části zasaženými osadami byly Frýdlant, Metylovice, Palkovice, Rychaltice, Sklenov, Mniší, Vlčovice a Kopřivnice. Boháč, J.: Nejzazší výspa valašské kolonizace na hukvaldském panství. Pobeškyd, 1987, č. 2, s. 27.

⁴ Macůrek, J.: Ještě k otázce..., s. 27. Sídlo valašských vojvodů na hukvaldském panství bylo v Kozlovicích. První písemná zmínka o něm pocházela z roku 1565, podle náznaků lze předpokládat i dřívější existenci. Funkci vojvody dědičně zastával nejdříve rod Krbců, od roku 1678 rod Žáčků. V roce 1764 byl vojvodský úřad zrušen v souvislosti s růstem železářství a tím pádem potřebou lesů pro těžbu dřeva, salaše byly opuštěny a zalesňovány. Boháč, J.: Nejzazší výspa valašské kolonizace ..., s. 11.

⁵ Macůrek, J.: Ještě k otázce..., s. 27. Na placení desátku z dobytka však přistoupili Valaši až roku 1554, odváděli každý desátý kus a při tom se nerozlišovalo, zda se jednalo o ovce či o kozy. Ulčák, L.: Valašská daň na hukvaldském panství před třicetiletou válkou. Časopis pro dějiny venkova, 1935 (roč. 22), č. 1, s. 18.

⁶ Šmerda, M.: K otázce valašské pastýřské kolonizace na Těšínsku v 17. století. Slezský sborník, 1957 (roč. 55), č. 1, s. 503.

Valachy nenazývali pouze nově příchozí, ale také lidé, kteří převzali valašský způsob horského pastevectví a později se označení rozšířilo na obyvatele celé této oblasti.

Na kolonizaci valašskou navazovala a postupně se s ní prolínala kolonizace pasekářská. Počátky tohoto druhého osidlování spadají do první poloviny 16. století, rozmachu se pak dočkalo v šedesátých a sedmdesátých letech 16. století.⁷

Pasekářská kolonizace znamenala rozšiřování pozemků domácích obyvatel vesnice dále do hor a výše položených oblastí.⁸ Při ní byly káceny lesy, čímž vznikaly tak zvané kúty, kusy, púště, planiska⁹ či také ujmiska – pozemky byly „ujímány“ z dominikální půdy a za rentu připojeny k rustikálu.¹⁰ Zde se pak uplatnilo především zemědělské hospodaření. Příčinou rozšiřování poddaných do hor byla populační síla obyvatelstva, šíření nového způsobu exploatace lesních ploch a snaha vrchnosti nalézt nové zdroje důchodů pro biskupskou pokladnici.¹¹

Oblast největšího rozšíření pasekářské kolonizace se nacházela mezi Příborem a hukvaldským zámekem a mezi Klokočovem a Vlčovicemi, dále v okolí města Frenštátu a povodí řek

⁷ Žáček, R.: Pobeskydí od husitství do Bílé Hory. Frýdek Místek 1986, s. 24.

⁸ Paseky rovněž získávali mladší synové ze statků a podruží, kteří původně nevladnili chalupu ani pozemky. Další skupinou nově vzniklých pasekářů byli lidé žijící valašským způsobem života, kteří měli ovšem pouze malá nepočtená stáda okolo desíti až dvaceti ovcí a pastevectví pro ně bylo již dále nevhodné a neudržitelné. Účast v salašnických spolcích pro ně nepředstavovala výnos a spíše dopláceli na silnější stáda ekonomicky úspěšnějších salašníků. Peroutka, B.: K pasekářské kolonizaci na Valašsku. Slezský sborník, 1967 (roč. 65), č. 2, s. 252.

⁹ František Nesvadba ve své práci uvedl bližší specifikaci těchto názvů. Podle něj pojem kút označoval část polnosti či pasek, název kus představoval roli či paseku a poušť byla pozemkem již více kultivovaným. Nesvadba, F.: K pasekářské kolonizaci a valašské otázce na panství hukvaldském v 16. – 17. století. Časopis Matice moravské, 1950 (roč. 69), č. 1, s. 244.

Josef Válek uvedl pod pojmem poušť panský pozemek „puščený (prodáný) poddaným“. Válek, J.: Poznámky k mapě moravského Valašska. Časopis moravského muzea zemského, 1909 (roč. 9), č. 1, s. 111.

¹⁰ Žáček, R.: Pobeskydí od husitství ..., s. 24.

¹¹ Tamtéž, s. 249.

Ondřejnice, Čeladná a Ostravice.¹² V ostatních částech panství bylo pasekářství rozvinuto méně.

Obě tyto kolonizace, jak pasekářská, tak i valašská, byly příčinou vzrůstu vesnice Čeladné. Nehovořím zde záměrně o příčině vzniku, neboť ten je stále nevyjasněn. Není totiž zcela vyloučena možnost dřívějšího osídlení Čeladné, které by mohlo spadat do období lánové kolonizace.¹³ Důvodem pro toto tvrzení bylo tak zvané Gerlachovo léno. V listině z roku 1299, ve které olomoucký biskup Dětrich udělil území osoblažskému fojtovi Gerlachovi, byly popsány i hranice této donace, které měly sahat od řeky Ostravice až po říčku Cedlicz.¹⁴ Zmiňovaným tokem Cedlicz mohla být dnešní Sedlnička, či také Čeladenka nebo jiná řeka v této oblasti.¹⁵ Zdejší osídlení pak mohlo zaniknout a opět se v tomto místě objevit až koncem 16. století. Faktem je, že v soupisu obcí z roku 1437 se Čeladná ani jiné jméno domněle obce nenacházelo.¹⁶

Pro variantu staršího osídlení v Čeladné nasvědčuje i existence drobného středověkého opevnění v místě nazývaném Kozinec. Tato lokalita se nachází na ostrohu nad řekou Čeladenkou, na výběžku hory Kněhyně a je vzdálená přibližně tři kilometry od centra vesnice (od kostela) směrem k podhorské části zvané Podolánky. Zánik opevnění spadá nejspíše do přelomu 14. a 15. století.¹⁷ Je možné, že po dobu trvání hrádku souběžně

¹² Nesvadba, F.: K pasekářské kolonizaci..., s. 246.

¹³ Bakala, J.: Osídlení Místecka a Brušperska v období vrcholného feudalismu. Frýdek Místek 1983, s. 73. Rovněž: Žáček, R.: Pobeskydí od husitství ..., s. 47.

¹⁴ Boček, A. (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Brno 1850, č. 5, s. 118-119. Rovněž Bakala, J.: Osídlení Místecka..., s. 73.

¹⁵ Bakala, J.: Osídlení Místecka..., s. 73. Rovněž Žáček, R.: Pobeskydí od husitství ..., s. 47.

¹⁶ Bakala, J.: Osídlení Místecka..., s. 105.

¹⁷ Kouřil, P. – Žáček, R.: Drobná středověká opevnění..., s. 99.

M. Boris spojoval konec Kozince s jedním s početných uherských nájezdů na hukvaldské panství. Boris, M.: Kde stávala „tvrz Kozinec“? Pobeskydí, 1981, č. 2, s. 42.

Podobných fortifikací se nacházelo v okolí několik – Štandl, Lipina, Řepišť, Lubno, Hrádek ve Slezsku, Jablunkov - Návsi, Karpetná, Janovice a Myslík. Tato drobná opevnění byla spojována s rozvojem kolonizace, měla tvořit obranou síť

existovalo i další osídlení v Čeladné.¹⁸ Poté, když přestala fortifikace plnit nadále svou funkci, zanikl i život v osadě pod ní a opět byl obnoven až ke konci 16. století.¹⁹ To by vysvětlovalo i absenci osady Čeladné v soupise vesnic z roku 1437, neboť toto datum spadalo do mezidobí mezi případnými jednotlivými etapami osídlení vsi.

První písemná zmínka o vesnici Čeladné se nalézá až v urbáři hukvaldského panství, který pochází z roku 1581.²⁰ Zde byl uveden i výčet osmnácti osedlých společně s platy, které byli povinni odvádět.²¹ Pozemky zaznamenané v urbáři hukvaldského panství z roku 1581, které drželi poddaní v Čeladné, byly poměrně značných rozměrů, větších, než bylo zvykem v ostatních osadách. Poddaný Jan Dalič disponoval nejrozsáhlejšími loukami a rolemi, jejichž celková velikost sahala až k deseti lánům.²² Podobně i ves Ostravice, stejně jako Čeladná, byla rozdělena na území o velkých výměrech, která drželi ostravičtí osedlí.²³

O tom, že Čeladná byla nově vybudována až ke konci 16. století svědčí označení „vsi Čieladné vnově zastavené“.²⁴ Ještě v roce 1652 byla však označena jako „ves Nová Čieladná.“²⁵ Toto pojmenování by mohlo nasvědčovat už o dřívějším osídlení, které zaniklo a následně nově vzniklou vesnici bylo potřeba od té starší

podél zemské hranice a v beskydských průsmycích. Kouřil, P.- Žáček, R.: Drobná středověká opevnění, ... s. 99.

¹⁸ Žáček, R.: Pobeskydí od husitství ..., s. 37.

¹⁹ Tamtéž, s. 37.

²⁰ Tento údaj o Čeladné byl vložen do urbáře dodatečně. Více Bakala, J.: Osídlení Místecka..., s. 104. Rovněž Žáček, R.: Pobeskydí od husitství..., s. 37.

²¹ Michal Čunta, Myka Mlynář, Jan Beranův, Blažej Polák, Jan Dalič, Jan Pavlíškův, Martin Hanzlíkův, Kašpar Pastýřův, Urban Svyřčina, Jiřík Šustek, Štefěk Slovák, Adam Slovák, Juříčka Štalmachův, Jiřík Knebel, Martin Bumbala, Adam Čuinja, Jan Kneblík, Jan Kuběňčík. ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2253, fol. 240-248.

²² Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc (dále jen ZAO, p. Ol.), fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků (dále jen ÚŘAS), inv. č. 2253, sign. E1, pag. 243. Srov. Žáček, R.: Pobeskydí od husitství ..., s. 37.

²³ ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2253, sign. E1. Srov. Nesvadba, F.: K pasekářské kolonizaci..., s. 246.

²⁴ ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2253, sign. E1, fol. 240.

²⁵ ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2264, sign. E III a 23/2 α.

nějak odlišit. Tato domněnka je však pouhou spekulací. Na druhou stranu ves Ostravice, o níž první písemná zmínka pocházela rovněž až ze zmiňovaného urbáře hukvaldského panství, byla ve stejném pramenu (výtah z pasečných register hukvaldského panství) z roku 1652 uvozena pouze označením „v dědině Ostravici“.²⁶

Proti pozdějšímu osídlení Čeladné po roce 1593 stojí výpověď Jana Kuběny z Čeladné z konce osmdesátých let 16. století o valašské kolonizaci: „tehdy bylo na Frýdecku již mnoho Valachů, zatímco na panství hukvaldském ještě málo. Frýdečtí Valaši si pronajímali od hukvaldské vrchnosti Ondřejník, Smrk, Kněhyni a platili za to 40 fl. a sýry. Frýdecký Valach Jašek pronajímal si od hukvaldského panství hory prostírající se od Súlova až k Bílé Ostravici a odváděl poplatky na Hukvaldy. Po vystavění vesnice Ostravice a Čeladné však se objevovalo na hukvaldském panství stále více Valachů. Hukvaldští Valaši pak sami spásali hory někdy pronajímané Valachům Frýdeckým a z toho vznikaly mezi oběma stranami spory“.²⁷ Podobně jako Jan Kuběna svědčil i Ondra Ondráčkův.²⁸

Je tedy možné, že se na území Čeladné usazovaly skupiny nových usedlíků již před koncem 16. století. Při pronikání pastevců do hor a hledání nových pastvin je těžké si představit, že by okolí řeky Čeladenky zůstalo bez povšimnutí.²⁹ Pokud se zde ale usazovali Valaši, kteří se počítali zpočátku mezi obyvatelstvo neosedlé a fluktuující, nemuseli být ani zachyceni v pramenném materiálu. Teprve po vzniku stálých usedlostí byl proveden jejich zápis do vrchnostenských soupisů.

Čeladná se od začátku své existence (respektive od první písemné zmínky) začínala rozšiřovat směrem k horám. Ve zmiňovaném urbáři hukvaldského panství z roku 1581 byl u osedlého Jana Daliče poznamenán plat 15 grošů „z luky na Podolanových v Zadních horách“ (dodnes se v části Čeladné

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Macůrek, J.: Valaši v Západních Karpatech... , s. 356.

²⁸ Tamtéž, s. 356.

²⁹ Podle J. Macůrka se Valaši pohybovali nevázaně v horském prostoru v porčí horní Ostravice až po uherské meze. Macůrek, J.: Valaši na severovýchodní Moravě..., s. 155.

Podolánky nazývá jedna zdejší oblast Daličanky).³⁰ Toto území je vzdáleno od centra obce přibližně deset kilometrů.

Postupně docházelo k rozvoji pasekářské kolonizace. V roce 1652 bylo zaznamenáno již 42 majitelů pasek v Čeladné.³¹ Z těchto pasečných register se dozvíme informace nejenom o vlastnících pasek, ale i o velikosti drženého zboží „na zděl a na šíř“, o sumě z něho odváděné vrchnosti (přičemž byly uváděny dva termíny splatnosti, o svatém Jiří a o svatém Václavu), o roku nabytí paseky a o jejich převodech a uskutečněných koupích mezi poddanými. Celkově bylo v Čeladné v roce 1652 obhospodařováno 91 „kusů, pouští a planisk“.³² Někteří majitelé vlastnili větší počet pasek, nebo postupně další části přikupovali či vyklučovali. Do sepsání pasečných register v roce 1652 byla nejčastěji jako doba nabytí této nemovitosti uváděna léta 1613, 1624 a 1637.³³

Vlastníky pasek v Čeladné nebyli pouze domácí obyvatelé, ale i příslušníci sousedních vesnic, kteří je zde buď přímo zakládali nebo kupovali. Jednalo se ovšem celkově o malý počet takových případů. Majetek v Čeladné získali buď v roce 1613 nebo 1614

³⁰ ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2253, sign. E 1, fol. 243. Pod pojmem Zadní hory byla označována oblast Smrku, Kněhyně, Stolové, Noříč, Radhoště, Javorníka a od Smrku na jih až po uherskou hranici. Tak zvané Přední hory ohraničovaly území Ondřejníku, Palkovických hůrek, Králový, popř. Kozlovické hory a Kazničova. Boháč, J.: Nejzazší výspa valašské kolonizace ..., s. 20.

³¹ ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2264, sign. E III a 23/2a Srov. Dohnal, M.: Hospodářský a sociální vývoj na hukvaldském panství v době předbělohorské. In.: Sborník prací filozofické fakulty Ostravské univerzity – historie 175, č. 6, Ostrava 1998, s. 26-27.

Údaj pochází z pasečných register hukvaldského panství z roku 1652. Důvodem k jejich sepsání mělo být připojování stále nových pasek ke gruntům, ze kterých se ovšem neodváděl plat. Proto registra měla znova majetky vyměřit a ustanovit z nich vybírané poplatky. Válek, J.: Poznámky..., s. 113.

³² ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2264, sign. E III a 23/2a.

³³ V roce 1613 vzniklo čtrnáct pasek, 1614 jedna paseka, 1615 tři paseky, 1616 jedna paseka, 1620 devět pasek, 1624 dvanáct pasek, 1629 jedna paseka, 1631 dvě paseky, 1633 jedna paseka, 1635 tři paseky, 1636 jedna paseka, 1637 třináct pasek, 1638 šest pasek, 1640 osm pasek, 1641 šest pasek, 1644 jedna paseka, 1645 čtyři paseky, 1646 tři paseky a 1647 dvě paseky. ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2264, sign. E III a 23/2a.

a šlo o poddané z Kozlovic, Lubna a Frýdlantu.³⁴ Pod čeladenskými záznamy byla uvedena i ostravická obec jako majitel kusu paseky, ze kterého odváděla plat, a na kterém „mlýn pilný zastaviti mají“.³⁵

Ovšem i v sousedních vesnicích se objevovala jména obyvatel z Čeladné, kteří zde získali paseky. Například v roce 1652 bylo zaznamenáno, že Mika Mlynář z Čeladné vlastnil od roku 1620 paseku na Ostravici.³⁶ Také Bartek Opěla z Čeladné držel kus paseky Jiříka Ondrušova na Novém Pstruží, rovněž měl na tomto místě zastavenou chalupu a plat z tohoto zboží měl být odváděn do Čeladné.³⁷

Z 29 osad na hukvaldském panství, jejichž obyvatelé se podíleli na pasekářské kolonizaci, převyšovaly v roce 1652 Čeladnou počtem majitelů pasek pouze Kunčice pod Ondřejníkem (48 majitelů pasek) a Frenštát (56 majitelů pasek).³⁸ Příbor byl na stejné úrovni jako Čeladná (42 majitelů pasek), o něco méně měly pak vesnice Ostravice (28 majitelů pasek) a Kozlovice (29 majitelů pasek), u ostatních vsí byly pak hodnoty podstatně menší.³⁹ V Čeladné, ve srovnání s ostatními zmiňovanými osadami na panství hukvaldském, se nacházely paseky o největším výměru, dále následovala Ostravice.⁴⁰ Rovněž z Čeladné byl odváděn

³⁴ V roce 1613 získal v Čeladné paseku Adam Kubečkův z Kozlovic, o rok později Mika Mlynář z Palkovic a v roce 1614 Václav Šproch z Palkovic prodal Jankovi Ščekovi z Lubneho za 33 zlatých „na zděl i na šíř 4 čtvrti“. Řehoř Mlynařčin z Frýdlantu vlastnil tři kusy paseky v Čeladné od roku 1613. ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv.č. 2264, sign. E III a 23/2a.

³⁵ ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv.č. 2264, sign. E III a 23/2a.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Válek, J.: Poznámky k mapě ..., s. 111.

³⁸ ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2264, sign. E III a 23/2a. Rovněž Dohnal, M.: Hospodářský a sociální vývoj ..., s. 26-27.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Největší paseka v Čeladné měla rozlohu „18 čtvrtí na šíř a 2 čtvrti na zděl“. Větší polovina všech pasek (73%) měla velikosti nad „čtyři čtvrtě na zděl i na šíř“, zbývající (27%) byly menší než „čtyři čtvrtě na zděl i na šíř“. ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2264, sign. E III a 23/2a.

největší plat z těchto polností, který činil celkem 82 zlatých a 6 grošů.⁴¹

Mezi léty 1654 až 1666 přibýlo v Čeladné dalších 15 vlastníků pasek.⁴² O postupující kolonizaci a usazování obyvatel Čeladné i hlouběji v horách svědčí údaj z roku 1672.⁴³ Paseky v tak zvaných Zadních horách tehdy nově získali čtyři poddaní.⁴⁴ Tato výše položená oblast byla už méně vhodná pro zemědělskou obživu a panovaly zde drsnější podmínky. Rovněž poddaní z okolních vesnic se snažili proniknout do horských oblastí. Z dědiny Frýdlantu získalo paseky v Zadních horách v roce 1672 sedm obyvatel, z Velkých Kunčic pět, z Pstruží tři, z Ostravice jedenáct, z Palkovic čtyři a ze Lhotky dva.⁴⁵

Čeladná byla tedy vesnicí s rozvinutou pasekářskou kolonizací. Postupně docházelo k vzrůstu počtu poddaných, kteří se na pasekách usazovali, a to nejen v rámci hranic vesnice, ale expandovali i do nejbližšího okolí. Rovněž i na čeladenské území přicházeli obyvatelé ze sousedství. S postupným osídlením nížiny se uchylovali i výše do hor, do panských lesů.

Čeladná patřila k místům, kde se šířil i valašský způsob hospodaření. Ten se uchytil obzvláště tam, kde nebyly příhodné podmínky pro zemědělskou činnost. Jednalo se především o místa dále v horách a na výše položených pastvinách.⁴⁶ Ač v počátcích

⁴¹ ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2264, sign. E III a 23/2a. Rovněž Dohnal, M.: *Hospodářský a sociální vývoj...*, s. 26-27.

⁴² Dohnal, M.: *Hospodářský a sociální vývoj...*, s. 27.

⁴³ ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 8696, sign. E III b 27/4 e.

⁴⁴ „Jan Štefkův má vystaveno na Šoršteinu při chodníku, Kašpar Lyberdov na Šoršteini při studni, Jura Plucnara při Lazensky a Jan Čmerka“ ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 8696, sign. E III b 27/4 e.

⁴⁵ ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 8696, sign. E III b 27/4 e.

⁴⁶ Přitom mnohdy docházelo k přecházení obyvatel přes hranice panství. To bylo prováděno nelibostí na straně vrchnosti, není tedy divu, že se snažila tuto situaci řešit. V druhé polovině 17. století se tak sešli hukvaldští úředníci, hajní z Čeladné, Ostravice, Pstruží, Frýdlantu, Metylovic, Velkých Kunčic, purkmistři z Ostravice, Frýdlantu, Čeladné, Velkých Kunčic, Pstruží z jedné strany a zástupci frýdeckých úředníků, hajných a purkmistrů ze strany druhé, aby společně zasadili hraniční kameny od Súlova až po Beskyd. Spory však nebyly pouze s frýdeckou stranou, ale i s sveltínským panstvím. Roku 1653 po „dlouhém výslechu svědků“ došlo k dohodě, kdy byla ustanovena hranice tří panství na Trojačce. Nároky frýdeckých

valašské kolonizace provozovali tento životní styl spíše cizí přistěhovalci, od 17. století byli Valachy označováni i místní obyvatelé, kteří přešli na tento způsob obživy.⁴⁷ O přetrvávajícím valašském způsobu hospodaření svědčí i valašské louky a salaše.⁴⁸

V roce 1756 bylo uváděno 51 majitelů „valašských luk“.⁴⁹ Lokality zde jmenované, které patřily čeladenským obyvatelům, se nacházely převážně v Zadních horách. Dosahovaly dokonce až na území dnešních Starých Hamer a na pomezí s obcí Horní Bečvy, ale nacházely se i blíže centru vesnice Čeladné. Jednalo se o valašské louky, které byly lokalizovány v místě nazývaným se Velký pod Kyčerovým,⁵⁰ Studenčanka,⁵¹ Janoščanka, Břestový,⁵² Na Nedvědim,⁵³ Samorostlý,⁵⁴ Dřížd'anka pod Daličankama,⁵⁵ Podolánky, Plucnarka, Panská Jáma, Škaredé,⁵⁶ Tisňavy,⁵⁷ Popelanky, Hradečný pod horou Kněhyní, Hradský pod Smrkem, Olivčanka za Malým Smrčkem, oblasti pod Malým Smrčkem, Smrčkem a Smrkem, Panská Pavlanka, Kožušanka, Umučená, Mečová, Bařiny,⁵⁸ nad Blatem, Mužičanka pod Megurku, Znajka,⁵⁹ Rakovina,⁶⁰ u potoka pod Klepačku⁶¹ a při Vrchu čeladenském.⁶²

Oppersdorfů na území kolem Bílé a Černé Ostravice nebyly dále respektovány a Trojačka se tak stala hraničícím místem mezi panstvím hukvaldským, Rožnovem a Bytčí. Macůrek, J.: Valaši v Západních Karpatech..., s. 266 – 312.

⁴⁷ Macůrek, J.: Valaši v Západních Karpatech..., s. 328.

⁴⁸ Například v roce 1797 byla v čeladenské pozemkové knize zaregistrována „salaš Smrek“, kterou vlastnil sedlák Jura Stradel. ZAO, p. Ol., fond Velkostatek Hukvaldy, iv. č. 273, sign. 6617, fol. 88.

⁴⁹ ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2265, sign. E III d 38/1 α.

⁵⁰ Lokalita na straně Starých Hamer.

⁵¹ Pomezí Čeladné – Podolánek a Starých Hamer.

⁵² Pomezí Čeladné – Podolánek a Starých Hamer.

⁵³ Snad dnešní Medvědí – na straně Starých Hamer.

⁵⁴ Mezi Podolánkami a Trojačkou.

⁵⁵ Čeladná – Podolánky.

⁵⁶ Mezi Podolánkami a Čeladnou.

⁵⁷ Mezi Podolánkami a Čeladnou.

⁵⁸ „... na Bařinách pod rožnovskýmá hranicy nově vyměřeno“. ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2265, sign. E III d 38/1 α.

⁵⁹ Pod horou Magurou.

⁶⁰ Dnešní Rakové na Podolánkách.

⁶¹ Na straně ke Starým Hamrům.

⁶² ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2265, sign. E III d 38/1 α.

Původní názvy valašských luk se odvozovaly nejčastěji od jména prvního majitele nebo také občas podle místních názvů.⁶³ Oblast hory Ondřejníku byla doménou obyvatel ze Pstruží a Metylovic, v roce 1756 zde nebyli uvedeni žádní majitelé valašských luk z Čeladné.⁶⁴

V Čeladné docházelo i k přecházení poddaných od valašského způsobu hospodaření k pasekářství. O tom nám může svědčit údaj z roku 1652 v soupise pasek, kde u jména Jakuba Krize bylo uvedeno označení Valach.⁶⁵ Tato poznámka by mohla vypovídat o přetrvávajícím odlišování obyvatel obce, kteří žili ještě valašským způsobem života, v tomto případě se mohlo jednat právě o Valacha, který přešel od starého pasteveckého způsobu obživy k novějšímu, pasekářskému využití půdy.

Ačkoliv se vrchnost snažila mít přehled o nabytí nových pozemků poddanými, ne vždy se tomu tak stalo. V roce 1677 bylo zaznamenáno jedenáct pasekářů z Čeladné, kteří „bez vědomí a vůle vrchnosti své paseky rozšířili a knížecí les vymýtili a vytvořili z něj pozemky“.⁶⁶ Podobně i v roce 1718 bylo potrestáno sedmnáct obyvatel z Čeladné a Ostravice, kteří k rozšíření pastvin u svých salaší vypálili panský les. Jako trest jim bylo uloženo přichystat dřevo k hamrům, ještě nad rámec povinných robot.⁶⁷

Přesto však měla vrchnost zájem o usazování pasekářů v horách také hlavně kvůli vykonávání dřevních robot, které souvisely s rozvojem železářství v této oblasti. Poddani, kteří se zde usídlili,

⁶³ Boháč, J.: Nejzazší výspa..., s. 25.

⁶⁴ ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2265, sign. E III d 38/1 a.

⁶⁵ ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 2264, sign. E III a 23/2 a.

⁶⁶ ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. E 9/12 – 1, fol. 31.

⁶⁷ Z Čeladné byli potrestáni Georg Tobolik , který měl nachystat 20 sáhů dřeva, Ondra Čuda a Georg Štefek dohromady 30 sáhů dřeva, Simon Bumbala 15 sáhů, Pastířik 22 sáhů, Tkáč společně s Plucnarem s Velkých Kunčic 6 sáhů, Václav Janovský, Michal Chromý a Jan Turyk každý po 45 sázích a Knebl ze Pstruží 60 sáhů. V Ostravici bylo přistiženo šest poddaných, kteří měli následně za trest připravit dřevo pro železářny: Mikula Vávrův 16 sáhů, ostravický starosta 8 sáhů, Jan Tománek a Ondra Golian každý po 45 sázích, Jan Mohelník 100 sáhů a Soblaha z Velkých Kunčic 10 sáhů („bez hoření“). ZAO, p. Ol., fond ÚŘAS, inv. č. 8572, sign. E 5/12-5.

totiž nemuseli ztrácet čas docházkou na určené místo ze vzdálenějších oblastí.⁶⁸ Na druhou stranu s rozvojem železářství souvisí snaha o omezení chovu ovcí, které ničily lesní porosty.

Na rozvoji vesnice Čeladné se významně podílela jak valašská, tak i pasekářská kolonizace, které probíhaly nejen v hukvaldském dominiu, ale i v okolních panstvích. Na rozdíl od jiných osad na Hukvaldsku měly tyto dvě osídlovací vlny v Čeladné intenzivnější průběh. Pasekářskou i pasteveckou činností docházelo k postupnému rozšiřování vesnice, ať už se jednalo o počet obyvatel, či o rozlohu obývané plochy. Poddaní se dostávali stále hlouběji do panských lesů a do hor, kde zakládali své paseky.

⁶⁸ Válek, J.: Poznámky ..., s. 115. Dřevo bylo z hor plaveno po řece do železáren ve Frýdlantě nad Ostravicí, z roku 1678 pak pochází první zmínka o železářské peci přímo v Čeladné. Viz. Žáček, R.: K počátkům železářské výroby na Čeladné. Těšínsko, 1980 (roč. 23), č. 4, s. 36.

FENOMÉN FRÝDLANTSKÝCH ŽELEZÁREN

Petra Sysalová

Město Frýdlant nad Ostravicí je proslulé svou železárenskou výrobou. Historie frýdlantských železáren je nesporně nejdůležitějším článkem historie celého železářského průmyslu na Ostravsku. Hutě velmi úzce souvisí s pozdějším vznikem a rozvojem celého ostravského těžkého průmyslu.

Od poloviny 17. století, kdy byly založeny železářny se stal Frýdlant nad Ostravicí jedním z významných moravských hutních center. Železářny představovaly základní vývojový článek biskupského, resp. arcibiskupského železářského podnikání na hukvaldském panství. Na svou dobu byly moderně založeným a prosperujícím hutním podnikem. Základy hutnictví, které byly položeny v této době, se staly východiskem dlouhé tradice výroby železa na Ostravsku.

Počátky železářského průmyslu ve Frýdlantu nad Ostravicí

Městečko Frýdlant nad Ostravicí leží na samé moravsko-slezské hranici, tvořené řekou Ostravicí. Osada vznikla zřejmě někdy v druhé polovině 14. století. Za první písemnou zmínku lze pokládat záznam z roku 1395 v soupisech udělených lén olomouckého biskupství.¹ Frýdlant nad Ostravicí byl součástí místeckého léna, jehož držitelé byli příslušníci rodu Stangů. Roku 1581 bylo místeckého léno, včetně Frýdlantu, připojeno k hukvaldskému panství a proměnilo se tak v biskupský mensální statek, jímž zůstalo až do zrušení patrimoniální správy v roce 1848.

Vývoj Frýdlantu nad Ostravicí se během staletí měnil. Ve středověku to byla malá osada, jejíž obyvatelstvo se věnovalo převážně zemědělství, které však nestačilo uživit všechny. V urbáři Frýdeckého panství z roku 1581 se dovídáme, že došlo k založení

¹ Lechner, K.: Die ältesten Belehnungs-und Lehengerichtsbücher des Bisthums Olmütz, s. 16.

několika mlýnu a pil.² K této výstavbě nejspíš přimělo frýdlantské obyvatelstvo velké lesní bohatství v okolních lesích a také dostatečná vodní síla, kterou zaručovala hlavně řeka Ostravice. V okolí města byla také bohatá naleziště železné rudy, karpatských pelosideritů, které se v Beskydech nachází v těšínsko-hradištských, lhoteckých a veřovických vrstvách. Až do poloviny 19. století stačily zásobit surovinou veškeré do té doby v Pobeskydí existující hutní podniky. K významným ložiskům těžby patřil i Frýdlant nad Ostravicí. To byl hlavní podnět k založení železáren. Jejich zřízení mělo pro něj velké hospodářské a sociální důsledky. Železárenské podniky přispěly k jeho nebývalému rozvoji a k naprosté přeměně osady zemědělské na průmyslovou.³

Vznik železáren nejspíše sahá do doby olomouckého biskupa arciknížete rakouského Leopolda Viléma, tedy do let 1637 – 1648. Podnět k jejich založení dal snad tehdejší regent biskupských statků Jan Mikuláš Reiter z Hornsbergu, který 8. srpna 1648 píše jmenovanému biskupovi o odhadu výnosnosti nově založeného hamru, od něho samotného vystaveného.⁴ Podle jeho odhadu činil jeho výnos v dobách míru 2 500 – 3 000 zlatých ročně, po dobu války dvojnásobek i více. Frýdlantské hutě vyráběly a dodávaly válečný a opevňovací materiál jako dělostřelecké koule, ruční granáty, lopaty, motyky, krompáče, různé spouštěcí mříže, jak královské armádě, tak biskupským pevnostem na Mírově a Hukvaldech.⁵ Válečná konjunktura sice zanedlouho skončila, ale hutě, jejichž výnos byl v roce 1648 odhadován na 2 500 – 3 000 zlatých ročně s možností zdvojnásobení v nejbližších letech, přinášely olomouckému biskupovi značné zisky. Význam nově založeného podniku snad dostatečně charakterizuje skutečnost, že odhad výnosu hutní výroby činil pro období třicetileté války více než třetinu výnosu celého hukvaldského panství, které vynášelo v roce 1636 přibližně 8 000 zlatých, odhad výnosu hutí byl na 2 až

² ZAO Opava, pob. Olomouc, fond ÚŘAS, inv.č. 2253. Urbář hukvaldského panství.

³ Hurt, R. : Dějiny města Frýdlantu nad Ostravicí, rukopis, s. 77.

⁴ Tamtéž

⁵ Svoboda, K.: Frýdlantské železářny. 60 let mistecké spořitelny 1871 – 1931, s. 43.

3 tisíce zlatých ročně, naděje byla na 7 tisíc zlatých ročně.⁶ Pro bližší představu významu huti v ekonomické struktuře panství je si třeba uvědomit, že panství náleželo k nejméně výnosným biskupským panstvím. Důvodem byla jeho horská poloha, která neumožňovala při tehdejších způsobu hospodaření dosáhnout vyšších výnosů v zemědělské výrobě. Příjem z jednoho poddaného činil v roce 1636 pouhé 3 zlaté.⁷ Dobře pracující vysoké pece spolu s ostatním vybavením zařadily olomoucké biskupy mezi významné moravské producenty železa.

První zmínky o výstavbě hutního provozu se objevují v korespondenci regenta biskupských statků s Thomassem Grossem z Malé Morávky z let 1646 a 1647.⁸ Nalezneme zde zmínky o stavbě vysoké pece, o nutnosti opatřit pro ni zkušené dělníky a zedníky, ale i předpokládané náklady na stavbu ve výši přibližně 3 000 zlatých. Výroba v huti začala nejpravděpodobněji až v roce 1648. Za episkopátu biskupa Karla z Lichtenštejna nastal její nebyvalý rozvoj. V roce 1669 uzavřel s hamerními vesnicemi Frýdlantem n. O., Ostravicí, Čeladnou dohodu o způsobu, jakým mají kácet, štípat, svážet a plavit dříví k hamrům.⁹

Z konceptu dopisu datovaného 4. září 1675¹⁰ se dovídáme o struktuře hutního závodu. Vedle tradičních hamrů na zkujňování a další zpracování železa byla v něm ještě v provozu dřevouhelná pec, podle všeho asi první výrobní zařízení tohoto typu v Pobeskydí.¹¹ K dosavadním hamerním vsím Frýdlantu nad Ostravicí, Čeladné a Ostravicí byly připojeny vesnice Pstruží,

⁶ Žáček, R.: Výroba, mzdy a ceny v železárnách na hukvaldském panství na konci 17. a na počátku 18. století. Z dějin hutnictví 17, 1989, s. 48.

⁷ Hrubý, F.: Rozsah a výnos velkostatku biskupství olomouckého v první polovině 17. století. Časopis pro dějiny venkova 4, 1917, s. 34.

⁸ ZAO Opava, pob. Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 9738, k. 1243. Frýdlantské železářny – zřízení žel. hamrů, postupné rozšiřování.

⁹ Hurt, R.: c. d., s. 83.

¹⁰ ZAO Opava, pob. Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 9738, k. 1243. Frýdlantské železářny – zřízení žel. hamrů, postupné rozšiřování.

¹¹ Bilková, P.: Život na staré huti. Těšínsko 1, 1981, s. 34.

Metylovice, Palkovice, Lhotka, Tichá, Trojanovice, Velké Kunčice, Hodoňovice, Malé Kunčice, Baška.¹²

20. února 1675 vydala hukvaldská vrchnost pro frýdlantskou huť „Bawordnung welche bey dem New aufgerichteten Einsenhammer zu Hochwald in Acht zunehmen ist“¹³, tedy zvláštní řád pro provoz vysoké pece. Počátkem června 1677 se konala na frýdlantském hamru vizitace, která měla ověřit, nakolik je pracovní řád dodržován. Výsledky vizitace byly sepsány 3. června 1677.¹⁴ Podle ní se železná huť skládala z dřevouhelné pece, hamru a pomocných zařízení. V dřevouhelné peci se z místních rud redukovalo na dřevěném uhlí surové železo. Část železa se přímo z vysoké pece používala k odlévání různých litinových výrobků, část šla do zkujňovací výhně a pod hamr, v nichž se ze surového železa, bohatého na uhlík, vyráběla kujnina, tj. železo o sníženém obsahu uhlíku a jiných nežádoucích příměsí, použitelné ve stavebnictví, v kovárnách, při výrobě různého zemědělského nářadí apod.¹⁵ Výrobky železáren se většinou prodávaly ve městech na panství olomouckého biskupa. Prvním dokladem o sortimentu výrobků hutí je objednávka dělostřeleckých koulí, ručních granátů, lopat, motyk a krompáčů.¹⁶ Mírový sortiment a současně nejprodávanější artikl tvořilo tyčové a šínové železo, radlicový plech, cánové železo a různé kovářské výrobky.

Železářny v nájmu rodiny Homoláčů

V druhé polovině 18. století začal v českých zemích mohutný rozvoj manufakturní výroby. Nově vzniklé textilní výroby a sklárny, ale i rozvíjející se zemědělská výroba potřebovala k výrobě pracovního nářadí stále více a více železa. Tak se vytvořila jedna z podmínek dalšího rozmachu železářské výroby

¹² ZAO Opava, pob. Olomouc, fond Velkostatek Hukvaldy, inv. č. 2017, k. 362. Předpis robotných povinností obcí k železárnám.

¹³ ZAO Opava, pob. Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 9738, k. 1243. Frýdlantské železářny – zřízení žel. hamrů, postupné rozšiřování.

¹⁴ Tamtéž

¹⁵ Bílková, P.: Život na staré hutí. Těšinsko 1, 1981, s. 34.

¹⁶ ZAO Opava, pob. Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 45985, k. 3943. Hamerní účty.

i ve frýdlantských železárnách.¹⁷ Jednou z příčin zakládání nových průmyslových podniků byly i neúspěšné slezské války, jejichž výsledkem byla ztráta větší části Slezska. Tuto ztrátu bylo nutno co nejrychleji nahradit. Tak vznikly nové železářské podniky v Ustroni na Těšínsku a v Bašce.

Na sklonku 70. let 18. století dosáhla stagnace frýdlantských železáren vrcholu. Zapříčinila se o to mimo jiné i skutečnost, že se pokladně biskupství nedostávalo kapitálu. Hukvaldská vrchnost se rozhodla nastatou situaci řešit pronajmutím huti. Nájemce by odváděl smluvené pachtovné a zajistil tak biskupství a kapitule bezstarostný příjem. Vhodného zájemce našla vrchnost v osobě Jana Václava Homoláče, který v sobě spojoval dostatečně velký kapitál i dlouholeté zkušenosti. Pocházel z rodiny, která se zabývala již po dvě generace těžbou i zpracováním železné rudy. Homoláčům bylo důlní i hamerní podnikatelství tradičním zaměstnáním. Byli velmi zámožní a hlavně disponovali větším kapitálem, který jim umožňoval nejen nájem, ale i nákup rozličných podniků.

Jan Václav Homoláč významně povznesl železářství v Pobeskydí a zasloužil se o to, že frýdlantská huť se dostala na jedno z nejpřednějších míst na Moravě a ve Slezsku. Nemalou zásluhu na tom, že železářny ve Frýdlantě nad Ostravicí a na Čeladné se dostaly do popředí mezi moravskými hutěmi, měl skotský hutník a podnikatel John Baildon, jehož Jan Václav Homoláč získal k trvalé spolupráci. U vysokých pecí dal postavit významnou technickou inovaci – válcová litinová dmychadla podle vzoru dmychadel Johna Smeatona v Carron ve Skotsku.¹⁸ Dle nájemní smlouvy z 1. července 1789¹⁹ se frýdlantské hutě

¹⁷ Myška, M.: Založení a počátky Vítkovických železáren 1828 – 1880, s. 20.

¹⁸ Válcové cylindrové dmychadlo sestavil John Smeaton na vhánění vzduchu do žel. vysokých pecí, což umožnilo značně zvýšit produkci surového železa. Technická příručka z roku 1810 uvádí, že dostatek větru pro vysokou pec dodá dmychadlo poháněné vodním kolem o průměru 5,5 až 7,5 m při vodním spádu 60 – 120 cm. Vítr byl v první polovině 19. století dmychán buď jednou, nebo dvěma formacemi. Do pece se mělo přivádět 6,3 – 18,9 m³ větru o tlaku 37 – 79 cm vodního sloupce. Ohřívání větru se začalo uplatňovat až do 40. let 19. století.

¹⁹ ZAO Opava, pob. Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 9842, k. 1255. Pozůstalost po nájemci železáren J. V. Homoláčovi.

skládaly: ze dvou tzv. vysokých pecí neboli šmelcovny s příslušnými puchhamry, dvou kovářských hamrů pod jednou střechou a velkého kovářského hamru poblíž papírny, dále jednoho malého hamru a cánhamru. K železářským podnikům patřily také obytné budovy, koňské stáje, kůlny, uhlíště, místa na dřevo, zahrady, 44 měřic polí a pastvin. Nájemné činilo 2 125 zlatých a bylo splatné čtvrtletně pozadu. Vrchnost přenechala nájemci poddanské roboty z Frýdlantu nad Ostravicí, Čeladné, Pstruží, Ostravice, Lhoty, Metylovic, Palkovic, Trojanovic, Velkých Kunčic a Tiché, za ročních 8 500 zlatých. Nájemci bylo dovoleno postavit na vlastní náklad novou vysokou pec na Čeladné. Tu měl roku 1803 bezplatně odevzdat vrchnosti. Správa hukvaldského panství mu určila pozemek a dodala bezplatně materiál. Množství dřeva, které měl vykácet, bylo zvýšeno o 2 000 sáhů. Bylo také stanoveno, že do smlouvy mohou vstoupit jeho dědicové. Kdyby nájemce následkem panského zásahu nemohl podnik provozovat, dostane roční odškodné ve výši 1 000 zlatých. Lhůta pronájmu byla nakonec prodloužena na 24 let.²⁰

Pronájem frýdlantských železáren byl jen k jejich prospěchu. Nájemce Jan Václav Homoláč je rovněž rozšířil a lépe organizoval. Zvýšila se výroba, ale také jakost vyrobeného zboží. Frýdlantské železářny se tak staly druhé na Moravě, pokud jde o množství vyrobeného železa. Před nimi byly pouze železářny v Horním Městě na janovickém panství.²¹

Ze zprávy úředníků hukvaldského panství²² z 21. září 1802 se dozvídáme o jeho záměru modernizace frýdlantských hutí. Nechal zřídit novou moderní pec na místě dosavadních dvou málo prostorných pecí. Roku 1812 byla pec dostavěna. Rovněž nově zorganizoval frýdlantské hamry. Z horního hamru přeložil cánhamr do dolního hamru, kde fryšovací oheň nebyl v provozu. Důvod byl

²⁰ ZAO Opava, pob. Olomouc, fond. ÚŘAS, inv. č. 9808. Nájemní smlouva uzavřená mezi ol. arcibiskupem a J. V. Homoláčem., Chylik, J.: Vývoj frýdlantských železáren. Slezský sborník 50, 1952, s. 199.

²¹ D'Elvert, Ch.: Zur Geschichte des Bergbaues in Mähren und Österreich Schlesien, sv. 15, s. 37.

²² ZAO Opava, pob. Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 9842, k. 1255. Pozůstalost po nájemci železáren J. V. Homoláčovi.

prostý. U horního hamru, který se musel o přívod vody dělit se sousední papírnou, nebylo k dispozici tolik hnací síly jako u dolního hamru.

Podle inventáře z 10. srpna 1795²³ frýdlantské železářny zahrnovaly vysokou pec, stoupy a mlýn na strusku, úřednickou budovu s kravskými chlěvy, dolní a horní hamr, malý cánový hamr, brusírnu, domek hamerského kováře, panský byt, nově vystavené skladiště na dřevěné uhlí, nový třípokojevý byt hamerského správce s kravínem a zahradou, koňské stáje, chaty uhlířů. Rovněž byly obnoveny železářny na Čeladné – obsahovaly vysokou pec s náhonem, šalandu, skladiště uhlí, stoupy, mlýn na strusku, horní a dolní hamr, drátovnu, budovu šichtovního úřadu, kolnu a stodolu. Celková odhadní hodnota frýdlantských železáren byla 11 830 zlatých.²⁴ Z toho činila hodnota nových investic pořízená nájemcem Homoláčem rovnou polovinu. Železářny byly vybaveny moderními stroji, mezi jinými i pístovým dmychadlem,²⁵ prvním v habsburské monarchii. Z tohoto důvodu je oprávněná domněnka, že železářny měly významné postavení v celé habsburské monarchii. Homoláčové hutě dále zlepšovali, zavedli po anglickém způsobu i cylindrové dmychačky. Tajemství Homoláčova úspěchu spočívalo v organizaci těžby rudy a jejího zpracování. Nájemce se svými syny dozíral přímo na těžbu a výrobu.

Hlavním výrobkem frýdlantských železáren bylo tyčové železo. Litiny se vyrábělo jen malé množství. V hamrech se vyrábělo železo mřížové, rámové, podkovové, nástrojové, brzdové, pilové a také železo na kolové obruče a šíny. Ve slévárně byly lity hrnce, kotle, hmoždíře a rendlíky. Nájemce frýdlantských železáren Jan Václav Homoláč zemřel 17. října 1815 v Brně. Z pozůstalostního spisu²⁶ se dovídáme, že po něm zbylá pozůstalost po odečtení všech pasiv i odkazů činila 171 268 zlatých. Jan Václav Homoláč železářny nebývale pozvedl a dopomohl k jejich rozkvětu. Zato

²³ Tamtéž

²⁴ Tamtéž

²⁵ Pístové dmychadlo – pístový objemový stroj na stlačování vzduchu. Princip činnosti je stejný jako u pístového kompresoru.

²⁶ ZAO Opava, pob. Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 92/97. Frýdlantské pozůstalosti.

jeho vnukové zdaleka už na vedení celých hutí nestačili. Když byly 1. července 1826 opět přejaty do arcibiskupské správy, byly ve značně zanedbaném stavu.²⁷

Převzetí železáren do arcibiskupské správy

Nebývalého rozkvětu dosáhly železárný po roce 1826, po ukončení pronájmu rodině Homoláčů. Převzetí železáren do arcibiskupské správy bylo dílem arcibiskupova²⁸ vrchního hofmistra Františka Antonína hraběte Troyera. Ten hospodářským věcem dobře rozuměl a také si dovedl vybrat poradce a spolupracovníky.²⁹ Pro frýdlantské železárný získal jako experta profesora vídeňské techniky F. X. Riepla, který byl na jeho návrh jmenován arcibiskupským horním radou. A patrně po poradě s ním, žádal Troyer 24. prosince 1825, kdy se blížil konec Homoláčova nájmu, olomouckou kapitolu, aby schválila provoz frýdlantských železáren ve vlastní režii. Hrabě Troyer uváděl, že frýdlantské železárný mají všechny známky prosperity. Dostatečné zásoby rudy, dostatek dřeva v Zadních horách až 29 000 sáhů ročně, dost vody na pohon mechanismů a také dostatek pracovních sil z 11 tzv. hamerských vesnic, povinných robotovat při hamrech.³⁰ O odbyt výrobků podle hofmistrových propočtů by rovněž neměla být nouze. F. X. Riepel navrhoval, aby byl počet hamrů zvýšen na 10, dále aby se zavedla výroba drátu, rozšířila se slévárna a zřídila se válcovna plechu. Olomoucká kapitula Troyerův návrh schválila. 1. července 1826 byly železárný převzaty do arcibiskupské správy. Novým ředitelem železáren byl následujícího roku, 1. července 1827, pověřen František Kleinpeter.³¹ Frýdlantské železárný se skládaly při jeho příchodu z 2 vysokých pecí, 4 zkujňovacích výhni, cánového hamru, modelárny, slévárny, zámečnické dílny. Pro tyto dílny byly

²⁷ Chylík, J.: Vývoj frýdlantských železáren. Slezský sborník 50, 1952, s. 204.

²⁸ Arcibiskup Rudolf Jan Habsurský

²⁹ Tamtéž, s. 204.

³⁰ Hurt, R.: c. d., s. 117.

³¹ Čechová, V.: Hutní správce František Kleinpeter. Studie o Těšinsku 5, 1977, s. 332.

pořízeny nejmodernější stroje. Nový ředitel především zavedl pořádek. Snažil se o zlepšení výrobní jakosti, i o zlevnění výroby. Podařilo se mu docílit, že při výrobě 2 ¼ krát větší spotřeboval jen o 1/3 víc uhlí než dosud.³²

Ihned po svém nastoupení do funkce vypracoval plán na rozšíření frýdlantských železáren. Nejdřív byla zřízena válcovna, ve které se mělo topit uhlím z Ostravska. Proto nejprve došlo ke zřízení nových frýšovacích ohňů a nových hamrů.³³ Hamry byly číslovány. První, druhý, třetí byl postaven na Ostravici, čtvrtý na Nové Dědině, pátý, šestý, sedmý ve Frýdlantě n. O., na hamerské strouze. Později byly ještě postaveny dva hamry na Čeladné, pod slévárnou. Celkem tedy bylo postaveno při arcibiskupských železárnách devět frýšhamrů.³⁴ Ve všech frýdlantských frýšhamrech se kovaly ráfy na kola, kromě toho v pátém se vyráběly radlice, osy, nápravy, hřídele pro mlýny a továrny o délce až 10 m a průměru 150 mm, materiál pro zámečnický, v šestém se kovaly „lupy“³⁵ pro další zpracování ve válcovně na plech, v devátém železo pro kováře a na kování šindeláků. V letech 1836 – 1837 byla ve Frýdlantě n. O. uvedena do provozu válcovna plechu, klempírna, hřebíkárna. Slévárna byla znovu přestavěna a nazvána hut' Chotkova.³⁶ Pro její pohon bylo využito nové cylindrové dmýchadlo. Strojárna byla rozšířena a vybavena parním strojem. Přešla na výrobu kotlů a parních strojů a stala se tak jednou z nejlépe zařízených strojírén v habsburské monarchii.

³² ZAO Opava, pob. Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 10039, k. 1269. Roční bilance a výnosy železáren.

³³ Chylík, J.: Vývoj frýdlantských železáren. Slezský sborník 50, 1952, s. 205.

³⁴ Tamtéž

³⁵ Od 16. století se začalo užívat místo primitivních tavicích pecí tzv. dýmaček. V českých zemích se začalo užívat tohoto typu od prvních desetiletí 17. století. Dýmačky byly větší kusové pece, které byly opatřeny k dmýchání vzduchu do tavného prostoru měchy poháněnými vodním kolem. Jako paliva se užívalo výhradně dřevěného uhlí. Produktem tavby nebylo surové železo, protože teplota v pracovním prostoru dýmaček nebyla vysoká, aby mohla vést k tekuté směsi strusky a železa. V dýmačkách vznikala těstovitá houba kujného železa, které bylo nazýváno *lupa* nebo železný plik.

³⁶ Magnusek, Z.: 350 let hutnictví ve Frýdlantě n. O. Hutnické listy 23, 1968, s. 906.

Parní stroje a kotle dodávala pro nově založené podniky, které byly v tomto období houfně zakládány, taktéž i pro ostravské doly.³⁷ Roku 1824 dosáhla roční výroba ve frýdlantských železárnách 450 tun surového železa a 11 tun litiny.

Za nástupce arcibiskupa Rudolfa, kterým byl Ferdinand Mario hr. Chotek, byla v letech 1832 – 1833 zbudována soustruhárna, nový fryšovací oheň, chladící pec a stroj pro výrobu hřebíků, dále dům pro formování a započalo se zřizováním cánhamru v Čeladné.³⁸ Podle plánu a pod vedením Kleinpetera začal arcibiskup Chotek budovat severně od Frýdlantu n. O. rozsáhlou válcovnu plechů, která byla dokončena po jeho nenadálé smrti, za jeho nástupce arcibiskupa Maxmiliána Josefa Gottfrieda z domu svobodných pánů Sommerau – Beeckh, v měsíci srpnu 1837. Vedoucího Kleinpetera arcibiskup Sommerau-Beeckh jmenoval roku 1838 arcibiskupským báňským radou.³⁹

V rozšiřování železáren se pod Kleinpeterovým vedením pokračovalo. Roku 1839 byla pořízena dmyhadla pro použití teplého vzduchu. Byla vystavěna nová vysoká pec s parním strojem a 4 nové pražící pece. Roku 1852 byly ve Frýdlantě n. O. a v Čeladné vybudovány dvě kupolové pece a přecházelo se na hromadnou výrobu litinového zboží. Železárny měly 8 hamrů, z nichž první ležely v Ostravici a druhé čtyři ve Frýdlantě n. O. Hamr číslo V. byl pojmenován Ferdinand Julius, jako vzpomínka na biskupa Troyera a dvojitý hamr číslo VI. byl nazván Antonín Theodor, jako upomínka na prvního olomouckého arcibiskupa Colloreda.⁴⁰

Význam frýdlantských železáren rostl nejen výstavbou nových oddělení, ale také jejich postupným vybavováním novými stroji podle nejmodernějších vzorů. Ještě do poloviny 19. století se věnují frýdlantské železárny výrobě surového železa získaného zpracováním železné rudy, která byla vytěžena v okolí. Po vystavění druhé vysoké pece roku 1842 a zřízení dvou kupolových

³⁷ 350 let železáren ve Frýdlantě nad Ostravicí, s. 12.

³⁸ Hurt, R.: c. d., s. 137.

³⁹ ZAO Opava, pob. Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 9765, k. 1245. Úředníci – správce, ředitelé, báňští radové.

⁴⁰ Hurt, R.: c. d., s. 138.

peci se přešlo na hromadnou výrobu litinového zboží a to jak náradí, tak i komerční litiny. Velkým odběratelem byla místní Leeseova smaltovna. Převahu nad litinou měla výroba kujného železa. Kujného železa bylo možno využít k výrobě strojů, již se závody od roku 1838 soustavně věnovaly.⁴¹

O organizaci výroby ve frýdlantských železárnách se dovídáme z protokolů o inventuře frýdlantských železáren.⁴² Výroba železáren se dělila na výrobu vysokých pecí, výrobu válcovny a výrobu hamrů. Vysoké pece měly k dispozici 1 parní stroj a 8 fryšovacích (zkujňovacích) ohňů. Vyrobily 9 453 centů surového železa a 6 111 centů litiny. Spotřebovaly 63 842 centů rudy, 108 915 měřic dřevěného uhlí a 9 171 centů vápna. V železárnách bylo zaměstnáno 125 dělníků u vysokých pecí. Výroba válcovny, k níž patřilo 6 válcoven a 2 ohně, se skládala z 5 740 centů plechu a 302 centů jemného železa. Spotřebovala 9 000 centů podkovářského železa a 8 300 centů kamenného uhlí. Ve válcovně bylo zaměstnáno 30 dělníků. V pěti hamrech s pěti ohni a 25 dělníky se vyrobilo 8 030 centů ocelového železa a spotřebovalo 10 190 centů surového železa a 58 576 měřic dřevěného uhlí. Velkolepá industrializace frýdlantských železáren je hlavně dílem znamenitého horního ředitele Kleinpetera.

V druhé polovině 19. století došlo k úplné změně předpokladů, které umožnily vrcholný rozvoj frýdlantských železáren. Zahájení těžby kamenného uhlí kolem Moravské Ostravy a Orlové přispělo k tomu, že kamenné uhlí začalo postupně vytlačovat dřevěné uhlí jako výhradní paliva v železárnách. Ještě ve větší míře byla předstížena těžba železné rudy ve frýdlantském okolí. Protože byla chudá na železo, přestala se výroba železa z ní pomalu vyplácet. Od konce čtyřicátých let 19. století se dovážela mnohem hodnotnější a jakostnější ruda z Uher, Štýrska a Švédska.⁴³

Na podzim roku 1827 provedl knížecí arcibiskupský horní rada F. X. Riepel s několika odborníky geologický výzkum kraje od Frýdlantu n. O. po Nový Jičín, aby zjistil zásoby rud a ložisek

⁴¹ ZAO Opava, pob. Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 107. Protokoly o inventuře a pronájmu frýdlantských železáren.

⁴² Tamtéž

⁴³ Hurt, R.: c. d., s. 143.

uhlí. Nejvíce prostudoval ostravsko – karvinský revír, který byl tenkrát jen málo využitý. Rozpoznal dostatečné zásoby uhlí. Toto zjištění vedlo F. X. Riepla k tomu, že pozměnil svůj původní návrh na reorganizaci frýdlantských železáren. Všechna jednání o stavbě nových hutí vedl hned od počátku ředitel frýdlantských železáren Kleinpeter, který za tímto účelem zajížděl často do Moravské Ostravy.⁴⁴

F. X. Riepel navrhl arcibiskupovi, aby založil v blízkosti kamenouhelných ložisek u Moravské Ostravy pudlovnu, v níž by se prováděla rafinace železa vyrobeného ve frýdlantských železárnách.⁴⁵ Vedle pudlovny navrhoval postavení železáren, které by využívaly kamenného uhlí a válcovnu. Původně měly být zřízeny mimo hukvaldské panství, někde u Moravské Ostravy. Na Kleinpeterův návrh byly zvoleny jako sídlo připravovaného podniku Vítkovice, vesnice v nejsevernějším výběžku hukvaldského panství, která měla v té době 157 obyvatel. Jejich poloha byla vhodná z několika důvodů: ležely v blízkosti nalezišť kamenného uhlí, vesnicí procházela dobře udržovaná cesta z Moravské Ostravy na Paskov a Frýdlant n. O., což umožňovalo dobré spojení s frýdlantskými železárnami a konečně v blízkosti protékala řeka Ostravice, jež poskytovala dostatek vodní energie.⁴⁶

2. dubna 1829⁴⁷ napsal hukvaldský vrchní úřad spolu s ředitelem frýdlantských železáren guberniu žádost o povolení ke stavbě válcovny železa na řece Ostravici v Moravské Ostravě. Za stavební místo byla získána koupí selská usedlost č. 21 ve Vítkovicích. Když se ukázalo, že nelze počítat s dodávkami surového železa z frýdlantských hutí, byl podán návrh na změnu plánu výstavby vítkovického závodu, který měl být rozšířen o vybudování vlastní vysoké pece. Vedle toho měl mít objekt ještě dvě pece na tavení litiny se vším zařízením. Tak byly vystavěny nové železárně ve Vítkovicích, které se staly největším

⁴⁴ Chylík, J.: Začátky Vítkovických železáren. Časopis společnosti přátel starožitností 65, 1957, s. 30.

⁴⁵ Myška, M.: Založení a počátky Vítkovických železáren. Slezský sborník 51, 1953, s. 504.

⁴⁶ 350 let železáren ve Frýdlantě nad Ostravicí, s. 13.

⁴⁷ Adamus, A. (ed.): Sbírká listin k dějinám města Ostravy, č. 141.

konkurentem frýdlantských železáren a v pozdější době frýdlantské hutě úplně předstihly. Založením Rudolfovy hutě, jak byly Vítkovické železárny nazvány, začal počátek konce železáren ve Frýdlantě n. O. Vítkovické železárny založené na moderním technickém pokroku nepotřebovaly již dřevěné uhlí, jehož cena stoupala. Opřené jednak o zabezpečený a rostoucí odbyt železničního materiálu, jednak o kapitálově silného majitele, vyvíjely se zcela samostatně vedle frýdlantských železáren, které se jen pomalu přizpůsobovaly novým vynálezům.⁴⁸

Krise železáren v druhé polovině 19. století

S počátky první velké krize se setkáváme počátkem 60. let 19. století, kdy se začíná objevovat nedostatek zakázek a tím i nedostatek práce. V letech 1863 - 1865 frýdlantské železárny musely propustit část dělníků a ostatním snižovat plat na minimum. Propuštění dělníci se stěhují pryč, nejvíce do Vítkovic a Moravské Ostravy.⁴⁹ Když od roku 1874 nastal citelný pokles ceny železa, bylo nutné jeho výrobu ve Frýdlantě n. O. zastavit. Od této doby nebyli také do služeb frýdlantských železáren přijímáni noví rudaři a od roku 1884 nebyla hodnost jejich vedoucího tzv. Obersteigra obsazena.

Těžba rudy ve frýdlantském okolí byla postupně omezována a v devadesátých letech 19. století zanikla úplně. A tak nezbylo, než frýdlantské závody opět reorganizovat a přeměnit na jinou výrobu. Ve znamení této reorganizace bylo nutné přestoupit v letech 1867 – 1873 k plošnému rozšíření závodů o pozemky, získané koupí od tamních usedlíků. Rozšiřování železárenských závodů pozměnilo značně stavební vývoj frýdlantské obce. Ještě roku 1837 se nacházely hlavní závody o samotě a byly čtvrt hodiny cesty vzdáleny od obce. Koncem třetí čtvrtiny 19. století splývaly již závody s obcí v jeden celek.⁵⁰

⁴⁸ Hurt, R.: c. d., s. 144.

⁴⁹ Hurt, R.: c. d., s. 146.

⁵⁰ ZAO Opava, pob. Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 9739. Vymezení a popis hranic parcel arcibiskupských železáren ve Frýdlantě n. O.

Postupné omezování výroby surového železa, která ještě roku 1848 činila 20 394 centů, zatím co v roce 1898 již jen 4 030 centů, vedlo k tomu, že roku 1892 byla zastavena vysoká pec v Čeladné, v roce 1895 vysoká pec ve Frýdlantě n. O., a roku 1905 byla zastavena i druhá frýdlantská pec. Výroba surového železa činila v roce 1857 8,6% moravské výroby, roku 1890 už jen 0,7%.⁵¹ V roce 1910 byly obě pece zbořeny. Tím skončila hutní prvovýroba ve Frýdlantě n. O.

V důsledku toho bylo nutné úplně přeorientovat výrobu frýdlantských železáren, jejichž hlavní výrobou byla od sedmdesátých let 19. století výroba kamen všech systémů se stálým zřetelem na osvědčené konstrukce a lživost provedení.⁵² Výroba kamen si vynutila ovšem další úpravu podniku, ve kterém bylo nutné zříditi brusírny a galvanizační dílny, v nichž se zušlechťovalo lité zboží. Roku 1873 byla rozšířena a vybavena válcovna, aby byla umožněna soutěžní schopnost závodu. V letech 1876 – 1880 byla postavena nová brusírna a niklovna a pro válcovací stolice vodní turbína. Roku 1882 byla zřizena velká pozinkovna a dílna na výrobu krytiny a vlnitých plechů. Od roku 1890, kdy byla zastavena výroba tyčového železa, se frýdlantské železárny specializovaly na výrobu a zpracování litiny. Protože byly vybaveny nejnovějšími formovacími stroji, přistoupily též k výrobě stáložárných kamen, jimiž se proslavily stejně jako výrobou obyčejných kamen.⁵³

Frýdlantské hutě byly odkázány z velké části na cizí suroviny a měly proti sobě silnou konkurenci. Nejvíc byly postiženy konkurencí Vítkovických železáren. V roce 1866 byl založen první rakouský železářský kartel. Frýdlantské železárny do něho nevstoupily.⁵⁴ Založení železářského kartelu urychlilo postupné zastavování těch železářských podniků, které přestaly mít příznivé výrobní podmínky a soutěžní schopnost. Mezi ně patřily i frýdlantské železárny. V roce 1900 po dohodě s železářským

⁵¹ ZAO Opava, pob. Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 10042, k. 1271. Předávání úřadů, likvidace, bilance podnikového hospodářství.

⁵² Hurt, R.: c. d., s. 147.

⁵³ Hurt, R.: c. d., s. 148.

⁵⁴ Chylík, J.: Vývoj frýdlantských železáren. Slezký sborník 50, 1952, s. 221.

kartelem se vzdaly železárny jak výroby surového železa, tak i provozu válcovny. Byla zastavena těžba železné rudy. Když přestaly pracovat hamry byla zastavena i výroba dřevěného uhlí. Budovy sloužící zrušené výrobě byly buď zbořeny (vysoké pece) nebo přestavěny k novým účelům.

Výroba v železárnách už měla přechodný ráz. Tavila se pouze cizí ruda v jedné vysoké peci. Železo se vyrábělo jen ke zkujnění. Roku 1902 byla vyhasnuta i poslední vysoká pec. V důsledku toho přestávají i práce v hamrech. Železárny pak už ani nevyrábějí surové železo a ani jej nerafinují. Podnik tak pozbývá železářského charakteru. Zato se rozšiřuje a zdokonaluje slévárna, zejména výroba kamen a komerční litiny, rovněž se vyrábí kuchyňské nádoby. V roce 1908 se utvořila hlavně z řad předních úředníků železáren „Frýdlantská akciová společnost pro výrobu železného zboží“. Tato společnost si pronajala od arcibiskupství tehdejší zastavený hamr číslo 5 „Na papírně“ a vystavěla na jeho místě novou slévárnu se smaltovnou a zavedla zde výrobu litinového smaltovaného nádobí a výrobu sanitní litiny.

Rozvoj techniky a tím i konkurenční boj byl mezi podniky stále ostřejší. Olomoucké arcibiskupství již nestačilo v těchto podmínkách na řízení svého podniku a tak ho v roce 1913 pronajalo akciové společnosti Ferrum. 1. července 1913 převzala akciová společnost Ferrum na základě uzavřené smlouvy s olomouckým arcibiskupem Bauerem frýdlantské železárny do nájmu.

Závěr

Železárny ve Frýdlantě nad Ostravicí vznikly z železných hamrů zpracovávajících místní železnou rudu. Hamry začaly na hukvaldském panství vznikat počátkem 17. století. Díky zájmu svých majitelů olomouckých biskupů a arcibiskupů se postupem času přeměnily na věhlasné hutě a železárny. Ty zcela splňovaly tehdejší podmínky pro vznik železářských podniků. Měly dostatek vody, základních surovin i pracovní síly. Měly i štěstí na vynikající hutní odborníky, kteří dokázali pozvednout jejich výrobu.

Zřízení železáren přispělo k nebývalému rozvoji Frýdlantu n. O. a mělo pro něj velké hospodářské a sociální důsledky. Železářny stále potřebovaly pracovní síly a to se odrazilo v růstu populace města. Především zásluhou zdárně se rozvíjející hutní výroby získával Frýdlant n. O. ve srovnání s okolními obcemi na významu, což bylo roku 1782 potvrzeno jeho povýšením na městečko. (der Markt)⁵⁵

Založením Vítkovických železáren však začaly frýdlantské železářny pomalu upadat. Nemohly odolávat ostré konkurenci moderního závodu. Proto je 1. července 1913 olomoucký arcibiskup Bauer pronajal akciové společnosti Ferrum. Tímto datem končí historie frýdlantských železáren ve vlastnictví olomouckých arcibiskupů. Začíná se psát nový příběh železáren v držení kapitalistického podnikatele a. s. Ferrum.

⁵⁵ SOKA Frýdek – Místek, fond Archív městečka Frýdlantu n. O., inv. č. 53. Kronika města Frýdlantu n. O.

BAROKNÍ MECENÁT SEVEROMORAVSKÝCH MĚŠŤANŮ NA PŘÍKLADU MANŽELŮ VIDOMUSOVÝCH Z MÍSTKU

David Pindur

*„Ježíši, mocný lékáři, obrať se k nám jasnou tváří, uslyš své
milé křesťany, zbav od morové rány!
Hvězdo jasná, Růže krásná, přimluv se k Kristu Pánu, ať zažene
od nás morovou ránu“¹*

Pozornost každého návštěvníka filiálního kostela Všech svatých na někdejší Horní (dnes Frydlantské) ulici v Místku upoutá bezesporu kamenná deska vsazená do zdi na epištolní straně kostelní lodi poblíž bočního oltáře sv. Jana Nepomuckého. Větší část pamětní desky vyplňuje reliéf s ústředním motivem Ukřižovaného, po stranách kříže je možno spatřit klečící oranty – muže a ženu v dobovém měšťanském oděvu.² Jedná se o vyobrazení místeckého měšťanského manželského páru – Rudolfa a Roziny (Rozálie) Vidomusových (Widomusových), zakladatelů tohoto půvabného barokního kostela a předních reprezentantů církevního mecenátu v místecké farnosti v první polovině 18. století.

¹ Božan, Jan Josef: Slaviček Rájský na Stromě Života Slávu Tvorci Svému Prospěvující To jest: Kancionál. Hradec Králové 1719, pag. 273. Jedná se o 4. sloku + refrén z písně zařazené v oddílu „*V čas rozličných nemocí a morního nakažení*“.

² Ve spodní části desky se nachází nápis kapitálou: LETA PANĚ 1716 / WZACTNIE SLOWVTNY PAN RV= / DOLF WIDOMVS SAVSED ZDEGSZY / Z MANZELKV SWV ROZINV KU CCII / A CHWALE PANV BOHV A WSSEM BOZIM / SWATIM WISTAWITI DALI. Podle autorovy osobní transliterace v kostele. Transkribovaný nápis uvádí také Škaruda, Dominik: Pomníky zbožnosti křesťanské v Místku na Moravě. S. l. 1884 (rukopis uložen ve studijní knihovně Muzea Beskyd Frýdek – Místek, sign. R 24756); Eliáš, František: Kostel Všech svatých v Místku. Frýdek – Místek 1995, s. 12.

Pohled na Místek od Pukle – v popředí kaple P. Marie Pomocné na Pukli, vpravo kostel Všech svatých, pohlednice

Pevný základ lidové zbožnosti katolického městského i venkovského prostředí v období baroka, tedy ve druhé polovině 17. století a téměř celém století 18., vytvářelo vedle církevních dogmat sedm svátostí (křest, svátost smíření, svátost oltářní – eucharistie, biřmování, svátost nemocných, manželství a kněžství) a nauka o milosti.³ Barokní religiozita prostupující všechny vrstvy tehdejší společnosti byla rozvíjena kulty spjatými se samotným Spasitelem, dále především s osobou jeho panenské matky Marie, archandělů a andělů, celé plejády známých i neznámých světců, mučedníků a patronů, které se zhmotňovaly ve vzniku náboženských bratrstev, poutěmi na blízká i vzdálená poutní místa, okázalými oslavami hlavních a zasvěcených svátků církevního roku s mnohdy pompézním a z každodennosti vytrhávajícím

³ Souhrnně s odkazy na další literaturu Zuber, Rudolf: Osudy moravské církve v 18. století I. Praha 1987, s. 216 – 260; týž: Osudy moravské církve v 18. století II. Olomouc 2003, s. 177 an.

hudebním a pěveckým doprovodem slavnostní liturgie.⁴ S fenoménem barokní religiozity souvisí v neposlední řadě také mecenát, který se v tomto období nestává již výsostnou záležitostí panovníků, aristokracie a vysokých církevních představitelů, ale sestupuje mezi nižší společenské vrstvy – městský a venkovský klérus, měšťanstvo i venkovský lid. U posledně jmenovaných tří skupin se tato aktivita projevuje především v zakládání tzv. zbožných nadání („*fundatio pia; causae piae*“) neboli fundací, které se staly tu dříve tu později integrální součástí života každé farnosti v období po tridentském koncilu (1545 – 1563). Jednalo se o zvláštní zdroj příjmů, který se obvykle dělil mezi kostelní jmění a příjmy duchovních. Fundace byly tvořeny specifickými podstatami, které představovaly pozemky, finanční kapitály či disponibilita právy, které byly věnovány katolické církvi. Ta měla příjmy z nich užívat ke zbožným a dobročinným účelům. Ve druhé polovině 17. století se především na venkově prosadil typ zbožných fundací ve formě peněžního kapitálu. Jednotlivým prvkem zvýšené fundáčnické aktivity této doby, úzce korespondující s barokní zbožností, bylo její prostoupení všemi tehdejšími společenskými vrstvami. Cílem bylo nejčastěji sloužení mše či konání různých druhů pobožností za pokoj a spásu fundátorovy duše, příp. jeho rodinných příslušníků, širšího příbuzenstva či přátel.⁵ Také v místecké farnosti se v této době setkáváme s fundáčnickou horlivostí.⁶ Z řady poměrně běžných fundací především pro místecký farní kostel sv. Jakuba Většího, z nichž nejstarší jsou doloženy již

⁴ Kovács, Elisabeth: Die österreichische Kirche im Zeitalter des Barock. In: Welt des Barock. Wien – Freiburg – Basel 1986, s. 131 – 140; Zlámal, Bohumil: Příručka českých církevních dějin 7. Praha 1971, s. 62 – 106.

⁵ Michal, Jan: Kostelní účty. Praha 1907, s. 174; Zuber, Rudolf: Osudy moravské církve I, s. 197 – 199.

⁶ Zbožné fundace sousední severomoravské farnosti Frýdlant v tomto období zhodnotil Al Saheb, Jan: Dějiny farnosti Frýdlant n. O. do konce 18. století. Ostrava 2005, s. 34 – 38. Četné příklady fundací ze sousedního Frýdecka uvádí Pindur, David: Náboženský život ve slezských farnostech Bruzovice a Dobrá do josefínských reforem. In: Confinia Silesiae. Sborník příspěvků věnovaných Rudolfu Žáčkovi. Opava 2008, s. 53-92 (v tisku).

v polovině 17. století,⁷ na počátku století následujícího výrazně vybočuje manželský pár Vidomusových a jejich potomků. Fundační aktivity měšťanů Rudolfa a Roziny Vidomusových nám umožňují nahlédnout do duchovního klimatu barokního Místku.

Místecká farnost patřila od druhé poloviny 17. století k poměrně konsolidovaným církevně – správním okrskům, zejména po oddělení filiálního kostela sv. Bartoloměje v podhorském Frýdlantě, při němž byla roku 1665 zřízena farnost pro obce Frýdlant, Čeladnou, Ostravici a Pstruží, které předtím spadaly k místecké farnosti, a Metylovice, náležející původně k farnosti rychaltické.⁸ V letech 1665 – 1785 náležely do obvodu místecké farnosti vedle samotného městečka s předměstími také obce Hodoňovice, Lotrínkovice (vznik r. 1712), Malé Kunčice (dnes Kunčičky u Bašky), Palkovice, Sviadnov a osada Bahno (od 1. pol. 18. století).⁹ Až do roku 1785 do obvodu farnosti patřily již od druhé poloviny 16. století slezské obce Lubno a Pržno ležící na pravém břehu řeky Ostravice v nižším stavovském panství

⁷ Zřejmě nejstarší fundaci založil farář Šimon Sabas. Rodák z hornoslezského Újezdu (p. Ujazd) se stal někdy mezi léty 1628 – 1629 farářem ve Frýdku, roku 1634 však na frýdecké benefícium rezignoval a stal se farářem v sousedním Místku, kde působil až do smrti 25. srpna 1655. Pohřben byl 27. srpna v místeckém farním kostele sv. Jakuba. Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), fond Sběrka matrik Severomoravského kraje (dále jen SMSK), inv. č. 2825, sign. Fr – III – 1, fol. 113; Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Frýdek – Místek, fond Farní úřad Frýdek (dále jen FÚF), inv. č. 62, sign. VIi, pag. 39; inv. č. 64, sign. VIi, pag. 148. Srov. Wolný, Gregor: Kirchliche Topographie von Mähren III. Olmützer Erzdiöcese. Brünn 1859, s. 103; Linhart, František: Kniha o Místku. Místek 1929, s. 28. Podle moravskoostravské děkanské matriky z roku 1672 byla u místeckého kostela založena pouze Sabasova fundace, z které měly být ročně slouženy 2 zpívané mše s vigiliemi. Kapitál ve výši 6 rýnských zlatých byl složen na radnici. Archiv města Ostravy (dále jen AMO), fond Farní úřad Moravská Ostrava (dále jen FÚMO), inv. č. 6a, fol. 220; SOKA Frýdek – Místek, fond Děkanský úřad Místek, inv. č. 144.

⁸ Al Saheb, Jan: Dějiny farnosti Frýdlant n. O., s. 16 – 21.

⁹ Al Saheb, Jan: Církevně – správní poměry na Místecku do roku 1716. *Studia Comeniana et historica* 35, 2005, č. 73 – 74, s. 90. K počátkům rekatolizace Místku v 80. letech 16. století viz tamtéž, s. 83 – 87; stručněji v souvislosti s rekatolizací Frýdku také Pindur, David: Historický a správní vývoj katolické církve na Frýdecku v raném novověku. *Studia Comeniana et historica* 35, 2005, č. 73 – 74, s. 56 – 57.

Frýdek.¹⁰ Místecká farnost se rozkládala na severovýchodě olomoucké diecéze (od r. 1777 arcidiecéze), která zde hraničila s vratislavskou diecézí. Přirozenou geografickou hranici těchto církevních provincií zde (až na nepatrnou výjimku Lubna a Pržna) tvořila řeka Ostravice. Původně byla místecká farnost součástí děkanátu Moravská Ostrava, roku 1716 vznikl rozdělením tohoto rozsáhlého církevně – správního okrsku nový děkanát se sídlem právě v Místku.¹¹ Z hlediska patrimoniální správy příslušel Místek ke konglomerátu mensálních (stolních) statků olomouckých biskupů, konkrétně k hukvaldskému panství, s nímž sdílel osudy až do poloviny 19. století.¹² Místecká farnost v námi sledovaném období sousedila s moravskými farnostmi Frýdlant, Rychaltice, Staříč a Paskov a se slezskými farnostmi Frýdek a Dobrá, náležejícími, jak již bylo řečeno, k vratislavské diecézi. Ústředním centrem duchovního života farnosti byl přirozeně městský farní kostel sv. Jakuba Většího (původně sv. Mikuláše) s gotickým stavebním jádrem. Druhým chrámem farnosti byl až do výstavby místeckého kostela Všech svatých filiální kostel sv. Jana Křtitele v Palkovicích, při němž bylo roku 1785 zřízeno lokální kaplanství.¹³

Již ve druhé polovině 17. století je možno v Místku pozorovat zvýšenou mariánskou úctu, jejímiž viditelnými nositeli se stali

¹⁰ Al Saheb, Jan: Dějiny farnosti Frýdlant n. O., s. 20 – 21; Pindur, David: Zámek kontra fara – spor o lubenskou fundaci v 17. století. In: Práce a studie Muzea Beskyd – společenské vědy 18, 2007, s. 40 – 53. Zde také odkazy na další prameny a literaturu k tématu.

¹¹ Al Saheb, Jan: Církevně – správní poměry na Místecku, s. 89 – 91.

¹² K této problematice blíže Al Saheb, Jan: Lenní statek Místek ve 2. polovině 16. století (k procesu formování mensálních držav olomouckého biskupství před Bílou horou). In: *Confinitia Silesiae*. Sborník příspěvků věnovaných Rudolfu Žáčkovi. Opava 2008 (v tisku); Kovářová, Stanislava: Fond Velkostatek Hukvaldy. In: Práce a studie Muzea Beskyd – společenské vědy 16, 2005, s. 65 – 67.

¹³ Zděný kostel v Palkovicích byl vystavěn roku 1631. Zdejší lokální kaplanství vzniklo na základě povolení moravskoslezského gubernia v Brně dne 19. ledna 1785. Blíže k problematice Al Saheb, Jan: Z dějin palkovického kostela sv. Jana Křtitele v 16. století. In: Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku – Místku 6, 2005, s. 5 – 9; týž: Výstavba „josefínských“ kostelů na hukvaldském panství koncem 18. století. Těšínsko 49, 2006, č. 4, s. 10 – 11.

členové zdejšího náboženského bratrstva Nejsvětějšího růžence P. Marie. Tuto konfraternitu zde založil farář Pavel Nolanski, Polák a původně člen dominikánského konventu sv. Hyacinta v Poznani, stojící v čele místecké farnosti v letech 1655 – 1676.¹⁴ V roce 1672 toto bratrstvo již prokazatelně existovalo, avšak bez potvrzených stanov, jak nás informuje moravskoostravská děkanská matrika.¹⁵ Již o šest let dříve byla k lodi kostela sv. Jakuba na epištolní straně přistavěna samostatná kaple Nanebevzetí P. Marie náležející této konfraternitě.¹⁶ Někteří

¹⁴ ZAO, fond SMSK, inv. č. 1576, sign. M – I – 2, fol. 5 a 7; Zemský archiv Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZAO, Olomouc), fond Arcibiskupská konsistoř v Olomouci (dále jen ACO), sign. E 7, č. k. 2969 II. Srov. Wolný, Gregor: c. d., s. 103. Masivní zakládání růžencových bratrstev v 17. a 18. století souvisí s činností dominikánského řádu, pro nějž je tento typ mariánského kultu úzce spjat s kultem řádovým. Ten vychází z legendy, podle níž se měla roku 1212 zjevit zakladateli řádu sv. Dominikovi sama Matka Boží a poučit jej o růženci a způsobu jeho modlení. Zvláště v období po tridentském koncilu se růženec stal jednou z viditelných manifestací katolicismu. Remling, Ludwig: Bruderschaften als Forschungsgegenstand. In: Jahrbuch für Volkskunde, 1980, č. 3, s. 99; Mikulec, Jiří: „Piae confraternitates“ v pražské arcidiecézi na sklonku 17. století. Folia historica Bohemica 15, 1991, s. 269 – 342; týž: Barokní náboženská bratrstva v Čechách. Praha 2000, s. 28 an; Tracz, Szymon: Bractwa religijne w dekanacie Żywieckim w XVII i XVIII w. In: Gronie 2, 2006, s. 19 – 33.

¹⁵ „*Confraternitas ss. Rosarii per ordinem praedicatorum introducta a nullo confirmata, nullum habet certum proventum*“. AMO, fond FÚMO, inv. č. 6a, fol. 220.

¹⁶ Pamětní zápis v místecké „*Knize poctivého cechu sukenického*“ pojednává o výstavbě následovně: „*Roku 1666 kaplu bratersku na pravé ruce kostela vystaviti dal pan n[ebožtík] Laník, mister sukenický zdejší*“. Viz SOKA Frýdek – Místek, fond Cech soukenický Místek (dále jen CSM), inv. č. 5. Srov. Wolný, Gregor: c. d., s. 100; Škaruda, Dominik: c. d.; Welzl, Hans: Beiträge zur Chronik von Mistek. Brünn 1914, s. 71 (rukopis uložen v Moravském zemském archivu v Brně, fond G 13 – Sběrka Historického spolku, sign. 358 – 42); Eliáš, František: Kostel svatého Jakuba v Místku. Frýdek – Místek 1997, s. 10 aj. Nutno upozornit na skutečnost, že v kamenném profilovaném ostění záp. portálu kaple je vytesán římskými číslicemi letopočet 1644. Místecký děkan a farář Uhlář ve farní kronice z roku 1793 zřejmě chybně uvádí, že kaple byla vystavěna roku 1668. Zápis zní: „*Penas navim ecclesiae s. Iacobi ad cornu epistolae est capella rotunda in honorem Dei ac. B. V. Mariae in coelos assumptae aedificata sumptibus Ioannis Lanik civis Mistecensis anno 1668. In ea est altare olim B. V. Mariae in coelos assumptae postea confraternitatis rosariana*“. Viz Římskokatolická farnost Místek, Kronika farnosti Místek (tzv. „*Annales parochiae Mistecensis*“), pag. 65.

obyvatelé Místku byli také členy a příznivci bratrstva Nejsvětějšího růžence P. Marie v sousedním Frýdku, které zde již roku 1613 založili dominikáni z Těšína.¹⁷ Velmi významný podíl na prohlubování mariánské úcty místeckých farníků mělo také škapulířové bratrstvo Panny Marie z hory Karmel, založené při děkanském a farním kostele sv. Václava v Moravské Ostravě roku 1689. Ve svátek P. Marie Karmelské (16. července) se Moravská Ostrava stávala cílem mnoha procesí i ojedinelých poutníků z blízkých i vzdálených koutů Moravy, Slezska, Polska a Uher.¹⁸ V objemné členské matrice této konfraternity nalezneme desítky až stovky jmen Místečanů a ostatních obyvatel obcí místecké farnosti.¹⁹ Mariánskou úctu na Místecku posilovala nejen geografická blízkost k věhlasnému polskému poutnímu místu Čenstochová s proslulým obrazem Černé madony, jehož kopie byly oblíbenou součástí mobiliářů místeckých domácností i kostela, ale od přelomu 17. a 18. století také sousedství s Frýdkem. Frýdecké návrší Vápenky s milostnou sochou P. Marie

Za ochotné zpřístupnění tohoto pramene děkuji místeckému děkanu a faráři Mons. Josefu Maňákoví. Zápis v moravskoostravské děkanské matrice z roku 1672 o kapli zní: „*Huic recenter aedificata capella cum altari non consecrata*“. Viz AMO, fond FÚMO, inv. č. 6a, fol. 220.

¹⁷ SOKA Frýdek – Místek, fond FÚF, inv. č. 57, sign. Ve, pag. 17 – 18, 225. K frýdeckému bratrstvu blíže Pindur, David: „Miracula“ v knize růžencového bratrstva ve Frýdku. In: Práce a studie Muzea Beskyd – společenské vědy 16, 2005, s. 50 – 55; též: Náboženský život, (v tisku).

¹⁸ Podrobně Maňas, Vladimír: „...ze zbožnosti a bratrské náklonnosti...“ Osudy škapulířového bratrstva v Moravské Ostravě. In: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 23, 2007, s. 515 – 544.

¹⁹ AMO, fond FÚMO, inv. č. 259. Již roku 1603 vzniklo bratrstvo Neposkvrněné početí P. Marie při farním kostele Narození P. Marie v nedalekém Příboře, ke kterému přibýlo roku 1651 další – růžencové, jež se ustavilo při zdejším filiálním kostele sv. Kříže. Blíže viz Žáček, Rudolf: Příborsko a Příbor v 17. a 18. století. In: Piaristé v Příboře. Nový Jičín 1995, s. 19; Maňas, Vladimír: Náboženská bratrstva na Moravě do josefínských reforem. In: Jiránek, Tomáš – Kubeš, Jiří (edd.): Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby. Pardubice 2005, s. 53 an; též: Das höchste Gut – Zur Rezeption der Marien Verehrung in Mähren in der Zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts und die Jungfrau Maria aus Příbor/Freiburg. In: Doležal, Daniel – Kühne, Hartmut (edd.): Wallfahrten in der europäischen Kultur. Frankfurt am Main 2006, s. 469 – 481.

s Ježiškem se právě v této době stávalo dějištěm celé plejády zázračných uzdravení a jiných divů, lákajících sem poutníky z blízka i z dálky.²⁰ Místecí sousedé k těmto událostem nemohli, a ani nechtěli, zůstat neteční, neboť křivolakými uličkami jejich městečka se každoročně od jara do podzimu valila do Frýdku a zpět procesí z různých koutů Moravy, především z Hané. A proto se i oni frýdeckých mariánských poutí často a rádi zúčastňovali a dodnes účastní.²¹

Náboženská exaltace středoevropského baroka má však svůj reálný podtext v neustálé přítomnosti nebezpečí spojeného s neštěstím a smrtí, které se pochopitelně odráželo v myšlení a každodenním chování. Bolest a utrpení se tak prolínala s extází nábožensky vybičovaných projevů a slastí z vykoupení. Jedním z mnoha tehdejších všudypřítomných „*mement mori*“ byly vedle válečných konfliktů, požárů, povodní, krupobití také nejružnější nemoci a epidemické choroby, především pak mor. Počátkem října 1715 se obávaná černá smrt vplížila i do ulic městečka Místku. Přispěly k tomu tristní hygienické poměry, nečistota veřejných prostranství, neznalost základních zdravotních pravidel i nedostatečná výživa mnoha obyvatel. Výmluvné svědectví o této poslední velké morové ráně, která navštívila v masovém měřítku v letech 1713 – 1715 téměř celou střední Evropu,²² hlavní město

²⁰ Pindur, David: Pramen k počátkům mariánského poutního místa ve Frýdku. Těšínsko 48, 2005, č. 1, s. 16 – 19; týž: Poutní tradice na Frýdecku v pozdním baroku. Těšínsko 49, 2006, č. 3, s. 1 – 8.

²¹ Vyhledávaným poutním místem byl v tomto období také nedaleký Příbor, poutníky zde přitahovaly hned dvě svatyně – farní kostel s milostnou sochou P. Marie Příborské a piaristický kostel sv. Valentina. Duchovní atraktivitu Příbora zvyšoval také fakt, že zde prožil dětství a dospívání mučedník Jan Sarkander, a právě roku 1715 byl s výraznou podporou olomouckého biskupa, kardinála Schrattenbacha zahájen proces jeho beatifikace. Blíže viz Eichler, Karel: Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rak. Slezsku I/II. Brno 1888, s. 170 – 173, 423 – 424; Zlámal, Bohumil: Blahoslavený Jan Sarkander. Praha 1990, s. 58 an, Sedoník, Tomáš: Příborští piaristé a kult svatých. In: Čornejová, Ivana (red.): Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Praha 2003, s. 88 – 95.

²² Dne 7. září 1715 vydal moravský tribunál v Brně závazné směrnice vedoucí k zamezení této epidemie. Viz Moravský zemský archiv v Brně, fond C 4 – Tribunál – normálie, inv. č. 597. Z literatury např. Weitenweber, Wilhelm Rudolf: Mittheilungen über die Pest in den Jahren 1713 – 1714. Prag 1852; d'Elvert,

habsburské monarchie Vídeň nevyjímajíc,²³ nám zanechává o třicet let mladší zápis v pamětní knize cechu soukenického v Místku: „*Roku 1715 podobným zármutkem Místek od Boha obtížen²⁴ se nacházel, tak že mnohem více v počtu morovů ranů z toho světa sešlo a nejvíce v Horní ulici mřelo. Příčina zármutku toho hříchy obyvatelův býti musely, poněvadž podle Písma s[va]tého mor pomsta Boží jest, jak stojí Ecclesiastici C 39: oheň, krůpy, hlad, smrt, všechny tyto věci ku pomstě stvořené [j]sau.*

Christian: Geschichte des Heil – und Humanitäts – Anstalten in Mähren und Oesterr. Schlesien. Brünn 1858, s. 139 an; týž: Zur Geschichte der letzten Pest in Mähren. Notizen – Blatt, 1858, č. 12, s. 103 – 104; Domlivil, Eduard: Kriegsvorfälle und Pest in Walachisch – Meseritsch. Notizen – Blatt, 1880, č. 2, s. 4 – 15; Lechner, Karl: Die Pest im J. 1715 in Kremsier. Notizen – Blatt, 1890, č. 9, s. 69 – 70; Dvořák, Rudolf: Dějiny markrabství moravského. Brno 1906, s. 318; Kabelík, Jan: Z epidemiologie moru (Mor olomoucký z r. 1715 ve srovnání s londýnským a vídeňským). In: Sborník Krajského vlastivědného muzea v Olomouci – přírodní vědy 4, 1959, s. 135 – 149; Pitronová, Blanka: Osudy města v době nejhlubšího hospodářského úpadku v letech 1620 – 1763. In: Dějiny Ostravy. Ostrava 1967, s. 186 – 187; Fialová, Ludmila a kol.: Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha 1996, s. 122; Polách, Drahomír: Mor v Šumperku v letech 1714 – 1715 a vznik mariánského sloupu. Šumperk 1998 aj.

²³ Císař Karel VI. vystavěl ve Vídni na poděkování Bohu za odvrácení morové rány, která roku 1713 zamořila valnou část města, monumentální chrám sv. Karla Boromejského. Blíže Sedlmayr, Hans: Johann Bernard Fischer von Erlach. Wien 1976, s. 176 – 184; Kovács, Elisabeth: Die Apotheose des Hauses Österreich. In.: Welt des Barock. Wien – Freiburg – Basel 1986, s. 78; Kapner, Gerhardt: Auswirkungen der religiösen und künstlerischen Bemühungen der Barockzeit auf die Volksfrömmigkeit in Wien. In: Ehalt, Hubert Ch. (red.): Volks Frömmigkeit. Wien – Köln 1989, s. 229 – 231; Rill, Bernd: Karl VI. Habsburg als barocke Großmacht. Graz – Wien – Köln 1992, s. 201 – 206.

²⁴ Již roku 1625 řádilo v Místku morové povětrí „...*kteřéto od světa odlučilo a do věčnosti odeslalo mužských jenom osob 204...*“ Viz SOKA Frýdek – Místek, fond CSM, inv. č. 5. Spis z 12. října 1773 nalezený v pamětní schránce v báni staré místecké radnice líčil událost následovně: „*1625 roku následovala ruka Páně za hříchy světa, kdežto od svatého Jana Křtitele až do svatého Martina v Místku umřelo 200 osob*“. Viz Wortgetreue Abschrift einer in dem Knopfe des gegen Endes des Jahres 1857 abgetragenen Rathausthurnes in der Stadt Místek aufgefundenen Gedenkschrift. Notizen – Blatt, 1859, č. 4, s. 31 – 32. Srov. Welzl, Hans: c. d., s. 58. O rok dříve (1624) decimoval mor populaci sousedního Frýdku, brány města byly přes rok uzavřeny a na epidemii zemřelo asi 1000 frýdeckých farmáků. Blíže viz Pindur, David: Spor o Žermanice v 1. polovině 17. století. Těšínsko 48, 2005, č. 4, s. 2.

Dále mluví Písmo takto: Na každém místě oči Páně patří, na dobré i na zlé (Proverbiorum C 15). A tak musel zlé naleznout obyvatele, když jich trestal morem, nebo[t'] Bůh svým časem každý skutek odměňuje, jak Písmo s[va]té svědčí: Všechno to se děje pro skutky naše zlé a pro veliké hříchy naše 3^{io} Ezdr. C 8. Však ale když obyvateli sobě vyvolili patrony u Boha a orodovníky svatého Šebestiána²⁵ a s. Rocha, a k tomu zkormúceným srdcem volali k Bohu: Nezamítejž od tváři Tvé všeliké práce a psoty, které přišly na nás, otcové naši neplnili zákona Tvého a nebyli pilní příkázání Tvých (2do Ezdr. C 9) stanula rána morová. Ti pak v moru zemřeli, pochování sů nad Puklů, na kterým místě p. Matěj Čejka kaplicu z odporučených peněz p. Valentina Blatana vystavil na památku²⁶ Jak vyplývá z poslední věty tohoto výmluvného svědectví, byla až později (roku 1734) na úpatí mírného návrší nad největším městským rybníkem zvaným Pukla (dnes ul. Emy Destinnové) nedaleko infekcí nejmíc zasažené Horní (dnes Frydlantské) ulice vystavěna místeckým radním Matějem Čejkou u hromadného hrobu morových obětí barokní kaple.²⁷ O jejím založení svědčí také 2. ustanovení v testamentu Valentina Blatana, který „na výstavbu kapličky na Hlínách nad Puklů, kde mrtvá těla po čas pádu nebo moru pochována jsau, poručil 4 rýnské.“²⁸ V kapli byl

²⁵ Sv. Šebestián je zřejmě nejstarším patronem proti moru, jeho kult se etabloval při rozšíření této epidemie v Římě okolo roku 680. Viz Bergdolt, Klaus: Černá smrt v Evropě. Praha 2002, s. 14 an.

²⁶ SOKA Frýdek – Místek, fond CSM, inv. č. 5. Pramenu již věnovala částečnou pozornost Matějová, Alena: Letopisové, aneb poznamenané příhody památní, které se přidaly v městě Místku. Těšinsko 32, 1989, č. 1, s. 21 – 22.

²⁷ Římskokatolická farnost Místek, Kronika farnosti Místek, pag. 122. Nelze souhlasit s památkářskou literaturou, která klade výstavbu kaple mezi léta 1715 – 1716. Viz Mlčák, Leoš: Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek – Místek. Ostrava 1980, s. 40; Samek, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska 1. Praha 1994, s. 447.

²⁸ Linhart, František: Místecký okres, Vlastivěda Moravská. Brno 1915, s. 130; týž: Kniha o Místku, s. 364. K rybníku Puklů viz Konečný, Jaroslav: Přírodní poměry a vývoj města Frýdku Místku. In: 700 let Frýdku Místku. Frýdek – Místek 1965, s. 17.

umístěn obraz P. Marie Pomocné s devočním nápisem v latinském jazyce.²⁹

Mariánský obraz v kapli na Pukli, foto A. Přecechtěl, 1929

²⁹ „*Opiissima Stella Maris – a peste, fame et bello succurre nobis!* (Nejpoctivější Hvězdo mořská, od moru, hladu a války odpomoz nám!). Při generální opravě kaple na Pukli v průběhu let 1993 – 1994 byla pořízena kopie tohoto obrazu pro kapli, originál byl přemístěn do kostela Všech svatých. Obnovená kaple byla požeňnána 28. května 1994 místeckým děkanem Josefem Maňákem.

Pod vyobrazením P. Marie s Ježíškem můžeme spatřit dobový pohled na Místek v pozadí, především pak Horní ulici s již dokončeným kostelem Všech svatých. V popředí zaujme pochmurný výjev pohřebního průvodu s hrobaři táhnoucími na kárách oběti moru a kráčejícími k Pukli. Obyvatelé Horní ulice, ať již infikováni či nikoliv, měli zapovězen vstup do centra Místku (bylo vojensky uzavřeno), především pak na bohoslužby do farního kostela sv. Jakuba, a tak „*slůžily se mše svaté pro nakažené Hůrní uličany v stodole p. Matěje Čejky, na tom místě již jest krchov*“.³⁰ Tehdejší místecký farář Augusta se z obavy před rychle se šířící nákazou přechodně přestěhoval na čerstvý venkovský vzduch do Palkovic, kde přebýval až do jara roku 1716.³¹ Morová infekce nebyla v Místku během roku 1715 zcela eliminována, neboť 8. ledna 1716 vytykal hukvaldský hejtman Jiří Fridrich Mitrovský z Mitrovic purkmistrovi a radě města Místku, že mu nepodali zprávu o novém úmrtí dítěte na mor a nákaze dalších dvou osob, které uvedl ve své relaci speciální komisař ustanovený v Místku krajským úřadem v Přerově. Mitrovský žádal vysvětlení celé dezinformace.³² Přerovský krajský úřad vystavil dne 1. února 1716 přípis místeckým radním, v kterém je napomínal za skutečnost, že některé oběti moru byly pohřbeny obyčejným způsobem na farním hřbitově okolo svatojakubského kostela, což

³⁰ SOKA Frýdek – Místek, fond CSM, inv. č. 5.

³¹ Wolný, Gregor: c. d., s. 104. Antonín Alexej Martin Augusta byl původně od roku 1707 farářem v Rychalticích, dne 3. srpna 1715 jej olomoucký biskup, kardinál Schratzenbach investoval farářem v Místku. Roku 1716 se stal prvním děkanem nově utvořeného místeckého děkanátu. V Místku působil až do své smrti 17. ledna 1732, 21. ledna byl pohřben ve farním kostele sv. Jakuba v presbytáři na epištolní straně. ZAO, Olomouc, fond ACO, sign. E 7, č. k. 2929 II; ZAO, fond SMSK, inv. č. 1577, sign. M – I – 3, fol. 216 – 217.

³² „... *pan komisař svau relaci sice k fedrování Jeho Milost pánu krajskýmu mně přislal, však ale vaši relací, kterauž mně tomu podobně pokaždé odeslati máte, jsem nedosáhl, pročez tehdy, ať se mně taková ihned odešle. Přitom mně také zprávu dáte, jestli pak tehdyva, jak to dítě naposledy umřelo, dvě osoby znovu se nakazily, nebo pan komisař do svej relací takové postavil, já pak ale jsem jej, poněvadž do vašej relací jste jich nepostavili, vypustil, tak tehdy Jeho Milost pán krajský gruntovní zprávu žádostiv jest a to ať se mu s relací ihned odešle...*“ SOKA Frýdek – Místek, fond Archiv města Místku (dále jen AMM), inv. č. 327, č. k. 1.

bylo pro příště již nemyslitelné. Dále nařídil, aby tyto hroby byly podle daných předpisů označeny a izolovány.³³ Celkem si řádění černé smrti v Místku za rok 1715 a leden 1716 vyžádalo více než 370 obětí.³⁴

Od roku 1715 se v Místku setkáváme se zvýšenou náboženskou exaltací. Hrůzný prožitek morové epidemie a autentické setkání se smrtí tváří v tvář vedl Místečany ke zhotovení votivních dřevěných plastik dvou typických protimorových ochránců – sv. Šebestiána v Horní ulici a sv. Rocha v Dolní (dnes Ostravské) ulici.³⁵ Roku 1716 byl s povolením olomoucké konzistoře položen a posvěcen základní kámen ke stavbě nového kostela Všech svatých v Horní ulici. Kámen posvětil místecký rodák a děkan v Příboře P. David Josef Ignác Holub.³⁶ Za myšlenkou a finanční podporou výstavby tohoto votivního sakrálního objektu stál zámožný měšťan a člen cechu soukenického Rudolf Vidomus a jeho manželka Rozina, kteří v roce 1715 učinili slib, že pokud budou jejich životy před morem ušetřeny, vystaví z vděčnosti Bohu a Všem svatým

³³ Linhart, František: *Kniha o Místku*, s. 364 – 365.

³⁴ ZAO, Olomouc, fond ACO, sign. B 16, č. k. 1861. Podle pamětního nápisu na kamenné desce v kostele Všech svatých morová epidemie z Místku ustoupila 16. ledna 1716. Viz Mlčák, Leoš: c. d., s. 39.

³⁵ Obě plastiky byly později nahrazeny kamennými sochami (sv. Roch r. 1731 a sv. Šebestián r. 1733). V souvislosti s demolicí původní zástavby obou ulic v 60. letech 20. století byly přemístěny k presbytáři dnešního farního kostela sv. Jana a Pavla. Viz SOKA Frýdek – Místek, fond CSM, inv. č. 5; Římskokatolická farnost Místek, *Kronika farnosti Místek*, pag. 123 – 124. Srov. Škaruda, Dominik: c. d.; Mlčák, Leoš: c. d., s. 37, 50 – 51; Samek, Bohumil: c. d., s. 447. K vývoji kultu obou světců v českých zemích Havlík, Jiří: *Kult svatých patronů proti moru v letech 1679 – 1680*. In: Čornejová, Ivana (red.): *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Praha 2003, s. 351 – 358.

³⁶ „Anno 1716 positus et consecratus est fundamentalis lapis pro ecclesiae Omnium Sanctorum Mistecae de munificentia et libertate puntiorum et virtuatorum coniugum Mistecensium d[omini] Rudolphi Widomus et dominae Rosina aedificata, ab admodum reverendo praenobili pracellente eximio ac venerabile domino Davide Iosepho Ignatii Holub decano Priboriensi“. Viz Římskokatolická farnost Místek, *Kronika farnosti Místek*, pag. 79. Srov. Wolný, Gregor: c. d., s. 101; Eliáš, František: *Kostel Všech svatých v Místku*, s. 12.

v Místku kostel.³⁷ Co víme o předchozím životě obou štědrých mecenášů?

Měšťanský rod Vidomusů patřil k nejstarším v Místku, již v urbáři frýdecko – místeckého panství z roku 1580 je zmíněn jistý měšťan Jiřík Vidomus. V soupisu škod, které způsobil pobyt a rabování žoldněřů vojska těšínského knížete Adama Václava v roce 1603 na hukvaldském panství, je mezi poškozenými vyjmenován Místečan Jakub Vidomus, zřejmě koželuh, kterému vojáci způsobili škodu ve výši 40 zlatých.³⁸

Samotný Rudolf Vidomus spatřil poprvé světlo světa dne 22. října 1651, kdy se narodil manželům Janu a Kateřině Vidomusovým. Kmotry u křtu v místeckém farním kostele sv. Jakuba Většího mu byli Martin Kobzyl a Eva Magdoňová. Malý Rudolf měl o čtyři roky starší sestru Veroniku.³⁹ O ostatních

³⁷ Nejedná se o výjimečný počín, v mnoha zasažených lokalitách se setkáváme s projevy zvýšené religiozity spojené především s výstavbou děkovných sakrálních objektů. Např. v rezidenčním městě olomouckých biskupů, v Kroměříži, kde zemřelo na mor v l. 1715 – 1716 na 120 lidí, byl na poděkování za přestání epidemie městskou radou v roce 1716 okamžitě opraven mariánský sloup na Velkém náměstí a nařízena každoroční děkovná pouť ke sv. Anně do Staré Vody na Libavsku, které se měl dle znění fundační listiny účastnit purkmistr a dva radní. Tradice těchto slavných procesí přežila do první poloviny 20. století. Téhož roku (1716) byl vypracován projekt ke sloupu sv. Trojice v Kroměříži se sochami protimorových patronů realizovaném v letech 1724 – 1725 (dnes Riegrovo nám.). Viz Lechner, Karl: c. d., s. 70; Peřinka, František: Kroměřížský okres, Vlastivěda moravská. Brno 1911, s. 197; Bombera, Jan – Krejčová, Jana: Poutě ke sv. Anně ve Staré Vodě. In: Poutní místo Stará Voda. Olomouc 1997, s. 32 – 45. Podobné votivní aktivity je po roce 1715 možno doložit pro mnohá místa Moravy a Slezska. Např. ve Frýdku byl roku 1716 pořízen boční oltář sv. Rozálie (protimorové patronky) ve filiálním kostele sv. Jošta, o rok později uspořádali frýdečtí farníci velkolepé děkovné procesí do Čenstochové. Findinský, Karel: Dějepis farního kostela u sv. Jana Křtitele ve Frýdku. Těšín 1876, s. 50 – 52.

³⁸ Sobotík, Bohumil – Grobelný, Andělín (edd): Urbář panství frýdecko – místeckého z r. 1580. Opava 1953, s. 50; Al Saheb, Jan: Pobyt vojska těšínského knížete Adama Václava na Místecku roku 1603. In: Sborník Státního okresního archivu Frýdek – Místek 7, 2006, s. 27 – 52.

³⁹ ZAO, fond SMSK, inv. č. 1575, sign. M – I – 1, fol. 154, 162.

dětech Jana a Kateřiny nás místecké křestní matriky neinformují. O Janovi víme, že byl roku 1657 purkmistrem města.⁴⁰

Pamětní deska s vyobrazením manželů Vidomusových v kostele Věch svatých v Místku, foto E. Boháč, 1956

⁴⁰ SOKA Frýdek – Místek, fond AMM, inv. č. 327, č. k. 1.

Dne 4. listopadu 1674 se mladý Rudolf oženil s Eutraxií, dcerou Rudolfa Zuppy z Místku. Jelikož byli oba snoubenci ve vzájemném 3. stupni pokrevní příbuznosti, musel k tomu sňatku vydat olomoucký biskup Karel z Lichtenštejna – Kastelkornu zvláštní dispenz, který potvrdila konzistoř.⁴¹ Rudolf zřejmě brzy ovdověl, neboť již roku 1676 se stal otcem Václava, kterého zplodil s Rozinou. Kmotry u Václavova křtu (ostatně jako u většiny křtů dětí Rudolfa a Roziny) byli Mariana Barvířová a Nikodém Molitor. Další děti Rudolfa a Roziny na sebe nenechaly dlouho čekat. Roku 1678 se narodil Ignác, 1682 Martin, 1684 Josef, 1692 opět Václav (nejstarší syn zřejmě zemřel ještě v dětském věku)⁴² a dcera Barbora. Oba manželé požívali zřejmě u svých „*spolusausedů*“ značné autority a oblíbenosti, neboť byli vyhledávanými kmotry dětí mnoha místeckých manželských párů (např. Molitorových, Lednických, Šobišovských aj.).⁴³ Rodina Rudolfa Vidomuse obývala měšťanský šenkovní dům na jižní straně náměstí (staré čp. 42, dnes čp. 16), ke kterému patřily vedle polí a luk také rybníčky na potůčku Hranečniku, vytékajícím z městského lesa.⁴⁴ O tom, že se řadila ke špičkám místecké společenské elity, svědčí skutečnost, že Rudolf byl již od roku 1683 v různých časových intervalech

⁴¹ ZAO, fond SMSK, inv. č. 1576, sign. M – I – 2, fol. 149. Již tridentský koncil potvrdil na svém 24. sezení 11. listopadu 1563 svátostný ráz manželství vydáním dekretu „*De sacramento matrimonii*“. Oblast manželské problematiky pokládala katolická církev za výlučnou sféru své pravomoci a konzistoř působila při jejím řešení jako první instance. V případě pokrevní příbuznosti snoubenců mohl být sňatek realizován až poté, co farář obdržel od konzistoře písemné potvrzení biskupova dispensu. Viz Sacrosancti et Oecumenici Concilii Tridentini Paulo III, Iulio III et Pio IV, PP. MM. Celebrati. Canones et Decreta. Col. Agrippinae 1644, pag. 221 – 233; Sarpus, Paulus: Historia Concilii Tridentini libris octo exposita. Lipsae 1699, pag. 1347 – 1349. Blíže k problematice uzavírání sňatků Zuber, Rudolf: Osudy moravské církve I, s. 236 – 240.

⁴² ZAO, fond SMSK, inv. č. 1576, sign. M – I – 2, fol. 18, 23, 31, 71 a 95. Špatný fyzický stav této matky nedovoluje zjistit datum sňatku Rudolfa s Rozinou, stejně jako přesné dny narození některých z jejich dětí.

⁴³ Tamtéž, fol. 76, 81, 87, 93, 99; inv. č. 1577, sign. M – I – 3, fol. 16, 23.

⁴⁴ Podle kupní smlouvy nemovitosti z 2. prosince 1729 po smrti Roziny Vidomusové. SOkA Frýdek – Místek, fond AMM, inv. č. 57, fol. 357. Roku 1723 bylo v Místku celkem 42 domů s právem vlastního šenku. Tamtéž.

radním města Místku⁴⁵ a roku 1716 mistrem cechu soukenického, který měl mezi městskými řemesly výsostné postavení.⁴⁶ Tak jako v případě jiných lokalit a řemesel, i první článek artikul kroměřížských soukeníků (podle nichž se místečtí soukeníci řídili) pod pohrůžkou pokuty přímo vybízel mistry soukenického cechu k náboženské horlivosti.⁴⁷ Pan Vidomus byl tedy v prostředí malého města dosti exponovanou osobou a proto ani nepřekvapí skutečnost, že se stal snadným terčem útoku ze strany svých sousedů i přátel, jak dosvědčuje událost z roku 1691. Tehdy byla dobrá pověst měšťana, radního a soukeníka Rudolfa Vidomuse pošramocena blíže nespécifikovaným přestupkem, který si však řádně a dostatečně odpykal i zaplatil. V Místku byl však za tento přečin neustále osočován a pomlouván, zejména pak jistou Juditou Rozehnalovou. Zoufalý Vidomus se obrátil na vrchnost, a sice přímo na olomouckého biskupa Karla z Lichtenštejna –

⁴⁵ Naposledy vystupuje Rudolf Vidomus jako radní v městské účetní knize k 28. lednu 1703. Viz SOKa Frýdek – Místek, fond AMM, inv. č. 514, sign. A 150.

⁴⁶ Linhart, František: *Knihy o Místku*, s. 175 – 176, 256. Počátky soukenického cechu v Místku jsou kladeny do roku 1542, po třicetileté válce nastal velký rozkvět zdejšího soukenictví, v dubnu roku 1660 jim olomoucký biskup Leopold Vilém vydal nová statuta, která konfirmoval 30. dubna 1717 císař Karel VI. Dne 21. září 1669 obdrželi místečtí soukeníci od kroměřížského cechu soukenického nový řád pro tovaryše náhradou za shořelý při požáru. Viz SOKa Frýdek – Místek, fond CSM, inv. č. 1; inv. č. 2; inv. č. 4; inv. č. 5. K činnosti cechu blíže Linhart, František: *Knihy o Místku*, s. 292 – 304; Beck, Petr: *Hospodářský vývoj život Místku v 16. a 17. století*. Těšínsko, 1973, č. 1, s. 17 – 19; volněji Škaruda, Dominik: *Místek jakožto trhové město*. ČMM 22, 1898, s. 320; Dokoupil, Lumír: *Frýdek a Místek v období pozdního feudalismu*. In: *700 let Frýdku Místku*. Frýdek – Místek 1965, s. 68 – 71.

⁴⁷ „...*Articulus primus. Mají zverchu jmenovaní majstři řemesla sůkenického jejich cechovní chorův ve farním kostele míti a při službách Božích a mši svatej i taky slyšení slova Božeho, jak na každú neděli, tak ve svátek skrz celý rok, jak taky obyčejným procesijem každého času pilně a bedlivě přítomni býti mají. I který by ale z těch jmenovaných řemeslníkův obzvláště na vejoční slavnost Božeho těla den a skrze ten celý oktáv při procesijech se nenáležel, ten má každýkráte 2 funty vosku za pokutu připadnutí, však přece salvo recursa městskému magistrátu, okrom že by on skrz jakau těžků nemoc aneb jakú jinú mohovitú příčinú zanepřázdněn byl...*“ SOKa Frýdek – Místek, fond CSM, inv. č. 4.

Kastelkornu s prosbou o zadostiučinění. Dopisem z 15. května 1691 sepsaným v biskupově kroměřížské rezidenci a zaslaným vrchnostenským úředníkům na Hukvaldy se nejvyšší moravský duchovní pastýř nešťastného Rudolfa ujal proti všem pomluvám, kterým měli úředníci učinit přítrž.⁴⁸

Oproti Rudolfovi vystupuje paní Rozina před rokem 1716 z dochovaných archivních pramenů jen sporadicky, především pak jako kmotra při některých křtech. Coby příslušnice ženského pohlaví byla zřejmě vedle své mateřské úlohy více svázána s projevy každodenní religiozity a aktivním životem farnosti, jak je pro sledované období u vdaných žen i vdov typické. Tato skutečnost obecně koresponduje jak se závěry výzkumu církevního historika Rudolfa Zuberera pro dané období,⁴⁹ tak s častou tematikou barokních homilií na toto téma.⁵⁰ O hluboké devoci paní Roziny svědčí také fakt, že roku 1713 založila zbožnou fundaci při farním kostele sv. Jakuba. Jednalo se o zádušní zpívanou mši za spásu fundátorky po její smrti, která na tento úmysl složila částku 40 rýnských zlatých.⁵¹

Již v roce 1705 můžeme pozorovat první aktivity obou manželů Vidomusových spojených s církevním mecenátem. Při děkanské vizitaci 16. prosince téhož roku se na místecké faře vlastnoručními podpisy zavázali fundovat místo kaplana v místecké farnosti,

⁴⁸ Originál biskupova dopisu v německém jazyce viz SOKA Frýdek – Místek, fond AMM, inv. č. 327, č. k. 1. Srov. Linhart, František: *Kniha o Místku*, s. 205.

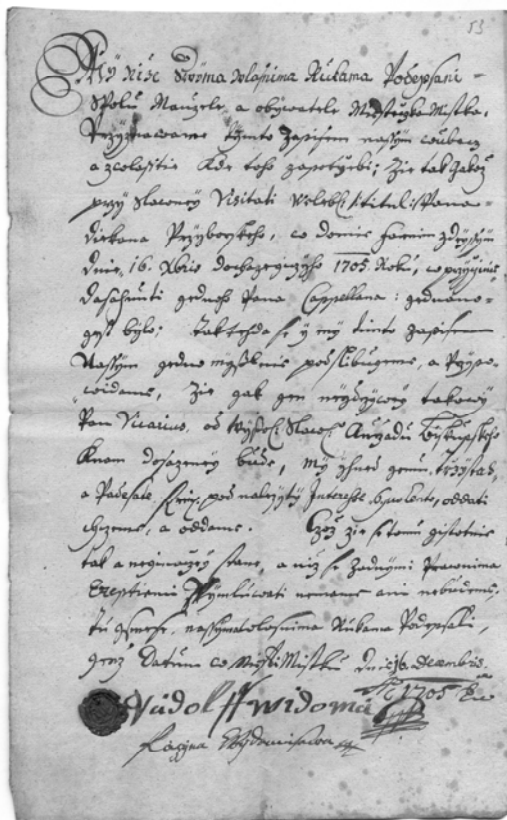
⁴⁹ Zuber, Rudolf: *Osudy moravské církve II*, s. 177 – 183.

⁵⁰ Touto tematikou se ve svých kázáních zabýval např. Tomáš Xaver Laštovka (1688 – 1747), hlučínský rodák a dlouholetý děkan v Uherském Hradišti, který zbožným ženám v jednom z nich vysmekl poklonu: „...*Není žádná pochybnost o tom, že ženské osoby jsou víc k pobožnosti náchylné než mužské; některý hansvurst přes celý týden mše svatě neslyší, zatím jeho žena každý den na první mši svatě býtí musí, ona když přichází domů z kostela, její Koridon ještě se v peřinách válí ...*“. Viz Kopecký, Milan: *Staří slezští kazatelé*. Ostrava 1970, s. 150. Na úryvek odkázal také Zuber, Rudolf: *Osudy moravské církve II*, s. 182.

⁵¹ Z této sumy měl farář nárok na roční příjem 1 rýnského zlatého 4 krejcarů, učitel za hudební doprovod 24 krejcarů, zvoník a kostelník po 2 krejcarech 1 a 3/5 haléře a bratrstvo Nejsvětějšího růžence 3 krejcare 4/5 haléře. ZAO, Olomouc, fond ACO, sign. B 16, č. k. 1861.

jakmile zde bude ordinariálně dosazen. Zdejší farnost dosud totiž spravoval pouze farář bez jakéhokoliv pomocného kněze.⁵²

13

Fundační listina manželů Vidomusových pro místo kaplana v Místku z roku 1705

⁵² Ve velkých farnostech působili jako pomocní kněží kaplani, kteří byli někde zajištěni speciálními fundacemi (což byl posléze případ Místku), většina z nich však byla existenčně odkázána na libovůli faráře. Vedle kaplanů vypomáhali v duchovní správě ještě kooperátoři, jejichž sociální postavení bylo ještě nižší a nejjistější než u kaplanů. Blíže k této problematice pro dané období Zuber, Rudolf. Osudy moravské církve I, s. 200 – 203; Cekota, Vojtěch: Farní organizace na Moravě v 18. století. In: XXVII. mikulovské sympozium 2002. Brno 2003, s. 133 – 139.

Rudolf a Rozina přislíbili k fundování kaplanského místa v Místku složit částku ve výši 350 rýnských. Česky psaný dokument zní: „*My níže svýma vlastnima rukama podepsani spoluzemě a obyvatelé městečka Místka, přiznáváme tímto zápisem naším vůbec a zvláště kde toho zapotřebí, že tak jakož při slavné vizitaci velebn[ého] (titul) pana děkana příborského v domě farním zdejšího dne 16 Decembris docházejícího 1705 roku, v příčině dosáhnutí jednoho pana kaplana jednáno jest bylo, tak tehda se i my tímto zápisem naším jednomyslně podslibujeme a připovídáme, že jak jen nejdříve takový pan vicarius od vys[oce] slav[ného] auřadu biskupského k nám dosazený bude, my ihned jemu třistapadesáte Rein[ských] pod náležitý interest 6 procento oddati chceme a oddáme. Což že se tomu jistotně tak a nejinačej stane a nic se žádnými právními exeptiemi vymlouvati nemáme ani nebudeme, tu jsme se našima vlastnima rukama podepsali, jež datum v městě Místku dne 16 Decembris a[anno] 1705. Rudolf Widomus m. p., Rozina Wýdomusová“.⁵³*

Stavba zděného kostela Všech svatých v Horní ulici pod vedením Rudolfa Vidomuse rychle pokračovala a do 31. října roku 1716 byla hotova.⁵⁴ Původně se jednalo pouze o menší kostel, spíše kapli, která dnes slouží jako presbytář (tzv. „*malý chór*“).⁵⁵ Byla opatřena oltářem, kalichem a veškerou nezbytnou liturgickou výbavou, takže Vidomus mohl brzy pomýšlet na splnění svého

⁵³ K Rudolfově podpisu je připojen otisk jeho sekretní pečeti v červeném vosku. Originál viz SOKa Frýdek – Místek, fond Farní úřad Místek (dále jen FÚM), inv. č. 112, sign. IVc, č. k. 3.

⁵⁴ Výstavbu dodnes připomíná kamenná deska v interiéru kostela Všech svatých, která je zazděna na epistolní straně ve zdivu. Desetiřádkový nápis kapitálou zní: ZA WELEB. P. DAVIDA / I: HOLVBA DECANA PRI / BORSKEHO A DWOCITI / HOD P. ANTONINA AVGVSTY FARARE W MIS / TKU V XVI. LEDNA MVR / SKONAL A CHRAM TEN / TO XXXI RZIGNA ROKU / TOHOZ MDCCXVI WIS / TAWEN GEST. Srov. Mlčák, Leoš: c. d., s. 39. Již 25. listopadu 1716 bylo v kostele Všech svatých pohřbeno nejmenované zesnulé dítě fundátorova syna Josefa Vidomuse. Viz ZAO, fond SMSK, inv. č. 1577, sign. M – I – 3, fol. 308.

⁵⁵ „*Kostel Všech svatých vystavený, totiž předně malý chór od pana Rudolfa Widomusa roku 1716*“ SOKa Frýdek – Místek, fond CSM, inv. č. 5. Kostel dosahoval délky 7 sáhů („*orgyas*“) a šířky 5 sáhů. Viz ZAO, Olomouc, fond ACO, sign. B 16, č. k. 1861.

slibu o finančním krytí kaplanského místa v Místku. Dne 17. června 1718 založil „*devotus vir et concivis*“ Rudolf Vidomus fundaci pro tento účel. Svědky této události v místecké radnici byli purkmistr Antonín Josef Nickel, radní Matěj Jeitner, Václav Antonín Lublinský, Pavel Žižka, Matěj Čejka a syndik Tomáš Josef Jakubek. K účelu zřízení místa pro výpomocného kněze místecké farnosti složil fundátor k rukám přítomných vysokou částku 1400 rýnských zlatých s ročním úrokem 6 %. Kaplan a jeho nástupci byli z této fundace povinováni sloužit mši v kostele Všech svatých každou čtvrtou nedělí v měsíci, a také o některých svátcích. Jeho roční apanáž z fundace činila 72 rýnských zlatých. Štolové poplatky od farníků měly i nadále náležet faráři, který je mohl dle svého uvážení rozdělit mezi sebe a kaplana. Farář měl celoročně zajistit řádnou kaplanovu výživu a měsíční provize. Částka 95 zlatých byla určena na kaplanovy pivní deputáty – měl nárok na 14 džbánů piva ročně v celkové hodnotě 16 rýnských zlatých 48 krejcarů. Zbytek z ročního příjmu z Vidomusovy fundace (celkem 7 rýnských zlatých 12 krejcarů) měl být rozdělen mezi učitele, zpěváky a muzikanty, kteří hudebně doprovázeli výroční mši. Kaplan měl za svou práci na poli pastorační nárok o svátku Tří králů (6. ledna) na speciální koledu ve výši 16 rýnských zlatých. Místecký farář byl dále povinen postoupit kaplanovi dvě mše ročně v libovolném týdnu, které byly opatřeny stipendiem 30 zlatých. Podle zvyku, který tehdy v Místku panoval, zde vykonávali často pohřební obřady faráři ze sousedství či cizí kněží. Kaplan a jeho nástupci měli na těchto pohřbech asistovat a přijímat řádně veškeré peníze, z nichž si část mohli ponechat, avšak štolové poplatky odevzdávat místeckému faráři. Dle fundace měl kaplan dále nárok na 8 sáhů dřeva na otop, které mu měli obstarávat a dodávat venkovští farníci. Kaplanovo obydlí (kaplanka) bylo vybudováno v areálu fary a jeho celkovou údržbou i reparacemi bylo povinno město Místek. V případě zchátralosti tohoto objektu mělo město zajistit výpomocnému knězi jiné dostatečně vhodné ubytování. Dle znění fundace a se souhlasem konzistoře byl kaplan dále povinen v místecké farnosti vykonávat řádně pastorační činnost a vysluhovat svátosti. Dále byl se všemi svými nástupci zavázán ve farním kostele sv. Jakuba každoročně

odsloužit 8 zpívaných a 17 tichých mší za spásu duše fundátora. Další jeho povinností bylo celebrování jitřní mše ve všechny dny nedělní a sváteční po celý rok, buď ve farním kostele anebo ve filiálním kostele Všech svatých (4. neděli v měsíci). V zimě měly tyto jitřní začínat mezi sedmou a osmou hodinou, v létě pak mezi šestou a sedmou. Posledním kaplanovým závazkem bylo sloužit v místeckém farním kostele tichou mší v neděle, kdy farář odjížděl celebrovat do filiálního kostela v Palkovicích. Po této tiché mši se měl kaplan s Místečany modlit růženec a následně jim v kostele vykládat katechismus a jednotlivé články katolické věrouky. Tato fundační listina v latinském jazyce byla schválena ve trojí verzi o rok později, dne 6. února 1719 olomouckým světicím biskupem Františkem Juliem hrabětem Braidou. Svůj podpis k ní připojil také již výše zmíněný příborský děkan Holub.⁵⁶ Téhož dne Braidou schválil také sloužení nedělních tichých mší na portatilu v kostele Všech svatých, v letním období měly začínat již v šest hodin ráno, v zimním pak okolo osmé ranní. Kromě toho byl připojen souhlas s konáním votivní zpívané mše o Blahoslavené P.Marii za spásu duší Vidomuse a jeho manželky kdykoliv v roce.⁵⁷ Místečtí radní pak celou Vidomusovu fundaci kaplanského místa znovu ratifikovali 2. února 1719 a zavázali se k řádnému plnění všech jejích ustanovení. Rudolf Vidomus je v tomto dokumentu podepsán jako purkmistr. Ke konci svého života tedy dosáhl v Místku nejvyššího společenského postavení.⁵⁸

⁵⁶ ZAO, Olomouc, fond ACO, sign. B 16, č. k. 1861. Srov. SOkA Frýdek – Místek, fond FÚM, inv. č. 112, sign. IVc, č. k. 3.

⁵⁷ ZAO, Olomouc, fond ACO, sign. B 16, č. k. 1861. Již roku 1718 byla při kostele Všech svatých založena další zbožná fundace Jáchymem Míčkem. Ze složeného kapitálu měly být slouženy dvě mše ročně za fundátora a jeho manželku Annu Míčkovou. Tamtéž.

⁵⁸ Dokument dále podepsali konšelé David Hagel, Matěj Čejka, Václav Jurečka, Pavel Blatan, Jiří Paseka, Vavřinec Molitor, Josef Švanderla a Jiří Bezruč. Viz ZAO, Olomouc, fond ACO, sign. B 16, č. k. 1861; SOkA Frýdek – Místek, fond FÚM, inv. č. 112, sign. IVc, č. k. 3. V oddací matrice místecké farnosti je k roku 1724 uváděn výslovně jako kaplan František Hruschiades. V tomto roce i v následujících letech faráři také vypomáhal jistý P. David Rokyta. Viz ZAO, fond SMSK, inv. č. 1577, sign. M – I – 3, fol. 270 an. Linhart uvádí jména prvního kaplana a kooperátora až k roku 1746. Viz Linhart, František: *Kniha o Místku*, s. 30.

Následujícího roku opustil právovárečný měšťan, radní a mistr cechu soukenického v Místku, církevní mecenáš Rudolf Vidomus dne 9. července zaopatřen svátostmi ve věku nedožitých 69 let pozemský svět. Jeho tělesné ostatky byly uloženy k věčnému odpočinku do krypty v kostele Všech svatých.⁵⁹ Paní Rozina, disponující po smrti svého chotě značným jměním, pokračovala v těchto aktivitách a dne 2. května 1726 založila společně s Karlem Františkem Hertschlägerem fundaci pro druhého pomocného kněze v Místku, a sice pro kooperátora přímo při kostele Všech svatých. K tomuto účelu složila na radnici 1400 rýnských zlatých, pan Hertschläger přidal svých 100 rýnských zlatých. Město mělo z této částky vybudovat pro tohoto kooperátora obydlí přímo v Horní ulici u kostela Všech svatých. Kooperátor měl v tomto filiálním kostele sloužit týdně tři mše a čtvrtá měla přibýt po smrti paní Roziny (v letním období se měly konat mezi šestou a sedmou ranní, v zimním pak o hodinu později, celkem 156 mší za rok). Dvanáct tichých mší ročně měl celebrovat u Všech svatých, případně ve farním kostele, také za Hertschlägera a jeho manželku, z toho jedenáct mší na první pondělí každého měsíce a jednu v den slavnosti Všech svatých. Roční stipendium kooperátora z fundace mělo činit 46 rýnských zlatých, další 4 rýnské byly určeny pro dřevo na otop v zimním období.⁶⁰

Vdova Rozina Vidomusová v předtuše blížícího se naplnění své pozemské pouti sepsala v přítomnosti místeckých konšelů dne 21. ledna 1729 svou poslední vůli. Již úvod testamentu je, v souladu s dobovou zvyklostí, prodchnut hlubokou devocí: „*Ve jméno Nejsvětější Trojice svaté, Boha Otce, Boha Syna, Boha Duchu svatého amen. Když v tomto světě mizerném nic jistějšího není, než když jsme ze země přišli, v zem a prach zasej se obrátiti*

⁵⁹ „9 Julii pochovaný jest pan Rudolf Widomus consul Mistecensis ad Omnes Sanctos sub gradibus ad introitem missae tanquam, fundator eccl[esi]ae ex pensis suis erectae sub titulo Omnium Sanctorum“ ZAO, fond SMSK, inv. č. 1577, sign. M – I – 3, fol. 213; Římskokatolická farnost Místek, Kronika farnosti Místek, pag. 79.

⁶⁰ ZAO, Olomouc, fond ACO, sign. B 16, č. k. 1861; SOKA Frýdek – Místek, fond FÚM, inv. č. 108, sign. IVc, č. k. 2. Srov. Wolný, Gregor: c. d., s. 101. K roku 1727 je jako kooperátor (zřejmě první) uveden P. František Bažant. Viz ZAO, fond SMSK, inv. č. 1577, sign. M – I – 3, fol. 137.

musíme, to sobě rozvažujíc a jsauc pro mů velikú starost vždy a tak dalece neduživého zdraví, že každého momentu a okamžení zde časnej smrti, tam pak věčnej radosti očekuji, protož přede všema jinšíma věci mů hřisnú duši v ruce Spasitele našeho pána Ježíše Krista, jenž ten nás skrz vylití předrahém krve svatej od věčného pádu vykúpiti ráčil, poručuji, tělo pak podle církve svatej katolickej ve farním kostele svatého Jakuba v bratrskéj kapli Panenky Marie pochováno bylo...“ Za hlavní dědice své pozůstalosti ustanovila své syny Ignáce⁶¹ a Josefa Vidomusovy a vnučku Annu, dceru zesnulé Barbory Opavské, rozené Vidomusové. Podle prvního ustanovení měli dědici uhradit nejdříve veškeré výlohy spojené s pohřbem Roziny a teprve poté si rozdělit dědictví. Poněvadž však „starší syn Ignác marnotratný a nedokonalého rozumu jest a ten skrze jeho nerozum, tak jak s otcovským oddílem učinil, to co by po mně dostal, rozmrhati mohl“ požádala paní Rozina místecké konšely, aby disponovali jeho dědickou částkou a „by jemu času života jeho z toho přicházejícího oddílu a kapitálu dokonce nic nevydávali, toliko na vychování jeho a nějaké však nedrahé šatství.... Po smrti ale jeho ta pozůstalost jeho aneb ten oddíl na jeho dítky rovném taky dílem připadnauti má...“ Nedospělá vnučka Anna Opavská měla nárok na jednu třetinu z celkového dědictví Roziny Vidomusové, do jejich osmnácti let však měli penězi rovněž disponovat páni radní. Její otec Josef Opavský by v případě předčasného úmrtí Anny na tento dědický podíl nemohl uplatnit svůj nárok, poněvadž mu byl po smrti manželky Barbory⁶² vyplacen její otcovský podíl z pozůstalosti Rudolfa Vidomuse. Následoval výčet částek, které měly být určeny především ke zbožným a charitativním účelům: „1mo na pohřeb můj 50 R, 2do pánům Patrům františkánům v kterémbykoliv klášteře se vynacházel syn pozůstalý po neb[ožtiku] Kalinu, tehda tomu klášteru z mej obzvástnej příčiny na mše svaté odporučuji 100 R, 3^{tio} žebrákům špitále místeckýho, by na mů duši, obzvláště každý

⁶¹ Ignác Vidomus se oženil 5. června 1703 s Ludmilou, dcerou Jakuba Paseky z Místku. ZAO, fond SMSK, inv. č. 1577, sign. M – I – 1, fol. 240.

⁶² Mládenec Josef Opavský z Frýdku se oženil s vdovou Barborou Slaninovou, roz. Vidomusovou, z Místku dne 1. listopadu 1707. Viz ZAO, fond SMSK, inv. č. 1577, sign. M – I – 3, fol. 251.

pátek v tejhodni s litaníu a korunků k Panně Marii i taky jinšíma a nábožnýma modlitbami častokráte pamatovali 100 R, 4° item tam do téhož špitále Esteře Beránkovéj, že by ona až do smrti její svoje obydlení míti mohla odporučuji 10 R, 5° více staršího syna mého Ignáciho jeho mladšímu synu Maxovi, jakožto stařenka z lásky 200 R, 6° item Franzovi podobně synovi jeho z milosrdenství a pro vzhľadnost jeho ku mně taky 200 R, 7mo více mladšího syna Josefa jeho čtyřma vlastním dítkám, totiž Antonínovi synu 200 R, Magdaleně dceře 200 R, Anně 200 R, Barboře 200 R, 8vo na světlo k svatej Anně v Místku 12 R, 9vo item ku Všem svatým podobně na světlo od vdovy Hrabovskej, které mně ona dlužna pozůstává 26 R 24 kr., 10mo item ještě na takové světlo do téhož chrámu Páně z mojí pozůstalosti 25 R, 11mo více tam ku Všem svatým taky z mojí pozůstalosti 5 R a od Šimona Klečky, který mně dlužen jest 5 R, 12mo item na ministranty tím způsobem z mého dílu odporučuji 25 R, 13mo více za mého nebo[žtíka] tatka a matku na mše svaté odporučuji 2 R, 14mo item za nebo[žtíka] Jana Vidomusa a jeho manželku Kateřinu 2 R, 15mo item za nebo[žtku] sestru Annu 1 R, 16mo více za moju nebo[žtku] cerku Barboru podobně na mše svaté 50 R. Summa summarum 1617 R 24 kr...”⁶³ Paní Rozina Vidomusová zesnula 14. května 1729 a byla dle svého přání pohřbena v mariánské kapli růžencového bratrstva ve farním kostele sv. Jakuba Většího v Místku.⁶⁴ Její dům „šenkovní v rynku“ odkoupil dne 2. prosince 1729 syn Josef Vidomus za 360 rýnských zlatých (již bez rybníčků na Hranečníku, které byly již dříve postoupeny na fundaci ke kapli sv. Mořice v Palkovicích)⁶⁵

⁶³ K signatuře Roziny Vidomusové připojili své podpisy radní Jan Leopold Öchksler, Matěj Jeitner a svědci Pavel Žizka, Ondřej Faldyna, Mikuláš Kroček, Mikuláš Pánek a Jan Nikl. SOkA Frýdek – Místek, fond FUM, inv. č. 112, sign. IVc, č. k. 3, fol. 48 – 55.

⁶⁴ Římskokatolická farnost Místek, Kronika farnosti Místek, pag. 79 – 80. Ustanovení dědicové Roziny Vidomusové se o své dědictví u městské rady řádně přihlásili v srpnu a září 1729, naposledy prostřednictvím Jana Josefa Neyssera dne 13. prosince téhož roku. Viz SOkA Frýdek – Místek, fond AMM, inv. č. 327, č. k. 1, fol. 276 – 277.

⁶⁵ „Léta Páně 1729 dne 2 Decembris za auřadu purkmistrovského pana Johanesa Őkslera a rady jeho Pavla Blatana, Matyse Čejky, Josefa Jurečky a Jana Sadeckého tu jest ukúpil Josef Widomus od erbův po nebo[žtíku] panu Rudolfu

a vlastnil jej plných dvacet let až do prosince 1749, kdy jej převedl na syna Antonína.⁶⁶

Finanční odkaz Roziny Vidomusové dosáhl hmotného naplnění. Ještě na sklonku života pomýšlela na rozšíření nevelkého kostela Všech svatých, který nechal vystavět její muž roku 1716, přístavbou nové chrámové lodi. Tímto úkolem, který již nestačila sama realizovat, pověřila své místecké sousedy Matěje Čejku (otec pozdějšího místeckého děkana Čejky) a Jiřího Volného. Tito hospodáři měli disponovat odkázaným kapitálem, řídit celou stavbu i její účetnictví (účetní knihy psal městský písař). Díky dvěma dochovaným účetním knihám z let 1729 – 1733 jsme podrobně informováni o průběhu celé stavby. Kámen ke stavbě byl lámán v průběhu července a srpna 1729 v lomu na kopci Štandl za Místkem fojtem a poddanými ze Sviadnova, kteří jej také sváželi na staveniště do Horní ulice.⁶⁷ Společně s kamením pro novou kostelní loď připravovali také materiál ke stavbě kaplanek u Všech svatých i u sv. Jakuba.⁶⁸ Používalo se také kamení z řeky Ostravice, které přiváželi místní formani, a břidlice, kterou dodával Jan Paluzga. Cihly ke stavbě vyráběli a dodávali různí jednotlivci z Hodoňovic, Chlebovic, Malých Kunčic a ze Staříče. Vápno dodávali jistí Strakoš a Veselka z Chlebovic, písek Zatka a Moškoř

Widomusu podle jeho poručení dům šenkovní se vším starobylym příslušenstvím, jak ho sám v užívání a ukúpení měl za sumu hotových peněz třistašedesáte R, které 360 R taktó vycházejí do podílův erbovních in parato složil 160 R, na fundaci podle testamentu často psaného p. Rudolfa Widomusa 200 R, z těch totižto z jednoho sta podle starých knih schází a z druhého sta odbývati jest povinen. Tejkajíc pak se rybníčků v Hranečniku záležejících a k tomu domu patřících, které jsau na kaplici s. Mauricimu (dle reversu pana faráře) do Palkovic zavedené, kapitál každoroční náležitost podstupovati zavázán bude.“ SOKA Frýdek – Místek, fond AMM, inv. č. 57, fol. 357.

⁶⁶ Tehdy byl tento dům (staré čp. 42) situován mezi příbytky Samuela Piskoře a Antonína Bezruč. Blíže viz SOKA Frýdek – Místek, fond AMM, inv. č. 57, fol. 358 – 359.

⁶⁷ Především Josef, Matěj a Václav Pokludovi, Jan Hájovský, Jan Klečka, Antonín Míček, František Šperk, dále jistí Bajtek, Bezruč, Hlaváč, Horák, Válek a sviadnovský mlynář. Podrobně viz SOKA Frýdek – Místek, fond AMM, inv. č. 30.

⁶⁸ K obydlím obou výpomocných kněží viz Římskokatolická farnost Místek, Kronika farnosti Místek, pag. 136.

z Bašky a Hlaváč ze Sviadnova, dříví Slanina z Bahna a Volný z Malých Kunčic, který jej také do Místku nejvíce přivážel. Základy kostelní lodi byly vykopány ještě za života paní Vidomusové počátkem května 1729. Zedníci a nádeníci byli placeni v průměru jednou za čtyři až sedm dní (10 krejcarů na den, od konce července 11 krejcarů na den). Stavba v průběhu léta utěšeně rostla, koncem července mohly být zahájeny tesařské práce na krovech. Dne 8. října 1729 byla dokončena klenba a 3. října již Jan Piečka s nádeníkem Adámkem dokončovali zděný štít v průčelí. Dá se říci, že do nástupu zimy roku 1729 byla hotova již hrubá stavba kostelní lodi (tzv. „*velkého chóru*“) s celkovým vydáním 1246 rýnských zlatých 26 krejcarů a 3 haléřů.⁶⁹ Od května 1730 se v díle pokračovalo. Byla dokončována polygonální věž s lucernou a makovicí nad hřebenem střechy, která byla stejně jako střecha pokryta štípaným šindelem. Nová věž byla natřena červenou barvou. Josef Vidomus⁷⁰ a Josef Opavský pozvali nejmenovaného klempíře z Nového Jičina, který také zhotovil baňku pro kostelní věž. Během léta byly dokončeny veškeré venkovní zednické a tesařské práce a v září 1730 bylo demontováno dřevěné lešení. V interiéru došlo k „*přestavění a opravování kazatelnice*“ a k výrobě nových lavic, na které dodali desky Jan Leopold Öchksler, Josef Vidomus a Bartoloměj Juřina. Místa v nových lavicích byla ihned pronajata zájemcům obojího pohlaví, přičemž první lavice v kostelní lodi byla vyhrazena pro příslušníky rodu Vidomusových. Během roku 1730 bylo na stavbu vydáno celkem 570 rýnských zlatých a 52 krejcarů.⁷¹ Po dokončení stavby byla děkanem a farářem Augustou sloužena děkovná mše za všechny dobrodince kostela. Takto rozšířený kostel Všech svatých však nebyl nikdy benedikován a mše se zde sloužila pouze na

⁶⁹ SOKA Frýdek – Místek, fond AMM, inv. č. 630.

⁷⁰ Josef Vidomus byl místeckým radním a asesorem ve zdejším bratrstvu Nejsvětějšího růžence. Viz SOKA Frýdek – Místek, fond CSM, inv. č. 5. Srov. Linhart, František: *Kniha o Místku*, s. 177 – 178.

⁷¹ Podrobný rozpis všech položek viz SOKA Frýdek – Místek, fond AMM, inv. č. 631.

požehnaném portatilu.⁷² Již od roku 1717 existoval kolem filiálního kostela Všech svatých hřbitov určený především k pohřbům dětí,⁷³ který byl několikrát rozšiřován a sloužil svému účelu až do roku 1893.⁷⁴ Mobiliář roku 1730 dostavěného kostela sestával vedle již zmíněné kazatelny a nových lavic také z hlavního oltáře (zřejmě původní z roku 1716), který byl po polovině 18. století prodán děkanem Františkem Josefem Čejkou do Slezska a roku 1760 nahrazen nynějším. Děkan Čejka pořídil také čtyři dodnes dochované boční oltáře: sv. Barbory, sv. Ambrože, P. Marie Karlovské⁷⁵ a sv. Jana Nepomuckého, novou kazatelnu a dnes zrušený oltář sv. Kříže. Výroba nových oltářů i kazatelny je autorsky připisována především příslušníkům známého frýdeckého řezbářského a sochařského rodu Weissmannů.⁷⁶ Pořídil také dnes již nedochované varhany u Jana Pavla Weningera v Olomouci a původní pozitiv nechal přenést do palkovického kostela. Roku 1760 byl štít severního průčelí kostela ozdoben hodinovým ciferníkem, který zhotovil Jan Rundl. Barokní religiozitu v Místku děkan Čejka podpořil také založením náboženského bratrstva sv. Barbory při bočním oltáři této světičky v kostele Všech svatých.⁷⁷ Duchovní klima městečka Místku v období baroka

⁷² Tamtéž. Dále srov. Římskokatolická farnost Místek, kronika farnosti Místek, pag. 79 – 81.

⁷³ První dětský pohřeb zde je doložen k 21. červnu 1717, kdy „*pochované jest dítě poslovi místeckému na novým křehově u Všech svatých*“. Úmrtní matrika eviduje do konce roku 1717 ještě čtyři dětské a jeden dospělý pohřeb na tomto novém hřbitově. Viz ZAO, fond SMSK, inv. č. 1577, sign. M – I – 3, fol. 309.

⁷⁴ Linhart, František: Místecký okres, s. 127; Bubeník, Boris: Z historie zdravotnictví ve Frýdku Místku a Brušperku. In: Studie o Těšinsku 6, 1978, s. 14.

⁷⁵ Ke kultu milostného obrazu P. Marie Karlovské z klášterního kostela augustiniánů kanovníků na pražském Karlově viz Royt, Jan: Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. století. Praha 1999, s. 56 – 60.

⁷⁶ Podrobný rozbor jejich díla v kostele Všech svatých viz Fidrichová, Šárka: Barokní řezbáři a sochaři Weissmannové ve Frýdku. Diplomová práce Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Ostrava 1997, s. 62 – 69; srov. Schenková, Marie – Olšovský, Jaromír: Barokní malířství a sochařství ve východní části Českého Slezska. Opava 2004, pozn. č. 107, 133.

⁷⁷ K dobovému vzhledu a výbavě kostela i bratrstvu sv. Barbory viz Římskokatolická farnost Místek, Kronika farnosti Místek, pag. 79 – 81. Srov. Škaruda, Dominik: Pomníky zbožnosti křesťanské. Současný stav viz Eliáš, František: Kostel Všech svatých v Místku, s. 15 – 16; Samek, Bohumil: c. d.,

posléze nalezlo svůj hmotný výraz ve výstavbě monumentálního nového farního kostela sv. Jana a Pavla v letech 1763 – 1767, kterým si děkan Čejka vybudoval trvalý pomník.⁷⁸

Aktivita manželů Vidomusových, související s církevním mecenátem a rozvojem religiozity v městečku Místku, nejsou nikterak ojedinělými případy a souvisejí s obecnými trendy i ovzduším své doby. Podobně smýšlející a konající jednotlivci, páry, ba i celé rody bychom našli v městech a městečkách nejen na severu Moravy, ale ve všech zemích tehdejší habsburské monarchie.⁷⁹ Jejich počínání plně koresponduje s rysy tzv. rakouské zbožnosti („pietas austriaca“), která byla výslednicí systematické rekatolizace daného středoevropského prostoru, dále pak symbiózou zeměpanské politiky s vládnoucím katolickým rodem Habsburků v čele a pastorační horlivostí příslušníků nových

s. 446 – 447; V. K.: Otevření kostela Všech svatých. Setkání – zpravodaj místecké farnosti, 1995, č. 4, s. 5; Krátký, Jiří: Varhany děkanátu Místek. Diplomová práce Filozoficko – přírodovědecké fakulty Slezské univerzity. Opava 2005, s. 76 – 78.

⁷⁸ František Josef Čejka (1708 – 1785) patří k nejpozoruhodnějším postavám místeckého baroka. Zdejší rodák a syn soukenického mistra Matěje Čejky byl po studiu na příborském piaristickém gymnáziu a studiu teologie v Olomouci vysvěcen na kněze olomouckým světicím biskupem Otou Honoriem Egkhem roku 1733. Působil jako kooperátor 10 let ve Starém Jičíně, necelých 14 let v rodném Místku (zde začal psát výše zmiňovanou pamětní knihu cechu soukenického), rok a půl byl zámeckým kaplanem na Hukvaldech, roku 1758 byl investován jako farář do Staříče a od roku 1759 až do smrti 7. ledna 1785 děkanem a farářem v Místku. V mládí se přiučil malířství a pozlacovačství a již jako klerik o vakacích obnovil kůr a varhany v místeckém kostele sv. Jakuba. Jako farář pořídil do místeckých kostelů mnoho nových částí mobiliáře a některé z nich zhotovil či pozlatil vlastnoručně (např. kazatelnu v kostele Všech svatých). Jeho nejvýznamnějším počinem byla realizace výstavby nového farního kostela sv. Jana a Pavla v Místku a pravděpodobně se podílel na jeho projektu. Pastorační povinnosti plnil svědomitě, proslul také jako básník a komponista duchovních písní. Viz ZAO, fond SMSK, inv. č. 1577, sign. M – I – 3, fol. 43; inv. č. 1590, sign. M – I – 16, fol. 4; ZAO, Olomouc, fond ACO, inv. č. 37, pag. 293; sign. E 7, č. k. 2969 II; SOKA Frýdek – Místek, fond CSM, inv. č. 5; Římskokatolická farnost Místek, Kronika farnosti Místek. Srov. Škaruda, Dominik: Pomníky zbožnosti křesťanské.

⁷⁹ V sousedním Frýdku to byli ve stejné době manželé Pavlína Anna a Adam Karel Hertschlägerovi či ve druhé polovině předcházejícího století Hedvika a Jakub Syřínkovi. Viz Findinský Karel: c. d., s. 50 – 52; Pindur, David: Náboženský život (v tisku).

řeholí i světského duchovenstva.⁸⁰ Pouze ve výjimečných případech se nám však dochovalo větší množství písemných a hmotných pramenů, které napomáhají lépe osvětlit, proniknout a zčásti pochopit duchovní a kulturní klima doby, myšlenkový svět obyvatele malého poddanského města na severovýchodě Moravy, které právě v 18. století patřilo k významným a dodnes zcela nezhodnoceným ohniskům dobového katolicismu.⁸¹ Je třeba mít na zřeteli, že naše sonda v tomto případě mohla sledovat pouze vnější projevy barokní religiozity, zcela pochopit konkrétní a interní myšlenkové pochody, pohnutky a víru jedinců je nemožné. Ve srovnání s dnešním člověkem šlo o lidi s jinými hodnotovými měřítky, jinou mentalitou, morálkou a jinými ideály. Život barokního člověka směřoval po hrůzách a útrapách vleklé třicetileté války a dalších pohromách 17. století do trvalé jistoty, kterou představovala víra ve věčnou spásu a ta se promítala do každodenního života. Prioritou jedince žijícího v období baroka tedy, slovy předního českého historika této epochy Zdeňka Kalisty, bylo „*poznání Boha skrze tento svět.*“⁸²

Ačkoliv většina starého Místku včetně Frýdlantské ulice ustoupila brutální budovatelské přestavbě města v 60. letech 20. století, votivní kostel Všech svatých přečkal jako barokní klenot obklopený panelovou výstavbou megalomanských rozměrů. Až na nepatrné výjimky (především ul. Zelená) nenávratně zmizely úzké ulice s dřevěnými chalupami⁸³ i zděnými domky dýchající poklidnou atmosférou, vytvářející neopakovatelný místecký genius loci. Rozpadly se po staletí budované a generacemi pěstované

⁸⁰ Zevrubně o této problematice Coreth, Anna: *Pietas austriaca. Ursprung und Entwicklung barocker Frömmigkeit in Österreich.* München 1959; Kovács, Elisabeth: *Die Apotheose*, s. 67 an, též: *Die österreichische Kirche*, s. 132 – 136; Winkelbauer, Thomas: *Österreichische Geschichte 1522 – 1699 2.* Wien 2003, s. 187 – 193. Z českých historiků především Zuber, Rudolf: *Osudy moravské církve II*, s. 207 – 211.

⁸¹ Přecechtěl, Antonín: Starobylý zápis o kněžích a řeholnicích pošlých ze soukenických rodin místeckých z roku 1746. In: *40 let Matice místecké a českého gymnasia v Místku.* Místek 1935, s. 79 – 81.

⁸² Kalista, Zdeněk: *Tvář baroka.* Praha 1990, s. 27 an.

⁸³ K dřevěné zástavbě v Místku viz Přecechtěl, Antonín: *Památky města Místku a jeho lašského okolí.* Místek 1934, s. 24 – 27.

sousedské vztahy zdejších starousedlíků. I přes tyto nenahraditelné ztráty na nás z pamětního reliéfu v nádherně obnoveném barokním interiéru kostela Všech svatých dodnes hledí kamenné zraky manželů Rudolfa a Roziny Vidomusových, pamětníků poslední velké morové rány na Moravě, a připomínají nám i budoucím generacím pomíjivost tohoto světa.

Kostel Všech svatých a hřbitov (vlevo kaplanka)

NEJSTARŠÍ (VELKÁ) PEČEŤ MĚSTA JABLUNKOVA

Karel Müller

Již mnohokrát jsme se přesvědčili, že stále ještě existuje značné množství detailně neprozkoumaného aktového materiálu, v němž je možno nalézt otisky zatím neznámých či nedostatečně popsanych obecních pečetidel. Platí to i o Jablunkovu, jemuž jsme před časem věnovali přehled městských pečetí a současně konstatovali, že „další archivní bádání zajisté prokáže existenci jablunkovských pečetidel již v 16. století“. K tomuto předpokladu nás vedla skutečnost, že dva zatím nejstarší známé typáře Jablunkova byly ve svých opisech označeny jako „menší“ a tedy bylo přirozené předpokládat existenci pečetidla „velkého“.¹

Nejstarší velká pečeť města Jablunkova

¹ Müller, Karel: Pečetí a znaky obcí českého Těšínska. Český Těšín 1997, s. 36 – 37.

A skutečně se nám před nedávnem podařilo v písemnostech Královského úřadu v Opavě nalézt hned několik otisků této velké jablunkovské pečeti. Městská rada jí v letech 1763 – 1775 potvrdila opisy privilegií jablunkovských cechů. Přestože jsou všechny pečeti otisknuty pod papírovým krytem, což poněkud omezuje ostrost jejich pečetního obrazu, přece jen jsou dobře identifikovatelné a popsatelné. V pečetním poli o průměru 45 mm kráčí doprava na takřka nezřetelné půdě beránek Boží se svatozáří, přidržující pravou pozvednutou nohou dlouhou žerď zakončenou křížkem, na níž je na ráhnu zavěšena trojúhelníková korouhev s křížkem. Majuskulní latinský opis je lemován zevnitř linkou a zevně dvojitou linkou a masivním vavřínovým věncem. Uvozen je velkou čtyřlístou rozetou, přičemž jako další dělicí znaménka v textu slouží pět bodů sestavených do křížku: + SIGILLVM + C IABLONKOWIAE + SVPREMAE + SILESI. Obě spojení samohlásek AE je provedeno ve formě ligatury. Ačkoliv zjištěné otisky pocházejí až ze 2. poloviny 18. století, nic nebrání tomu, abychom vzhledem k jejich ztvárnění posunuli datování vzniku užitého typáře o dvě století, tedy do 2. poloviny 16. století, do doby povýšení Jablunkova na město. Zjevně šlo původně o pečetidlo jediné, které se stalo velkým až po pořízení menších pečeti v následujícím století. Proto také není tato skutečnost v legendě explicitně vyjádřena a namísto toho je deklarována příslušnost Jablunkova k Hornímu Slezsku.²

Díky přečtené legendě můžeme nalezené otisky ztotožnit s pečetí, kterou do literatury poprvé přinesl Vincenz R. Widimsky. V rukopise své práce o městských znacích Rakouského Slezska opis nepřesně přepsal v podobě „Sigillum. Jablonkowic. Suprem. Silesi:“, v tiskem vydané verzi ji pak upravil na „Sigillum Jablunkovic, suprem. Silesi“. Jiný pramen k jablunkovské symbolice zřejmě neměl k dispozici, a tak při popisu podoby městského znaku vyšel právě z pečetního obrazu této pečeti,

² Zemský archiv v Opavě, Královský úřad Opava, inv.č. 232, kart. 154 – 16.4.1763, 2.12.1774, 12.1.1775 (viz reprodukce), 3.12.1776.

příčemž jeho tinktury zřejmě zcela svévolně stanovil.³ Ze starší doby však existovaly přinejmenším dvě vyobrazení, dokládající užití znaku Jablunkova i mimo pečetní typáře. Z roku 1718 pochází perokresba městského znaku v městské knize kupů, která se od obrazu na velké pečetě liší pouze markantním rozdvojením konce korouhve, charakteristickým pro všechna další zpodobnění jablunkovského znaku.⁴

Jablunkovský znak v Knize kupů z roku 1718

³ Widimski, Vincenz R.: *Staedte-Wappen der k.k. oesterreichischen Provinz Schlesien*. Olbersdorf 1845, s. 20, Slezské zemské muzeum v Opavě, rkp. č. 20; též: *Städtewappen des Österreichischen Kaiserstaates. III. Herzogthum Schlesien*. Wien 1864, s. 15. K Widimského osobě a dílu viz Müller, Karel: Vincenz Robert Widimsky – albrechtický kronikář a zakladatel komunální heraldiky nejen v českých zemích. *Sborník prací filozofické fakulty Ostravské univerzity, Historie* 12, 2005, s. 229 – 232.

⁴ Státní okresní archiv Frýdek-Místek, Archiv města Jablunkov, inv.č. 24

Druhé, rozměrově velmi drobné, vyobrazení se nachází na parerze Nigrinovy mapy těšínského knížectví z roku 1724, na níž je beránek orientován, buď z kurtoazních důvodů, nebo pod vlivem menší městské pečeti z roku 1658, doleva.⁵

Widimského informace pak převzala všechna heraldická kompendia, která podchytila podobu jablunkovského znaku ještě před udělením ministerského privilegia v roce 1894.⁶ Přepis legendy velké pečeti se tak objevil jak v díle Huga Saurmy v roce 1870, tak ještě v práci Huga G. Ströhla z roku 1904.⁷ Naposledy se k ní vrátil Jaroslav L. Mikoláš ve své naprosto zmatené informaci o podobě původního znaku města Jablunkova. Popisuje v ní nekolorovanou kresbu ve výše zmíněné městské knize z roku 1718, přičemž však uvádí barvy podle Widimského, od něhož též přejímá latinský opis pečeti, který údajně obíhá kolem znaku převýšeného korunou a položeného na „prostěradlo na jedné straně s ratolestí, na druhé s husím brkem“.⁸

⁵ K mapě a jejím verzím včetně vyobrazení viz Kaláb, Jiří: Nigriniho mapa Těšínska. Těšínsko 44, 2001, č. 2, s. 1 – 3

⁶ Müller, Karel – Štarha, Ivan: Znaková privilegia měst, městeček a vsí na Moravě a ve Slezsku. Brno 1995, s. 46 – 47.

⁷ Saurma von Jeltsch, Hugo: Wappenbuch der schlesischen Städte und Städtel. Berlin 1870, s. 124 (SIGILLVM . JABLONKOWIC . SVPREM . SILESI(ae) .); Ströhl, Hugo G.: Städte-Wappen von Österreich-Ungarn. Wien 1904, s. 75 (SIGILLVM . JABLONKOWIC . SVPREM . SILESI .). Pouze znak bez zmínky o pečeti popisuje Constantin Gautsch: Wappen der Städte und Märkte in Deutschland und den angrenzenden Ländern. Nürnberg 1885, s. 58. Karl Lind do svého přehledu Städte-Wappen von Österreich-Ungarn, Wien 1885, vůbec Jablunkov nezahrnul. Neznalostí staršího sfragistického materiálu i privilegia z roku 1894 je zatížen výklad Mariana Gumowského, Herby i pieczęcie miejscowości wojew. Śląskiego, Katowice 1939, s. 102 - 103.

⁸ Mikoláš, Jaroslav L.: Původní znak města Jablunkova. Zprávy Okresního muzea v Českém Těšíně, červenec 1954.

PŮSOBENÍ TĚŠÍNSKÉHO STAVITELE JOSEFA DRACHNÉHO NA FRÝDECKU

Eva Vojkovská

Josef Drachný se narodil 20. února 1735 v Bohuslavicích ve farnosti Dolní Benešov jako starší syn zednického mistra Jiřího Drachni a Roziny, rozené Holečkové.¹ Jeho mladší bratr se jmenoval Jakub a působil jako stavitel ve Fryštátě. Josef Drachný odešel jako zednický mistr do Těšína, kde se usadil a v roce 1765 byl přijat za měšťana a stal se členem těšínského cechu zednického.² V roce 1766 se oženil s Annou Grocholovou, se kterou měl dvě děti, staršího syna Jana, jenž se také stal stavitelem, a dceru Terezu, která se provdala za významného těšínského architekta a malíře Ignaze Chambreze. Žil s rodinou v Těšíně, kde také 19. července 1816 zemřel. Byl penzionovaným architektem knížete Albrechta Sasko-Těšínského.

Josef Drachný je představitelem klasicistní architektury na Těšínsku v období přelomu 18. a 19. století, v době přechodu z baroka do klasicismu. Bohužel většina jeho staveb byla později přestavěna, proto jejich architektonické řešení známe především z archivních písemných materiálů a několika plánů. Počátek jeho tvůrčí kariéry byl spojen především s projekty v městě Těšíně, kde působil jako městský stavitel. Mezi nejvýznamnější projekty pro Těšín patří plány svobodných privilegovaných trhů, které vypracoval v roce 1775 pro nově ustanovené mezinárodní svobodné trhy a v roce 1774 navrhl přestavbu budovy radnice.³ Z roku 1780 pochází návrh vojenského špitálu v Těšíně.⁴ Po požáru v roce 1789 se podílel na rekonstrukci poškozených domů

¹ ZA v Opavě, Sbirka matrik Severomoravského kraje, sig. H-IV-2, fol. 5 verso.

² Indra, Bohumír: Příspěvky k biografickému slovníku výtvarných umělců na Moravě a ve Slezsku v 16. až 19. století. ČSZM-B, 1995, č. 3, str. 245; Iwanek, Witold: Słownik artystów na Śląsku Cieszyńskim. Bytom 1967, str. 22-23; Tyż: Klasycyzm w architekturze Cieszyna. Wrocław 1970, str. 14,15; Vojkovská, Eva: Drachný Josef. In: BSSSM, sešit 10 (nová řada), Ostrava 2007, str. 21, 22.

³ Za upozornění na tyto plány děkuji Mgr. Jiřímu Peterkovi.

⁴ Šopák, Pavel: Zámek v Kyjovicích a zámecká kultura od konce 18. století do roku 1914. In: ČSZM-B, 54, 2005, č. 3, str. 224.

a výstavbě města. Při opravách Těšína se setkal s dalšími významnými představiteli architektury Těšína, s architektem a malířem Ignatzem Chambrezem a s o generaci mladším Antonem Englischem, Florianem Ilgem a bývalým jezuitou, intelektuálem a učitelem na těšínském gymnáziu a zakladatelem Gymnaziálního muzea J. L. Šeršnikem. Drachného jméno je spojeno s opravami a přestavbou původního dominikánského kláštera v Těšíně a původně dominikánského kostela, který byl ustanoven jako farní kostel Sv. Maří Magdalény a na kterém pracoval s provinciálním stavebním ředitelem Franzem von Cerrinim.⁵

Kromě projektů pro Těšín je autorem církevních staveb v Těšínském Slezsku. Po roce 1780 byly založeny díky reformám Josefa II. nové farnosti a lokální kaplanství, aby byla zkvalitněna duchovní péče a aby se zmenšily rozsáhlé farnosti spravované jedním farářem. Každá obec, která měla nad 700 obyvatel, musela mít vlastní lokální kaplanství nebo farnost. Na konci 18. století a na počátku 19. století probíhal na Těšínsku čilý stavební ruch, neboť byly zakládány nové zděné kostely a původní dřevěné kostely byly přestavovány nebo zcela nahrazeny zděnými stavbami. Dřevěné kostely byly poté zcela rozebrány a dřevo bylo použito například na stavbu lešení. Pouze několik původních dřevěných kostelů, tak typických v prostředí Pobeskydí, se zachovalo do dnešních dnů.

Ve **frýdeckém děkanátu** se osamostatnilo lokální kaplanství **Hnojník** od mateřské farnosti Domaslavice v roce 1785.⁶ Patronem nově vzniklého lokálního kaplanství byl náboženský fond a prvním lokálním kaplanem byl Laurentius Bialek. Ke kaplanství patřil filiální dřevěný kostel sv. Bartoloměje v Třanovicích⁷ a k lokálnímu kaplanství byly přiřazeny obce Hnojník, Třanovice, Horní a Dolní Lhotka.

Josef Drachný vypracoval plány pro **lokální kaplanství Hnojník** v roce 1785 a zakreslil **budovu pro školu a kaplana**

⁵ Více o jeho působení v Těšíně viz Vojkovská, E.: c. d. str. 21, 22.

⁶ Hnojník patřil svobodným pánům Beesům z Chrostiny.

⁷ SOKA F-M, Děkaný úřad Frýdek, neuspořádaný fond, vizitační protokol z roku 1800.

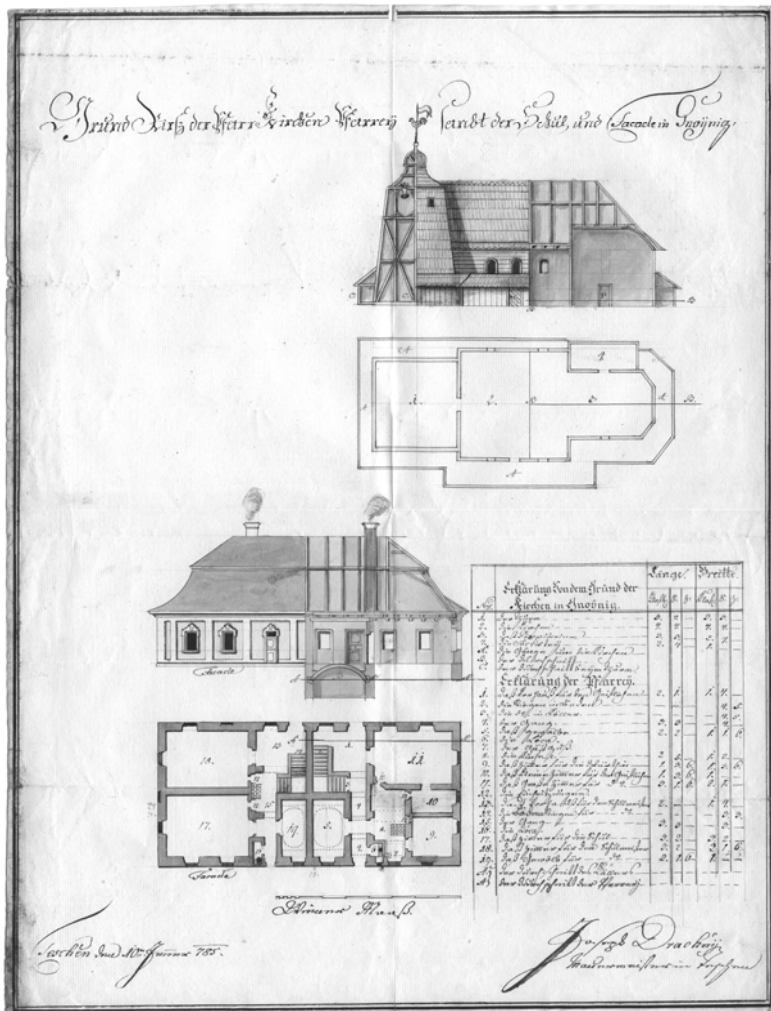
a také původní **dřevěný kostel Nanebevzetí Panny Marie**⁸, který byl na počátku 19. století rozebrán a v roce 1812 nahrazen novým zděným kostelem v klasicistním stylu, jehož autorem byl těšínský stavitel Florian Ilg. Josef Drachný zakreslil také situační plán obce Hnojník v roce 1785.⁹ Zachytil ještě původní dřevěný kostel, kolem kterého se rozkládal hřbitov s ohradní zdí. Kostel stojí v blízkosti hnojnického zámku, nacházel se mimo vesnici a na jih od kostela měla stát nová zděná budova fary. Na situačním plánu jsou také zakresleny farní polnosti, panské polnosti, stodoly, palírna, selská a panská stavení. Výstavbu budovy školy a kaplanky měl financovat náboženský fond. Podle Drachného návrhu z roku 1785 byla umístěna škola i fara v jedné budově. Navrhl přízemní samostatně stojící budovu ukončenou mansardovou střechou. V samostatné pravé části dispozice se nacházelo obydlí duchovních. Dispoziční řešení školy i fary bylo zrcadlově obdobné. Při hlavní ose domu probíhaly chodby na dvůr. Vedle vstupu byly toalety a klenutý kvelb. Školu představovala pouze jedna třída a pokoj pro učitele. Pro kaplanku navrhl velkou a vedlejší místnost pro duchovního, kuchyň a pokoj pro hospodyni. Místnosti byly, kromě kvelbu, ukončeny rákosníkovým stropem. Fasáda byla členěna lisénovými rámy a okny s plochou šambránou s ušima a klenákem. V roce 1786 chtěl majitel statku Hnojník Jiří svobodný pán Bees z Chrostiny pořídit stavební materiál, cihly a také kamna a dřevo na topení.¹⁰ Ale přesto můžeme předpokládat, že tento návrh nebyl realizován, protože podle vizitačního protokolu z roku 1790 při lokálii škola nebyla.¹¹ V roce 1791 patřilo lokální kaplanství Hnojník mezi farnosti, ve kterých měla být postavena nová budova školy z prostředků náboženského fondu.

⁸ ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 1650, č. k. 2540, plán signovaný Drachným, 10. leden 1785.

⁹ Tamtéž, situační plán dvora Hnojník z 4. června 1785.

¹⁰ ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 1650, č. k. 2540, zápis z května a června 1786.

¹¹ SOKA F-M, Děkaný úřad Frýdek, neupořádaný fond, vizitační protokol z roku 1790.

Plán kostela Nanabevzeti Panny Marie, fary a školy lokálie Hnojník, fond Zemská vláda slezská v Opavě, signoval Josef Drachný, Těšín 1785

Drachný zachytil původní dřevěný kostel Nanebevzetí Panny Marie v Hnojníku, který byl postaven a vysvěcen v roce 1757. Patronem kostela byl svobodný pán Bees z Chrostiny a kostel

vysvětil frýdecký farář Clemens.¹² Byl postaven jednolodní kostel s presbyteriem a předsazenou věží komolého jehlanu. Užší presbyterium je ukončeno rovně a po levé epištolní straně je umístěna sakristie. Kolem kostela obíhá „sobota“, ohoz zastřešený pultovou střechou. Kostel je ukončen sedlovou střechou a věž cibulovou. Veškerý povrch kostela je deštěný (šalovaný) došky. Plán zachycuje pouze půdorys, boční pohled a částečný řez, proto nelze přesně určit řešení průčelí. Z plánu vyplývá, že boční fasáda je rytmizovaná nad „sobotou“ menšími obdélnými okny. V presbyteriu byly prolomeny na pravé epištolní straně dveře do soboty a na druhé evangelijní straně do sakristie. Podle vizitačního protokolu byl hlavní oltář zasvěcen Nanebevzetí Panny Marie a boční oltář sv. Janu Nepomuckému.¹³ Přestože dřevěný kostel nebyl v dobrém technickém stavu, tak k zásadním opravám nebo výstavbě nového kostela v roce 1785 z finančních důvodů nedošlo.

Josef Drachný působil také v další obci **frýdeckého děkanátu ve farnosti Skalici**, která byla z nařízení císaře Josefa II. vyčleněna spolu s farností Morávka a lokálií Borová z mateřské farnosti Dobrá v roce 1785.¹⁴ K nově vytvořené **farnosti Skalice** byly přifařeny obce Skalice, Raškovice, Krásná, Baška a Janovice a prvním farářem byl Josef Mierka.

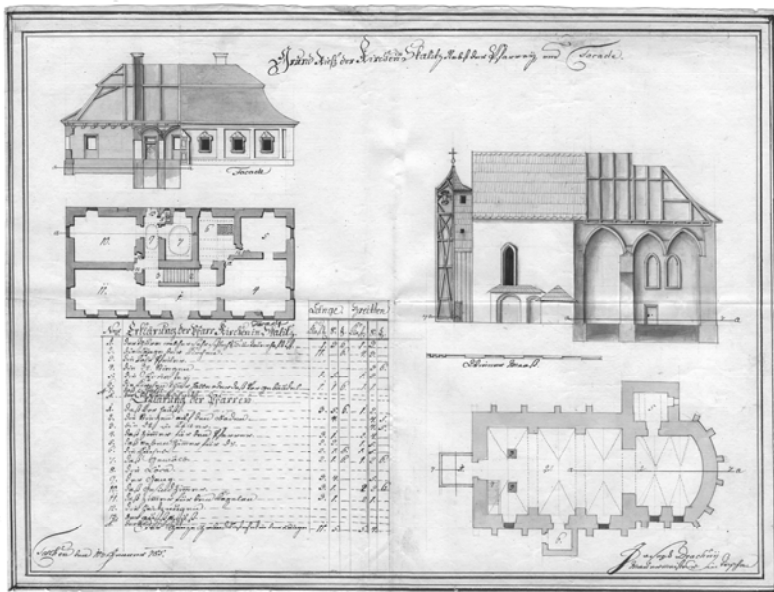
Nová farnost vyžadovala novou budovu fary a opravy kostela. **Josef Drachný je autorem plánů fary a kostela sv. Martina ve Skalici**, které vypracoval v roce 1785.¹⁵ Podle načrtnutého situačního plánu Skalice a okolí stál kostel s hřbitovem mimo vesnici na vyvýšeném místě v blízkosti panského poplužního dvora s panskými zahradami a polnostmi. Vstup kostela byl orientován k vesnici, nová fara měla stát za presbyteriem kostela a vedla k ní nová silnice od poplužního dvora.

¹² Tamtéž, vizitační protokol z roku 1800.

¹³ Tamtéž, vizitační protokol z roku 1790.

¹⁴ Obce náležely k panství Frýdek, které do roku 1798 vlastnil Jan Nepomuk hrabě Pražma z Bílkova a poté patřilo panství k těšínské komoře. Lokální kaplanství v Borové vzniklo už v roce 1778 a v roce 1785 bylo povýšeno na farnost.

¹⁵ ZA v Opavě, Zemská vláda slezská, inv. č. 1650, č. k. 2540, plány z roku 1785, signován Josef Drachný, situační pláněk statku Skalice od Josefa Drahného z roku 1785.

Výřez z plánu – kostel sv. Martina ve Skalici, stávající stav z roku 1785, fond Zemská vláda slezská, signoval Josef Drachný, Těšín 1785

V roce 1788 poslal náboženský fond na výstavbu fary 1228 zl. Stavbu vedl Josef Malisch, frýdecký purkrabí panství (Herrschafts friedecker Bürggraf), který také vypracoval rozpočet na výstavbu¹⁶ Stavba **fary** ve skalické farnosti měla být financována především patronem, tedy náboženským fondem, a bezplatnou robotou poddaných z přiřazených vesnic. Podle přílohy s rozpočtem byla roboty rozepsána a ze Skalice museli dva velkochalupníci odpracovat celkem 8 dnů a 53 malochalupníků odpracovalo celkem 100 dnů. V Raškovicích odpracovalo 8 zahradníků každý po 6 dnech celkem 48 dnů, čtyři velkochalupníci celkem 16 dní každý po čtyřech dnech a 100 malochalupníků celkem 200 dnů, každý po dvou dnech. V Janovicích odpracovalo 14 zahradníků celkem 84 dnů každý po 6 dnech, dva velkochalupníci odpracovali celkem

¹⁶ ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 1650, č. k. 2540, zápisy z roku 1788, rozpočet z 25. února 1788.

8 dnů každý po čtyřech dnech a 94 malochalupníků splnilo celkem 188 dnů každý po dvou dnech. V Bašce tři zahradníci odpracovali 18 dnů každý po třech dnech, 58 malochalupníků každý po dvou dnech celkem 116 dnů. V Pražmě 13 zahradníků odpracovalo 78 dnů po 6 dnech, 14 velkochalupníků celkem 44 dnů po čtyřech dnech, 41 malochalupníků celkem 82 dnů každý po dvou dnech.¹⁷ Stavba nebyla financována z kostelního jmění mateřské farnosti Dobrá, kterou spravoval Karel Josef Schipp jako farář a administrátor frýdeckého archipresbyteriátu. Z jmění skalického kostela se neplatilo pro nedostatek peněz, nová farnost měla v kapitálech uloženo 529 zlatých a v úrocích 22 zlatých a 8 krejcarů.¹⁸ Panství Frýdek přispělo pouze dodávkou vápna, protože muselo financovat stavby v Bruzovicích a Dobré.

Výstavba fary se protahovala a v roce 1786 kvůli finančním důvodům doporučoval Krajský úřad v Těšíně stavbu o rok odsunout, protože vrchní úřad panství Frýdek nechťelo stavbu financovat, neboť stavbu měl platit náboženský fond.¹⁹ V roce 1787 však byla stavba fary dokončena, postavena z cihel a lomového kamene. Podle plánu navrhl Josef Drachný **budovu fary** ve Skalici jako přízemní budovu s barokní mansardovou střechou. Na hlavní osu byl umístěn vstup a prostorná vstupní chodba s jednoramenným schodištěm, za kterým byl klenutý kvelb a probíhající chodba na dvůr s toaletami. Pravou stranu dispozice představovalo obydlí faráře sestávající ze dvou místností a kuchyně a v levé části měl místnost kaplan a čeledín. Vstupní fasáda byla členěna lisenami s okny v plochých šambránách s ušima a s klenákem. Toto řešení fasády použil na více stavbách, příčinou byly především omezené finanční možnosti náboženského fondu a požadavky stavět především účelně a levně. Podle zápisu v inventáři fary byla stavba dokončena v roce 1787 a podle popisu budovy v inventáři byl v podstatě realizován návrh Josefa

¹⁷ Tamtéž, korespondence krajského hejtmana Johanna Graf von Larisch s Moravsko-slezským guberniem z 15. března z roku 1785 s přílohou.

¹⁸ Tamtéž, Über dem Vermögen und Einrichtungs Stand der Filial und neue Pfarrkirche zu Skalitz, z roku 1784.

¹⁹ ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 1650, č. k. 2540, z 19. června 1786.

Drachného.²⁰ Budova sestávala z chodby, ze tří pokojů, místnosti pro služebnou s bočním pokojem, kuchyně, kvelbu a sklepa. Místnosti byly ukončeny dřevěným stropem. Pokoje byly zařízeny třemi kamny, bojlerem (Badeofer) a jednou troubou. Fara byla v roce 1820 oravena Franzem Kuffayem a poté v roce 1840 a 1843 znovu a v roce 1848 byla v dobrém technickém stavu.²¹

Josef Drachný vypracoval rovněž plán kostela **sv. Martina ve Skalici**, na kterém zachytil stávající stav z 10. ledna 1785. Původně filiální zděný kostel sv. Martina patřil původně k mateřské farnosti Dobrá a byl údajně založen roku 1617 hrabětem Janem Starším Bruntálským z Vrbna majitelem frýdeckého panství a byl postaven frýdeckým měšťanem Petrem Schultzem ze 5 let.²² Podle inventáře byl kostel konsekrován vratislavským biskupem sufragánem hrabětem Allmeslau, avšak ve studii o skalickém kostele byl tento údaj vyvrácen a datum konsekrace zůstal neznámý.²³ Už v roce 1783 kostel vyžadoval opravy a rozšíření kostela kvůli častějším bohoslužbám a většímu počtu věřících, ale z finančních důvodů nebyla uskutečněna. Podle plánu byl kostel ve Skalici jednodlní zděná stavba s užším presbyteriem s apsidovým závěrem s opěrnými pilíři a se sakristií na evangelijní straně presbyteria.²⁴ Dřevěná kvadratická věž, postavená v roce 1713, byla předsazená před vstupní fasádu. Podle půdorysu kostela je ve středu hlavní loď na epištolní (pravé) straně přistavěna předsíní označená jako vstupní předsíní do kostela a na pohledu je však zakreslen před vstupem do předsíně ještě zastřešený prostor otevřený arkádou. Hlavní loď je podle plánu zaklenuta třemi pásy klenby v pasech a vítězný oblouk není přes celou šířku presbyteria, které je ukončeno valenou klenbou s dvojicí vstřícných lunet a s konchou v závěru. Sakristie je na levé

²⁰ SOKA F-M, FÚ Skalice, inv. č. 1, 2, inventáře fary.

²¹ Tamtéž, ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 1617, č. k. 2415.

²² SOKA F-M, FÚ Skalice, inv. č. 1; Běrská, Pavlína-Pindur, David: Historický a stavební vývoj kostela sv. Martina ve Skalici do poloviny 19. století. Práce a studie Muzea Beskyd, č. 18, 2007, str. 1-23, je přiložen podrobný inventář kostela.

²³ Běrská, Pavlína-Pindur, David: c. d., str. 3-5.

²⁴ ZA v Opavě, inv. č. 1650, č. k. 2540, plán kostela a fary ve Skalici, signován Josef Drachný, Těšín 1785.

evangelijní straně presbyteria a je zakončena rovným stropem. V zadní části kostela je dřevěný chór podepřený sloupy a přístupný po jednoramenném schodišti. Boční fasáda je prolomena obdélníkovými okny se záklenkem s lomeným obloukem. Protože na plánu je zakreslen pouze půdorys a boční pohled s částečnými řezy, neznáme přesné řešení vstupní fasády. Z půdorysu vyplývá, že stěny interiéru jsou rytmizovány sloupy, z kterých vycházejí pasy klenby. Střecha je pokryta šindelem, rovněž celá věž je deštěná šindelem. Podle inventáře farního kostela sv. Martina ve Skalici²⁵ je popsána původní stavba kostela před přestavbou dokončenou v roce 1850 a kostel je popsán jako zděný kostel, s vyzděnou sakristií, se zachovalou klenbou, stěny jsou prolomeny dvěma do kostela a druhé později prolomeny na hřbitov. Nad presbyteriem je nízká zvonice. Zadní část kostela vyplňuje dřevěný chór, na kterém v roce 1800 vyrobil frýdecký varhanář Hořčička nové varhany. V roce 1798 byly pro kostel ve Skalici pořízeny nové varhany, jejichž koupí inicioval Josef Malisch. Nad vstupem do kostela se tyčila dřevěná věž celá deštěná a zastřešená šindelem. V roce 1799 vytvořil fulnecký sochař Georg Fröml křížovou cestu. V roce 1819 byla zřízena pod sakristií hrobka.²⁶ Z inventáře vyplývá, že v roce 1838 byla postavena uprostřed jižní (epištolní, pravé) strany kostela nová sakristie, jednopatrová, s oratoří v prvním patře, kterou provedl Florian Biefel.²⁷ Podle plánu Drachného z roku 1785 je také na této jižní straně zakreslena přízemní přístavba, možná sloužící jako vstupní chodba, neboť na plánu není uvedena jako kaple. Věžička nad presbyteriem, která na plánu od Drachného není, byla podle inventáře opravena rovněž v roce 1838. Kostel prošel zásadní přestavbou v letech 1840-1853, při které byl kostel rozšířen o přístavbu před původní jádro kostela, původní dřevěná věž a čelní fasáda byly odstraněny a nově byla přistavěna hlavní loď s pruskými klenbami a s emporami po stranách a klasicistní fasádou s věží. Autorem klasicistní přestavby byl frýdecký stavitel Florian Biefel.

²⁵ SOkA F-M, FÚ Skalice, inv. č. 1.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ SOkA F-M, FÚ Skalice, inv. č. 2, inventář kostela.

Zatímco budova fary ve Skalici byla postavena, zřízení nové **zděné budovy školy ve Skalici** bylo odsunuto, přestože se o budovu školy usilovalo už během roku 1786. Plán vytvořil Josef Drachný až v roce 1791 a stavba byla uskutečněna ještě později, v roce 1800. Podle plánu vypracoval typizovanou budovu pro školu ve Skalici, kterou navrhl jako samostatně stojící budovu s valbovou střechou.²⁸ Škola měla jednoduchou trojtraktovou dispozici, na hlavní osu probíhala chodba, po jejíž pravé straně byl nástup na dvouramenné schodiště. Pravou stranu přízemí vyplňoval byt učitele sestávající z pokoje, spíže a kuchyně. Levou stranu dispozice tvořila jedna větší třída. Řešení fasády, které se lišilo od návrhů z roku 1785, bylo jednoduché v duchu josefínského klasicismu bez barokních reziduí, neboť stavitel navrhl fasády se strohým tvarovým řešením. Okna s jednoduchou šambránou rytmizují fasádu, která je členěna štukovými pásy a obdélnými rámy v parapetu i v suprafenestře.

Josef Drachný působil v 80. letech 18. století také ve **Vratimově**, pro který navrhl plány **školy a fary** v roce 1785. V **děkanátu Karviná** byla vydělena farnost Vratimov z mateřské farnosti Polská Ostrava v roce 1785²⁹ a k farnosti Vratimov byly přifařeny obce Vratimov, Datyň, Rakovec, Řepiště s filiálním dřevěným kostelem sv. Michaela archanděla a Velké Kunčice. Výstavba byla financována částečně z peněz Skrbenského z Hřiště z šenovského panství, z majetku mateřského kostela v Polské Ostravě a především z přifařených obcí Velké Kunčice, Datyně a Rakovec, jejichž obyvatelé zadarmo na stavbě pracovali.³⁰ Drachný vypracoval plán **fary**, kterou navrhl jako přízemní budovu s barokní mansardovou střechou.³¹ Fasáda je

²⁸ ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 1650, č. k. 2540, plán školy v Borové a ve Skalici, signoval Josef Drachný z roku 17. dubna 1791; o škole ve Skalici Běrská, Pavlína: počátky školy ve Skalici. Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek, 8, 2007, str. 99-108.

²⁹ Vratimov patřil k panství Kunčiče, které v té době vlastnili Skrbenští z Hřiště. Obec Datyně patřila k šenovskému panství, v děkanátu Karviná bylo také ustanoveno lokální kaplanství Dolní Suchá patřící k panství Dolní Suchá

³⁰ ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 1650, č. k. 2540

³¹ Tamtéž, plán fary z Vratimova, z 10. ledna 1785, signován Josefem Drachným těšínským stavitel.

rytmizována lizénami a okny, které rámují barokní šambrány s ušima a suprafenestrou s klenákem a podokenní římsou. Na hlavní osu je umístěn hlavní vstup se šambránou s ušima a supraportou s klenákem. Stavitel zjednodušil barokní tvarosloví na základní prvky. Půdorysně je budova fary řešena jako podélná dvoutraktová dispozice a dům je částečně podsklepen. Vstup vede do chodby s jednoramenným schodištěm do sklepa a na půdu. Přední trakt vyplňují po levé straně (při pohledu od vstupní fasády) místnost, v níž žil farář, k bytu faráře patřil pokoj v druhém traktu, se kterým sousedila kuchyň. Uprostřed je síň zaklenuta klenbou, vedle které probíhá na dvůr úzká chodba s toaletou. Kuchyň, chodba, síň a sklep byly zaklenuty klenbou. Po pravé straně je půdorys vyplněn dvěma místnostmi, z nichž v jedné bydlel kaplan. Všechny pokoje jsou vytápěny kamny. Řešení fasády **školy** se shoduje s fasádou fary. Škola je navržena jako přízemní budova s mansardovou střechou, má příčnou trojtraktovou dispozici. Na hlavní osu probíhá chodba, za níž stojí kuchyň. Po stranách jsou místnost pro učitele, síň a třída. Josef Drachný vypracoval podrobný rozpočet prací a materiálů. Celkové náklady na stavbu byly 2178 zlatých a 24 grošů. Kromě kubatury spotřebovaného materiálu je v podrobné tabulce nákladů uvedeno, že základy budovy byly čtyři stopy hluboké, můžeme předpokládat, že jde o vídeňskou stopu, a v současné metrické soustavě čtyři stopy měří 126,43 cm.³²

Lze předpokládat, že farnost Vratimov usilovala také o rozšíření a přestavbu dřevěného **kostela sv. Jana Křtitele ve Vratimově**, jenž měl být financován z našetřených prostředků kostelního mění, které proto nebyly použity na výstavbu fary a školy. Proto nakreslil Josef Drachný dochované plány původního dřevěného kostela, který byl nahrazen klasicistní zděnou novostavbou až v roce 1806.³³ Dřevěný kostel měl půdorys podélného jednolodního kostela s protáhlým presbyteriem se sakristií na epistolní (levé) straně presbyteria. Podle plánu je kostel zastřešen sedlovou

³² 1 vídeňská stopa = 31,608 cm; viz Hoffmann, Gustav: Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy. Plzeň 1984.

³³ ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 1650, č. k. 2540, plán z 10. ledna 1785, je zakreslen boční pohled, řez kostela a půdorys.

střechou a sakristie s presbyteriem jsou ukončeny valbovou střechou. Na vstup kostela je situována dřevěná věž ve tvaru komolého jehlanu, na který dosedá střecha s cibulovou bání. Pod věží je vstupní předsíň, za ní následuje hlavní loď. Na zadní straně lodi je dřevěný chór podepřený dřevěnými sloupy a přístupný po jednoramenném schodišti. Prostorný chór zaplňuje loď kostela až do poloviny. Podle plánu v kostele nebyly boční tribuny a lze soudit, že rovněž zakončené presbyterium mělo jednoduché architektonické řešení s oltářem. Boční fasády kostela byly prolomeny menšími obdélnými okny. Podle popisu stavu kostela byla věž ve špatném technickém stavu.

Josef Drachný se podílel na stavebním dění také v **děkanátu Těšín**, ve kterém byla vytvořena lokální kaplanství Konská, Louka, Jistebná, Pohvizdov a farnosti Mosty, Ustroň, Ohrazená.³⁴ Patronem nově vzniklých lokálií a farností byl opět náboženský fond.

V roce 1785 byla ustanovena **farnost v Mostech**, ve které měla být postavena nová budova fary a také nový kostel. Výstavba byla financována z náboženského fondu a částečně majitelem panství, těšinskou komorou. Požadavkem Krajského úřadu v Těšíně byly především nízké náklady na výstavbu.³⁵ Jeden z dalších dochovaných plánů Josefa Drachného je **návrh fary a kostela pro farnost Mosty** vypracovaný v roce 1785.³⁶ Vypracoval rovněž **situační plán** komorního dvora Mosty, na kterém zakreslil kostel s hřbitovem, faru v blízkosti kostela a zděnou kapli při cestě z Uher do Jablunkova. Na druhé straně cesty se nacházel panský poplužní dvůr se stodolami, stájem, mlýnem u rybníka, polnostmi a obydlí rolníků. Kromě kostela, fary a kaple jsou všechny stavby dřevěné. Plán je barevně kolorován s barevným rozlišením stavebních

³⁴ Farnost patřila k těšinskému děkanátu do roku 1806, kdy byl vytvořen jablunkovská děkanát. V děkanátu Bílsko byly ustanoveny farnosti Zabřeh v Knížectví Bílském a Brenná a v děkanátu Skočov farnosti Prstec, Ochab a Lipovec, obce podléhající těšinské komoře.

³⁵ ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 1650, č. k. 2540, dopis Krajského úřadu z 24. listopadu 1786.

³⁶ ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 1650, č. k. 2540, plán kostela a fary z roku 1785, situační plán z roku 1785, signoval Josef Drachný.

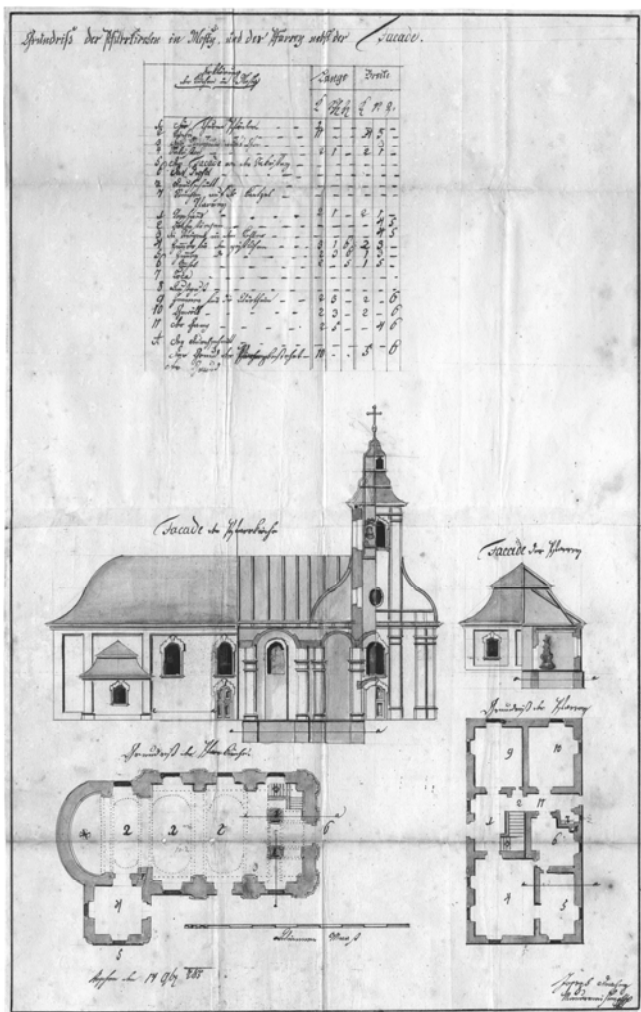
materiálů budov, zakresleny porosty stromečkovou metodou a plán je orientován různě. K plánu je přiložena legenda, měřítko je vídeňský sáh. V roce 1785 byl vypracován Krajským úřadem rozpočet na výstavbu kostela a fary. Vrchní úřad těšínské komory poskytnul bezplatně materiál na výstavbu, obyvatelé obce Mosty museli bezplatně pracovat na stavbě, finančně se podílel i náboženský fond jako patron kostela a z nadbytku jmění mateřského kostela v Jablunkově získali 24 zlatých. V celkovém financování výstavby fary a kostela největší finanční částkou přispěl náboženský fond částkou 4682 zlatých a 45 krejcarů, těšínská komora dodala materiál v ceně 552 zlatých, obec odpracovala v ceně 200 zlatých.³⁷ Architektonické řešení fary bylo obdobné jako u výše uvedené fary ve Vratimově, opět užil barokní mansardovou střechu a fasáda byla rytmizovaná okny se šambránou s ušima a klenákem v lisénovém rámu.

Drachný je autorem nerealizovaného **návrhu farního kostela sv. Hedviky v Mostech** u Jablunkova, pro který vypracoval plány v roce 1785.³⁸ Navrhl kostel jako zděnou jednodílnou stavbu s presbyteriem zakončeným apsidou, po epištolní (levé) straně presbyteria je přízemní sakristie. Nad vstupní předsíní na hlavní ose kostela je umístěna kvadratická věž (zvonice) s cibulovou střechou a s konvexními atikovými křídly po stranách věže, které lícují s fasádou i věží. Kostel je zastřešen valbovou střechou nad presbyteriem v podobě lodního kýlu a sakristie je ukončena mansardovou střechou. Na hlavní osu hlavní fasády je situován vstup se šambránou, nad kterým je umístěno okno v profilované šambráně s klenákem. Vstupní fasáda je členěna soklem, na který dosedají pilastry s klasicizující toskánskou hlavicí s náslopím nesoucím římsu. Nároží fasád jsou čtvrtkruhově zaoblené. Fasáda věže je po stranách rytmizována pilastry a okny v šambráně s ušima a klenákem osvětlujícím zvonici. Stěny boční fasády kostela jsou prolomeny okny se segmentovým záklenkem se šambránou s ušima v lisénových rámech. Předsíň je od hlavní lodě

³⁷ ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 1650, č. k. 2540, rozpočty.

³⁸ ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 1650, č. k. 2540, plán kostela a fary v Mostech u Jablunkova z roku 1785, signovaný Josefem Drachným.

oddělena dvěma sloupy nesoucími konstrukci věže a chór je umístěn v zadní části kostela přístupný po schodišti.

Plán návrhu kostela sv. Hedviky v Mostech u Jablunkova, fond Zemská vláda slezská, signoval Josef Drachný, Těšín 1785

V interiéru jsou stěny rytmizovány polosloupky s pilastry s toskánskou hlavicí po stranách, z kterých vycházejí pasy s klenbami. V interiéru mezi hlavní lodí a presbyteriem je pozvolný konkávní přechod a presbyterium je zaklenuté klenbou v pasech a je ukončeno konchou. Při vítězném oblouku je kazatelna přístupná po schodech ze sakristie. Při půdorysném řešení kostela došlo k zjednodušení pozdně barokního řešení půdorysu, užil ještě především konkávní atikové štíty, zaoblené nároží, taktéž barokní zastřešení stavby. Při řešení fasád se prosadilo klasicizující řešení, především užití lisén a toskánského řádu v průčelí kostela. Skutečnou podobu kostela z tohoto období nelze přesně určit, protože kostel byl přestavěn. Podle popisu v inventáři kostela byla podoba kostela jiná, především měl ještě předsazenou dřevěnou věž před hlavní fasádu a strop byl dřevěný trámový, později nahrazený klenbou.³⁹ Kostel prošel postupně několika stavebními úpravami a celkově byl přestavěn jako jednolodní stavba s užším podlouhlým presbyteriem a strohou klasicizující fasádou ve 30. letech 19. století.

V roce 1791 náboženský fond vytvořil soupis farností a lokálních kaplanství, ve kterých chtěl financovat výstavbu škol. Josef Drachný vypracoval v roce 1791 **plány škol**, podle kterých byly postaveny školní budovy v obcích Těšínského kraje.⁴⁰ V roce 1791 vypracoval **plány školy v Hnojníku, Borové, Skalici a na Morávce**.⁴¹ Škola na Morávce byla založena už v roce 1761 spolu s novým kostelem.⁴² Budova „staré školy“ na Morávce, tzv. „Dolní Morávka“, se nachází v dnešním Pražmě a škola byla několikrát přestavěna. Byla využívána do roku 1854, poté byla budova již nevyhovující a byla postavena nová škola.⁴³ Řešení jednotlivých škol bylo stejné, aby vyhovovalo finančním požadavkům

³⁹ ZA v Opavě, ZVS, inv.č. 61, inventář kostela sv. Hedviky v Mostech.

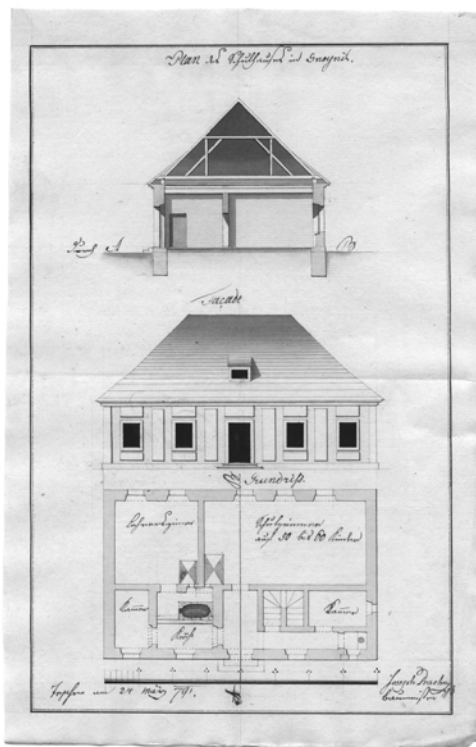
⁴⁰ ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 1650, č. k. 2540, školy měly být postaveny v Mostech, Zařitzi, Lipovetz, Ohrazená, Borová, Morávka, Skalice, Hnojník, Louka, Petrovice, Jasenice (Heinzendorf), Prstec, Kanská, přiložen plán školy v Kanské, signovaný Josefem Drachným.

⁴¹ Tamtéž, viz plány škol na Morávce a v Hnojníku, signované Josefem Drachným, rok 1791.

⁴² Hrozek, Antonín: Školství na Frýdecku. Rukopis uložen v SOKA F-M, str. 61

⁴³ Tamtéž, str. 62.

a rozpočtu náboženského fondu. Drachný vypracoval rozpočty na stavbu škol, které byly financovány z náboženského fondu, částečně vrchností a obcemi. Například podle rozpočtu pro výstavbu hnojnické školy, vypracovaný 24. března 1791 Josefem Drachným, stála výstavba celkem 1397 zlatých a 54 grošů, z toho podíl patronátu byl celkem 483 zlatých a tři groše, podíl vrchnosti 318 zlatých v podobě stavebního materiálu, práce poddaných v hodnotě 151 zlatých 51 grošů, fůry v ceně 867 zlatých a úhrady za placený povoz 244 zlatých a 54 krejcarů.⁴⁴

Plán školy v Hnojníku, fond Zemská vláda slezská, signoval Josef Drachný, Těšín 1791

⁴⁴ ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 1650, č. k. 2540.

Drachný navrhl školu jako přízemní budovu s valbovou střechou s vikýřem. Řešení fasády, které se lišilo od návrhů z roku 1785, bylo jednoduché v duchu josefinského klasicismu bez barokních reziduí. Stavitel navrhl fasády se strohým tvarovým řešením, okna s jednoduchou šambránou rytmizují fasádu, která je členěna štukovými pásy a obdélnými rámy v parapetu i v suprafenestře. Fasáda školy v Borové má navíc rustiku na nároží fasády. Půdorysně je budova řešena jako dvoutraktová budova, v prvním traktu vstupní chodba s dominantním podkovovitým schodištěm do podkrovní, kuchyni a spíží, komorou a sociálním zařízením. Zbývající část domu zaplňovala třída pro 50 až 60 dětí nebo 70 až 80 dětí a pokoj pro učitele. Totožné dispoziční řešení a fasádu dokládají plány škol v **Jistebné, Mostech, v Konské a v Lipovci. Škola v Prstci** byla větší a měla pojmut 70 až 80 dětí. Rovněž se dochoval plán, včetně řezu, který je zajímavý po technické stránce tím, že je zakreslen řez stojatou stolicí krovu. Přístavba byla rozdělena na hlavní ose probíhající chodbou, pravá část je vyplněna obydlím učitele, které tvoří dva pokoje, kuchyň spíž a schody. Levou část zaplňuje jedna třída. Místnosti jsou zastropeny trémovým stropem.⁴⁵ Drachný vypracoval plány další plány škol a rozpočet a to pro **školu v Petrovicích** s obdobným architektonickým řešením a také pro školu farnosti **Struměň**.

Další plán církevní stavby, který Josef Drachný vypracoval, je návrh přestavby farního **kostela sv. Kateřiny ve Vendryni** v roce 1799, neboť kostel byl poškozený vlhkostí a i jeho dřevěná věž byla silně poškozena. V době působení faráře Zuchela byl v roce 1800 položen základní kámen nové kvadratické věže, která byla situována na hlavní ose vstupního průčelí. Hlavní loď byla nově zaklenuta klenbou. Farní kostel ve Vendryni byl půdorysně jednolodní kostel ukončený podlouhlým presbytářem s pravouhlým závěrem a nad vstupem se tyčila nová kvadratická věž ukončená cibulovou střechou.⁴⁶ Na epištolní straně presbyteria byla vyzděná

⁴⁵ ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 1650, č. k. 2540, viz plán školy v Prstci, signován Josefem Drachným, rok 27. 3. 1791.

⁴⁶ Podrobně o stavebním vývoji kostela sv. Kateřiny ve Vendryni viz Vojkovská, Eva: Příspěvek ke stavebnímu vývoji kostela sv. Kateřiny ve Vendryni od konce

sakristie ukončená klenbou a stěny prolomeny dvěma malými okny. V zadní části kostela byl chór podepřený dvěma sloupy a osvětlen třemi okny. Plány přestavby Drachného se nedochovaly, architektonické řešení kostela vyplývá z popisu v inventáři kostela a plánů přestavby z roku 1910 a především fotografie těsně před přestavbou z počátku 20. století,⁴⁷ protože kostel byl v roce 1911 přestavěn těšínským stavitelem Ludwigem Kametzem.⁴⁸

V roce 1783 byly vypracovány rozpočty na výstavbu nového **zděného kostela v Jistebné** (Istebná, Polské Těšínsko). Původní filiální dřevěný kostel byl ve špatném technickém stavu a farnost usilovala o vybudování nového kostela už v roce 1789. K přestavbě došlo až v roce 1794, kdy Josef Drachný pracoval na kostele v Jistebné, vystavěl novou zděnou věž a kostel zaklenul novou klenbou.

Josef Drachný je také autorem přestaveb dalších kostelů na Těšínsku: v **Jasenici** (Jasienice, Heinzendorf, P. T.), v **Rudicích** (Rudzica, Riegersdorf, P. T.), v **Lipovci** (Lipowiec, Lypowetz, P. T.).

Drachného tvorbu můžeme charakterizovat na příkladu jeho staveb na Frýdecku. V první polovině jeho kariéry, asi do roku 1790, mají jeho návrhy rysy pozdně barokní architektury, což dokládá časté užití zakulacených nároží budov a rizalitů a vysoké barokní mansardové střechy. V jeho návrzích dochází k zjednodušování barokních forem, projevujících se plochými šambránami s ušima a klenákem a několikrát užitých palmových listů například u vojenského špitálu v Těšíně. Dokládá to také návrh farního kostela v Mostech a plány far. Hladká fasáda je členěna horizontálně většinou pouze soklem, kordónovou a korunní římsou. Po roce 1790 se prosazuje v jeho návrzích více

18. století do počátku 20. století. Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 8, 2007, str. 87-98, SOkA Frýdek-Místek, Farní úřad Vendryně, inv. č. 2, inventář z roku 1804.

⁴⁷ Tamtéž, SOkA F-M, FÚ Vendryně, inv. č. 5, inventář z roku 1906-1913. Fotografie zveřejněna v knize Lubojacký, Józef: Dzieje kosciola parafialnego w Wendryni oraz kosciolow filiálnych w Nydku i Bystrycy. Cieszyn 1913, str. 14.

⁴⁸ SOkA F-M, FÚ Vendryně, inv. č. 105-108, č. k. 8, plány kostela z roku 1910 signované Ludwigem Kametzem.

klasicistních prvků, především užití levnější valbové střechy, ploché šambrány kolem oken, rustika na nárožích stavby a obdélné rámy v suprafenestře a parapetu. Podle prozatím nalezených plánů neužil pro klasicismus typickou pásovou rustiku v přízemí, zatímco typické je užití lisén. Jednoduchost jeho některých návrhů byla dána také omezenými a často velmi skromnými finančními možnostmi stavebníka. Drachný byl stavitel působící na periferii regionu především těšínského Slezska podléhající byrokratickému aparátu státu, který stále více do stavebního dění zasahoval. Ve stavebním proudu přechodu z baroka ke klasicismu setrvává na zjednodušených formách baroka, srovnajme s dalšími staviteli té doby, například s Haukeho farou v Komárově, Antonem Kretschmerem v Opavě a opavským stavitelem Antonem Englischem. Tvorbu jmenovaných stavitelů překonal krnovský stavitel Johann Mihatsch, který svou tvorbou překročil význam regionu a přestavěl zámek v Hradci nad Moravicí.

BESKYDSKÁ KRČMA HORÁK NA MORÁVCE-NYTROVÉ¹

Milan Myška

Lepší místo pro krčmu v Morávce-Nytrové snad ani nebylo možné vybrat. Dům číslo popisné 638, v němž Filip Horák vybudoval v roce 1888 svůj později proslulý hostinec, ležel v údolí Nytrová, asi hodinu chůze vzdálen od okresní silnice z Pražma na Morávku, Uspolku a odtud na Bílý kříž, a při cestě, jíž se z Frýdecka přecházelo přes malý průsmyk pod horou Slavíč do údolí říčky Lomné a odtud dále na Jablunkovsko a do Horních Uher, dnešního Slovenska.² Touto horskou cestou proudily z Jablunkovska, z Mostů, Lomné a Itebné, ale také z Uher na týdenní a dobytčí trhy ve Frýdku ročně stovky a stovky trhovců, handlíři s dobytkem tu hnali v jarních, letních a podzimních měsících mnohohlavá stáda skotu a koní a o církevních mariánských svátcích tu procházela procesí zbožných poutníků k frýdecké Panně Marii na Vápence. Po celou téměř pětihodinovou cestu z Lomné do Nytrové nebylo místo, kde by se cestující mohli zastavit, posilnit se trochou jídla nebo douškem pálenky a tak osvěžení pokračovat dále na Morávku a do Frýdku. I odtud k nejbližšímu hostinci kus za Uspolkou byla další hodina cesty. Navíc hostinec ležel uprostřed chudými horaly obydlených "kolonií" Rastoky, Kotly, Skalka, Nytrová a Polčany, kteří neměli šanci, nechťeli-li podstoupit dlouhou cestu a ztrátu času, navštívit hostinec, místo, kde by našli nejen občerstvení, ale mohli mezi sebou komunikovat případně se zabavit. Navíc, v údolí Kotlů a Skalky těžila Těšínská komora od jara do zimy obrovská množství dříví, což znamenalo téměř každodenní přítomnost několika desítek lesních dělníků a formanů, kteří si také

¹ Tento článek navazuje na mou studii Beskydská krčma Bebek, in: Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 8. Frýdek-Místek 2007, s. 145-170 a je součástí širšího projektu o dějinách proslulých beskydských krčem.

² Srov. Schwarz, A.: Führer durch Mährisch Ostrau und Umgebung zugleich Touristen-Führer für die Mährischen Beskiden. Wien- Mährisch Ostrau-Olmütz 1891, s. 183 ad.

potřebovali odpočinout a občerstvit se.³ Lepší místo pro horskou krčmu skutečně nebylo možno zvolit.

Naproti tomu doba, kterou si Filip Horák zvolil pro podání žádosti o udělení hostinské koncese, byla víc než nepříznivá. Od sedmdesátých let 19. stol. se v tehdejší habsburské monarchii, kam patřily také Slezsko, Morava a Čechy, vedl dlouhý a vcelku bezvýsledný zápas s "kořalečným morem", nadměrnou konzumací alkoholických nápojů, který byl považován za zhoubnou příčinu hospodářského úpadku mnoha zejména selských a rolnických rodů, rozpadu rodin a nízké vzdělanostní a civilizační úrovně obyvatelstva. Zvláště se tento "kořaleční mor" údajně rozmáhal v tehdejších Rakouském Slezsku a v jeho nejvýchodnější části - na Těšinsku. Protože výsledky boje proti alkoholismu, do kterého byla zapojena publicistika, církev, škola i státní úřady, přinášel jen mizivé výsledky, rozhodl ministr obchodu říše habsburské provést statistické šetření o počtu míst, na nichž se prodávaly nebo čepovaly alkoholické nápoje. Slezský zemský prezident Franz hrabě Merveldt, sídlící v Opavě, si dal s touto statistikou velkou práci. Na základě výkazů z jednotlivých slezských okresních hejtmanství dospěl k poznatku, že v zemi, jež v roce 1890 čítala 605 640 obyvatel, bylo možno koupit alkoholické nápoje (kromě piva) nejméně na 3 265 místech. Jedno stanoviště s prodejem nebo výčepem tedy připadalo na 185 obyvatel bez ohledu na věk, tedy i nezletilých. Velká koncentrace prodejních a šenkovních míst byla v obvodu okresního hejtmanství Těšín, pod který v té době patřila i Morávka se svými osadami – plných 593. Na jednu živnost s prodejem či výčepem destilovaných alkoholických nápojů tedy připadalo pouhých cca 200 obyvatel. Opavský okresní hejtman, když se zamýšlel nad vlivem alkoholismu ve Slezsku, upozorňoval, že „zejména slovanské obyvatelstvo Slezska jeví větší sklon k alkoholismu“, že příležitostí k pití „jsou svatby, církevní slavnosti a podobné podniky, při nichž hudba rozohní slovanské povahy a konají se rauše“. Nesouhlasil však s tím, že alkoholismus je jedinou příčinou hospodářského úpadku. Varoval, aby se příčina

³ Státní okresní archiv Frýdek-Místek (StOA F-M), fond Okresní národní výbor Frýdek-Místek (dále ONV F-M), kart. 806.

nezaměňovala s důsledkem. Proto odmítal vládní návrh, aby se proti alkoholismu ve Slezsku postupovalo stejnými prostředky, jaké před časem zavedla vláda v sousední Haliči. Příčinu úpadku zemědělství i obcí viděl především v tom, že občané jsou zatěžováni mimořádně vysokými daněmi a obecními přírážkami. Zejména početnější slezské rolnické rodiny nejsou s to si vytvořit sebemenší finanční rezervu, takže postihnou-li je periodicky se opakující neúrody nebo lečjaká živelní pohroma, nejsou s to investovat do opravy domu, obnovení chovu dobytka apod. Protože neexistují solidní úvěrní ústavy, vypůjčují si hotové peníze od místních židů za neúměrný úrok, nejsou schopni dluh splácet a tak se dostávají do konkurzu. Právě tato bezvýchodná situace je pro mnohé z nich příčinou, proč hledají zapomenutí v nadměrné konzumaci alkoholu. „*Ne alkoholismus plodí chudobu, ale bezvýchodnost z bídy a chudoby plodí alkoholismus ve Slezsku.*“ Úplné zastavení vydávání koncesí na výčepní živnosti považuje za neúčinné: lidé jsou tak vynalézaví, že si dovedou poradit. Požádají o koncesi obchodnickou nebo o „*zřízení svobodné živnosti výroby rosolky a líkérů studenou cestou*“, a tak jinou cestou alkohol opět prodávají. Spíše než formu úplného zákazu nebo omezení koncesí výčepu alkoholických nápojů vidí v následování anglického příkladu: tam začali před časem udělovat licence s jednoroční platností a s tím, že je nutné při každé obnově zaplatit poměrně vysoký poplatek. V Londýně činil například při přepočtu 200 zlatých rakouského čísla. „*Kdyby se zavedl podobný systém zpoplatněného každoročního obnovování koncesí i zde, mnohé knajpy by rychle zanikly a též by se zabránilo obcházení šenkovní koncese.*“

Jako určitý kompromis navrhl, aby se zavedla následující opatření, o nichž je přesvědčen, že by mohla omezit "kořaleční mor":

- 1/ Udělit obecním zastupitelstvům právo rekurzu proti udělování šenkovních koncesí a tak si podle znalosti místních poměrů regulovat počet hospod ve vesnici nebo městě.

- 2/ Zakázat v obchodech smíšeným zbožím prodávat alkoholické nápoje, pokud k tomu nebudou mít výslovný úřední souhlas.
- 3/ Nutno zákonem nebo předpisem definovat pojmy "rosolka" a "likér", aby se zabránilo zneužívání svobody vyrábět je a tím obcházel udělení licence.
- 4/ Zavést v ročních periodách obnovování šenkovních licencí ve městech s poplatkem 89 zlatých, na vesnicích 50 zlatých.⁴

Jiní z respondentů ankety, např. polskoostravský purkmistr Václav Stieber, zase upozorňovali na nesmyslnou cenovou relaci, když ve "smíšence", tj. nejrozšířenějším tehdy typu drobných obchodních podniků, bylo možno koupit litr pálenky za 12 krejcarů, což je méně než cena téhož množství piva.⁵

Zápas o koncesi

Vraťme se však k Filipu Horákovi a jeho podnikatelskému záměru. Ten se rozhodl podat 14. července 1887 k okresnímu hejtmanství v Těšíně, kam Morávka tehdy příslušela, žádost o udělení koncese „*na šenk piva, rosolky a pálenky a na přípravu a podávání studených a teplých jídel*“, kterou hodlal provozovat v domě č. p. 638 na Morávce v Nytrové. Důvody pro své rozhodnutí se vcelku shodovaly s tím, co bylo napsáno již v úvodu: totiž absencí možnosti odpočinku a občerstvení na poměrně frekventované spojnici Frýdecka s Jablunkovskem a Uhrami i místa společenských setkání a občerstvení místních horalů z okolních údolí, pasek a kolonií. Svou žádost podpořil též informací, že má určité "odborné" zkušenosti: zvládl vedení

⁴ Zemský archiv Opava (dále ZAO), fond Zemská vláda slezská (dále ZVS), kart. 1054, č. i. 1258.

⁵ Tamtéž, memorandum z 25. 1. 1886. Václav Stieber (1836-1906) byl současně technickým a komerčním ředitelem Wilczekových dolů v Polské (dnes Slezské) Ostravě. Srov. Myška, M.: V. S. in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy NŘ 2 (14). Ostrava 2001, s. 125-126.

obchodu smíšeným zbožím, a tak věří, že zvládne úspěšně i provoz hospody.⁶

Okresní hejtman, jak to bylo jeho povinností, požádal o vyjádření k žádosti obecní zastupitelstvo obce Morávka. To se sešlo už 17. září 1887 a doporučení k Horákově žádosti nedalo. Protože v obci bylo uděleno již osm koncesí na výčepy a čtyři na "verlagy", tedy obchody, kde se prodávala pálenka, „*zastupitelstvo za dobre uznava, že by se ty koncesie nezvětšili, poněvadž z toho jenom zle nasledky možu povstat*". Obecní "otcové" zdůvodňovali své odmítnutí též tím, že ve stejné části Morávky, a to v osadě Kocuří, má na č. p. 423 hospodskou licenci Johanna Ježová, která ji propachtovala komorníkovi Josefu Liberdovi. Tak v jednom údolí jsou údajně již tři koncese na hospody, vzájemně od sebe jen čtvrt hodiny cesty vzdálené. Také se dovídáme, že Filip Horák chtěl od Ježové propachtovat koncesi místo Liberdy, ale ta pacht zrušila. A tak konečný verdikt, podepsaný "burmistrem" Josefem Holešem, Josefem Kaniokem, Johanem Špokem, Ignácem Krkoškou a dalšími radními vyzněl: „*Zastupitelstvo Moravky poslušně prosí slavne c. k. hejtmanstvi, žeby mu [t. j. Horákovi], nebila nova Concesia povolena*".

Příznivěji se k Horákově žádosti vyjádřila četnická stanice ve Vyšních Lhotách. Ta přípisem z 13. října 1887 udělení koncese podpořila: to, co Horák v žádosti uvádí, je pravdivé. Na tomto konci obce Morávky, t. j. v údolí Nytrové, Raztoky, Kotlů a Skalky pohostinství skutečně chybí a „*lepší třída obyvatelstva si žádá, aby v její blízkosti stál řádný lokál, kde by si mohla vypít sklenici piva*". Totéž je potřebné pro pocestné z Jablunkovska a Uher, neboť od poslední hospody v Lomné je to do Nytrové čtyři až pět hodin chůze. A dojít odtud k nejbližší už fungující hospodě Měrkově znamenalo přidat k tomu další hodinu. Četníci se také přimlouvali za v místě pracující cizí lesní dělníky a formany, kteří hlavně v zimě nemají se kde ohřát a posilnit. O Horákově schopnosti provozovat hospodu četnická stanice nemá pochybnosti, protože ji prokázal již jako nájemce krčmy v údolí Juřičonka. Nevíme, jak se

⁶ Kde nebude uvedeno jinak, opírám se o spisy živnostenské agentury v SOKAFrýdek-Místek, fond ONV F-M, kart. 806.

to mohlo podařit, ale Filip Horák v průběhu několika týdnů dokázal zvrátit negativní rozhodnutí obecního výboru Morávky a dosáhl toho, že na nový dotaz z hejtmanství v Těšíně obecní otcové 21. listopadu 1887 své stanovisko opravili. Přimlouvali se, aby na jeho jméno byla přenesena koncese Johanny Šebestové z č. p. 423, protože Horák „*je schopny, nebyl trestany, jako teš jeho budynek jest docela k tomu schopny*“.

Leč ani to vše nepomohlo. V zápalu boje proti "kořalečnímu moru" těšínský hejtman koncesi Filipovi Horákovi nepropůjčil (rozhodnutím č.j. 21261 ze 14. prosince 1887). Horák se však nehodlal vzdát. Tentokrát si přizval na pomoc těšínského advokáta Dr. Rudolfa Bukowského, který mu pomohl sestavit rekurs čili odvolání k Zemské vládě slezské v Opavě. Rekurz, odeslaný z Těšína 28. ledna 1888 do Opavy snesl znova doklady o potřebnosti krčmy právě v Nytrové a doložil ji dobrodáním arcivévodské revírní správy Těšínské komory o naléhavé potřebě takového zařízení pro tamní lesní dělnictvo. Také o své morálce se Horák vyjádřil slovy: „*Moje morálka a spolehlivost jsou mimo pochyby*“. Aby o správnosti předložených argumentů nebylo pochyb, přiložil pan Horák k svému rekursu podrobný plánec, zachycující nejen komunikační situaci v místě budoucí krčmy, ale také polohu horaly obydlených míst. Podnikatelský záměr Horákův se krátce poté stal skutkem. 22. dubna 1888 mu byla výměrem č. j. 4742 koncese udělena. Zněla ovšem na "výčep vína a piva" a na drobný obchod smíšeným zbožím. Horák tedy napoprvé nedosáhl přesně toho, co požadoval - totiž koncese na výčep "gebranntnen geistigen Getränke", tedy pálenek.

Nastoupila znovu svízelná cesta po nápravě. Mezi advokátní kanceláři JUDr. Bukowského v Těšíně a úřadem Zemské vlády slezské v Opavě nastala čilá korespondence. Horák musel znova prokazovat, že nebuduje krčmu pro bohaté turisty a cizí hosty, ale hlavně pro místní a jablunkovské horaly, kteří nejsou tak zámožní, aby mohli konzumovat drahé pivo a ještě dražší víno: „*Zdejší horalé z finančních důvodů nekonzumují drahé víno nebo pivo, ale chtějí levnější pálenku...Jsou spokojeni s kusem chleba se sýrem a se skleničkou kořalky...*“. Že tomu tak skutečně bylo, potvrdil i obecní úřad na Morávce, který přípisem z 5. prosince 1889

konstatoval, že pan Horák má licenci na čepování piva a vína a že „*gořalu ma povoleno jenom v uzavřitych flaškach prodavati*“. To komplikuje život místním horalům a dřevorubcům, „*poněvač v tom dilu (obcy) kde Filip Horak meška, jest mnoho osadniku, kteří všecy v Panské pracy su zaměstnani tak obzvlašť zimnim časem tito pracovnícy potřebuju nějakeho posilnění. Tak tych robotnikuv každý den přijde 40 – 50 a když sobě některy jen trochu kořalky dat nalit, tak musi jich dopola ji vypit...*“. Pro tyto lidi i krčmáře je to obtížné, a proto se přimlouvají za rozšíření koncese. Po třech letech tahanic s úřady, po řadě dopisů mezi Morávkou, Těšínem a Opavou, dosáhl Filip Horák 11. března 1890 udělení licence č. 4845, podle které směl šenkovati pivo, víno i alkoholické nápoje. Úřední listina s koncesí se však "pečlivostí" těšinských byrokratů kdesi zatoulala, takže ještě v březnu 1890 nenašla svého adresáta v Nýtrové. Příběh skoro jako dnešní. První dějství historie Horákovy krčmy, které se začalo podáním žádosti o udělení licence v červenci 1887, pokračovalo získáním koncese na něco, co Horák nechtěl v dubnu 1888, skončilo konečně 11. března 1890 získáním šenkovní koncese na pálenku. I tak, historie Horákovy proslulé horské krčmy se počíná od dubna 1888.

Kdo byl Filip Horák?

Pod žádost o udělení šenkovní koncese se 14. července 1887 Filip Horák podepsal jako „*domkář a obchodník smíšeným zbožím na Morávce č.p. 638*“. Pátrání po jeho životních osudech před tímto datem mnoho poznatků nepřineslo. Co víme bezpečně je, že se narodil a byl pokřtěn 12. prosince 1850 v Dobré na č. p. 27. V křestní matrice doberské fary je zapsán farářem Blažejem jako Philipp. Jako otec je uveden Josef Horák, sedlák v Dobré, jako matka Veronika, roz. Polochová. Při křtu byli přítomni jako kmotři Johan Chovanec, svobodník z Dobré a jeho manželka Anna.⁷ Konsistorní opis matriky ovšem uvádí jako datum narození a křtu 12. červen, jde však zřejmě o chybu, zaviněnou opisovačem. O Filipovu otci a jeho rodině toho mnoho nevíme. Byl sedlákem na

⁷ ZAO, fond Sbirka matrik Severomoravského kraje, sign. Fr-V-12, fol. 149.

č.p. 27 v Dobré a byl dvakrát ženat. Poprvé s Veronikou, roz. Fojcikovou,⁸ s níž měl sedm dětí. První manželka zemřela v roce 1844. Brzy nato se oženil znova s Veronikou Polochovou, s níž následovalo dalších osm dětí. Filip byl v pořadí třetím dítětem z druhého manželství. Protože nebylo možné, aby byl rodný statek rozdělen mezi tolik synů, musel hledat obživu mimo zemědělství. Někdy v první polovině sedmdesátých let se jako dvacetiletý mladý muž stal pachtýřem hostince č. p. 51 v nedalekém Sviadnově u Místku. Jako "Wirthshauspächter" se 10. října 1876 ve věku 26 let oženil na Morávce s devatenáctiletou Annou Walicovou, dcerou Georga Walici, sedláka v Komorní Lhotce č.p. 128 a jeho manželky Johanny, roz. Rossy rovněž z Komorní Lhotky. Snoubence oddával moravecký kaplan Georg Piesna, za svědky jim při svatebním obřadu byli Filip Klančík, kovářský mistr ve Sviadnově a Josef Walica, podruh na Morávce, zřejmě nevěstin příbuzný.⁹ Zdá se, že Josef Walica se stal krátce nato (nejpozději 1880) arcivévodským hajným v moráveckém polesí a byl příbuzným (asi bratrem) Georga Walici, který byl roku 1881 hostinským tamtéž. Rok po svatbě se manželům Horákovým narodila dcera Johanna, poté první syn Josef (1878), 23. ledna 1880 druhý syn Rudolf Karel. To již bydlili v domku č. p. 233, majetku lesní správy arciknížecí lesní správy v Morávce-Nytrově. Otec Filip Horák je již tehdy uváděn jako hostinský. Určitě však sám nebyl vlastníkem hostinské živnosti. Ne zcela přesné archivní záznamy hovoří o tom, že se živil pachtěm některých moráveckých krčm: podle zprávy četnické stanice ve Vyšních Lhotách z roku 1887 "měl Horák již několik let v pachtu hostinec v údolí Juřičona". Na tomto místě v popisném čísle 219 měl hostinskou koncesi jistý tesař Pavlosek (po něm Terezie Žídková).

Rodina Filipa Horáka se úspěšně rozrůstala. Skoro co dva roky přibýval nový člen. Po prvorozené dceři Johaně (* asi listopad

⁸ ZAO, fond Sbirka matrik Severomoravského kraje, sign. Fr-V-14, fol. 88. Další genealogické údaje jsou čerpány z následujících matrik římskokatolické farnosti v Dobré: Fr-V-12, 13, 14.

⁹ ZAO, fond Sbirka matrik Severomoravského kraje, sign. Fr-X-Morávka, gen. vikariát Těšín, kart. 29. Další údaje, pokud nebudu citovat jinak, pocházejí z matričních opisů generálního vikariátu v Těšíně 1889-1900, kart. 30.

1877, + 17. 5. 1880) a synech Josefovi (* 1878) a Rudolfovi Karlovi (* 23. 1. 1880) se narodila Anna Maria (* 13. 7. 1881), syn Filip (* 19. 3. 1883, + 3. 4. 1883), pak opět dcera Rudolfina Johana (* 17. 4. 1884), Karel Ignác (* 23. 6. 1886), Mathilda Franciska (* 21. 10. 1898). Dalším dítětem měla být údajně dcera Marie (* 1881, záznam v matrice o jejím narození však nebyl nalezen), provd. Dofková. Syn Antonín Horák přišel na svět 13. března 1890 a protože v horách panovala krutá zima s velkým množstvím sněhu, byl přinesen ke křtu v kostele na Pražmě až 8. dubna.¹⁰

Úspěšné podnikání krčmáře Filipa Horáka přerušilo neočekávané neštěstí, které znamenalo pro rodinu velkou tragédií. Doživ se sotva 43 let, při manipulaci s petrolejem Filip Horák utrpěl tak závažné popáleniny, že 10. července 1893 v krčmě v Nytrové, která od přechíslování domů v roce 1885 nesla nově č. p. 638, zemřel. Když administrátor frýdeckého mariánského kostela provedl ohledání těla nebožtíka, zaznamenal do matričního zápisu jako příčinu smrti „*infolge Verbrennen mit Petroleum*“. Pohřeb oblíbeného krčmáře se konal na místním hřbitově o dva dny později, 12. července.

Rodina ztratila živitele, nejstaršímu ze synů, Josefovi, bylo teprve 15 let, nejmladšímu Antonínovi byly tři roky. A navíc, vdova Anna Horáková nejenže musela převzít veškerou starost o provoz krčmy a obživu rodiny, ale byla těhotná. Poslední dítě Filipa Horáka, syn Filip Johann, se jako pohrobek narodil 8. února 1894, tedy sedm měsíců po otcově úmrtí. Nebylo mu dopřáno dlouhého života: zemřel za necelé tři týdny, 28. února 1894.

Od katastrofy ke katastrofě

Uživit početnou rodinu nezletilých dětí nebylo pro vdovu Annu Horákovou, tehdy 36 let starou, vůbec jednoduché. Opatřit si jiný

¹⁰ Podle rodinných záznamů byly další kariéry některých z dětí následující: Josef se stal strojívedcem na železnici, Rudolf pracoval jako lesní dělník na Morávce, Karel byl traťmistrem nejprve Rakouských a posléze Československých drah ve Frýdku. Matylda se provdala za hajného v Dolní Lomné, Antonín se stal hostinským. Rudolfina se provdala za četníka a posléze chataře na Slaviči, Marie (provd. Dofková) se stala údajně baletkou ve Vídni.

zdroj obživy v chudých beskydských horách nepřicházelo v úvahu, a tak vdova Anna se rozhodla pokračovat v živnosti zemřelého manžela. Už 26. července 1893 požádala okresní hejtmanství v Těšíně o přenesení šenkovní koncese na svou osobu. Poručníkem nezletilých dětí se stal lesník Josef Dubčák z Morávky, přezdívaný "plukovník". Péče o krěmu, malé polní hospodářství a rodinu záhy vyčerpaly síly slabé a nemocné Anny Horákové. Uvítala proto, když se její dcera Rudolfína roku 1908 ve věku 25 let rozhodla vdát se za bývalého četníka Jana Koláře z Morávky, dvacetipětiletého muže, pocházejícího z moravských Ivančic, a ten se rozhodl požádat o přenesení koncese na svou osobu. Kolář, jak ovšem dokazují dochované úřední doklady, získal koncesi teprve 30. září 1913, poté, co ji doporučilo Společenstvo hostinských a výčepních živností venkovského okresu frýdeckého se sídlem v Bašce z toho důvodu, „že se zde nejedná o rozmnožení hostinců". Pravdivost důvodů, pro které Kolář požádal o přenesení koncese, přijela v květnu 1913 prověřit úřední komise: ta podtrhla zejména skutečnost, že spádové území Horákovy krěmy Nytrová-Kotly-Skalka dnes představuje skoro 100 horských usedlostí a krěma má výhodnou polohu také pro rozvíjející se beskydskou turistiku, zejména pro návštěvníky horských útulen na Slaviči a na Bílém kříži. Kolář nebyl v době získání koncese nováčkem v hostinské profesi. Už v roce 1910 totiž obdržel od moravskoostravského Beskidenvereinu, německé turistické jednoty pro Pobeskydí, nabídku, aby se ujal správcovství jeho turistické útulny Hadaszczokh¹¹ pod vrcholem Slaviče. Současně se zavázal, že „bude Annu Horákovou u sebe chovati, ji živiti a ošetřovati, aby se jí dostalo bezstarostného stáří". Na přání svých zákazníků z řad místních horalů požádal Kolář v prosinci 1912 okresní hejtmanství ve Frýdku (do něhož byla Morávka nyní nově příslušná), aby mu rozšířilo koncesi o „držení dovolených her". Zdůvodnil to tak, že „moji hostí, kteří jeden od druhého velmi vzdáleně bydlí a kteří můj hostinec navštěvují, rádi se pobaví dovolenými hrami, zvláště

¹¹ Lysek. M.: Z historie chaty na Slaviči. Zajímavé zastavení na dlouhé koňské stezce z Jeseníků do Beskyd. In: Místní zpravodajství z 24. 1. 2001.

když v našem horském kraji jiných zábav nemají".¹² Tak se Horákův hostinec stal dostaveníčkem milovníků karetních her, kteří se sem scházeli nejen z okolních pasek a kopanic, ale i ze vzdálených vesnic a dokonce i z Frýdku.

Zatím se Horákův nejmladší žijící syn Antonín, se kterým se počítalo jako s otcovým nástupcem ve správě krčmy, vyučil v Rothschildových Vítkovických železárnách strojním zámečnickem. Za první světové války byl povolán do rakousko-uherské císařsko-královské armády a sloužil v Mladé Boleslavi. Tam se seznámil se svou budoucí manželkou Helenou Šámalovou, s níž se posléze oženil.¹³ Načas ještě zůstal v Boleslavi jako dělník v tamní automobilce Laurin & Klement a připravoval se na to, aby mohl převzít rodinnou krčmu v Nytrové.

V kritickém roce 1914, který přinesl Evropě a světu dotud nejkrvavější a nejničivější válku a obyvatelstvu většiny evropských států strádání, bídu a utrpení, postihla rodinu vdovy Horákové další těžká životní rána. Jejich vcelku dobře prosperující hostinec, skýtající nyní obživu nejen Anně Horákové, ale i rodině jejího zetě Jana Koláře, 18. března vyhořel. O příčinách požáru se nedochovala žádná podrobnější zpráva, nejpravděpodobněji vznikl od přetopených kamen. Požár připravil rodinu nejen o zdroj obživy, ale i o skromné obydlí. Budova byla majetkem Těšínské komory, správy knížecího revíru ve Vyšních Lhotách, a ta se dala slyšet, že na obnově budovy nemá zájem a tudíž do ní nebude investovat. Anna Horáková si pronajala (koupila) při obecní cestě z Nytrové na Uspolku, pod strání "Hrachová" malý domek, v němž zřídila ferlog, venkovský obchod smíšenku i s bufetem, poskytujícím alespoň základní občerstvení.

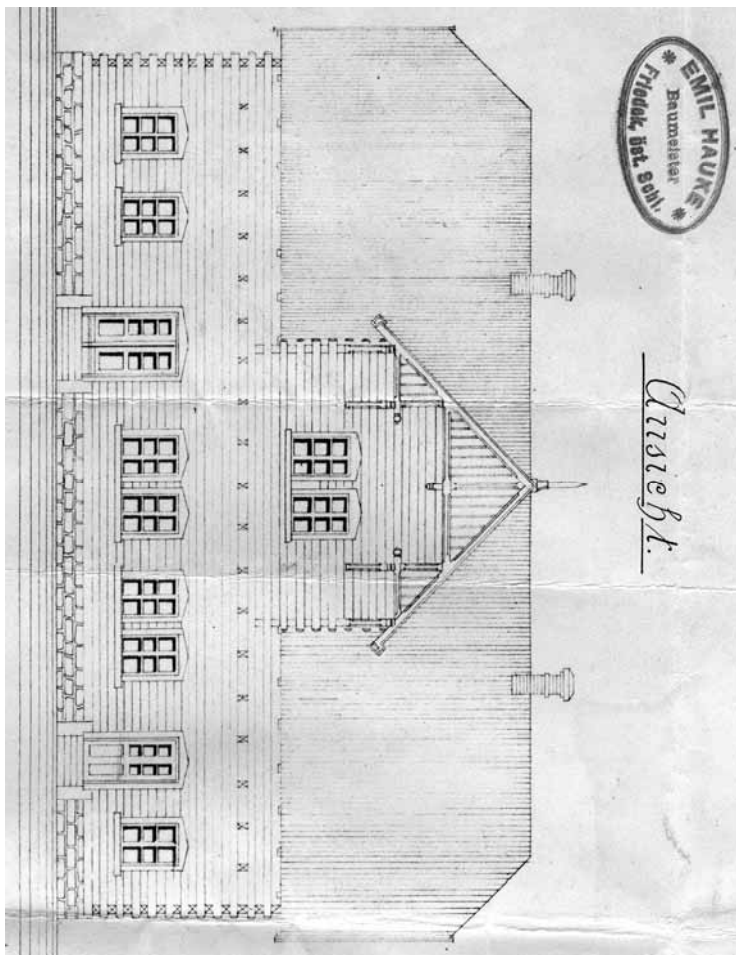
Antonín Horák

Starost o obnovu domu a hostinské živnosti nyní přešla na nejmladšího syna Antonína, který se s rodinou vrátil z Mladé

¹² SOKA FM, ONV F-M, kart. 806.

¹³ Podle matričního záznamu o sňatku se Helena Šámalová narodila 31. července 1901 v Mladé Boleslavi a zemřela v r. 1952 na Morávce.

Boleslavi na Morávku. Výměnou získal od správy Těšínské komory parcelu čís. 2270/1 a na té začal podle schválených plánů stavitele Emila Hauka z Frýdku stavět novou dřevěnou budovu, tentokrát již rozměrnější a honosnější, která měla sloužit jako obydlí rodiny i jako provozní prostory hostince a obchodu.

Nákres budovy podle stavitele Emila Haukeho

Budova byla přízemní, opatřena v průčelí sedmi okny a dvěma domovními dveřmi (jedny dvoukřídlé do výčepu, jedny jednokřídlé do obchodu), do nichž se vstupovalo po několika schůdcích. Průčelí dělil symetricky půdní vikýř se dvěma okny, ve kterém byla umístěna světnička pro hosty. V pravé menší části přízemí byly dvě obytné místnosti pro rodinu krčmáře, ve střední části výčep a sál a jednoduchými dveřmi v levé části se vcházelo do obchodu.¹⁴ Domu bylo přiděleno popisné číslo 638.

Již v průběhu stavby uvedl Horák do provozu venkovský obchod smíšeným zbožím své manželky Heleny a trafikou, která byla koncesována na jeho jméno. Na krčmu v nově postavené budově č.p. 638 přešla automaticky koncese Jana Koláře, zetě Anny Horákové a švagra Antonína Horáka. Kolář po návratu z fronty pokračoval ve správování turistické útulny Hadaščok pod Slavičem a když koupil od místního pasekáře Szlauera jeho nedaleko útulny stojící dřevěnku, plánoval její přebudování na vlastní turistickou chatu. Proto se dohodl s Antonínem Horákem, že se vzdá v jeho prospěch hostinské koncese v Nytrové. Horák skutečně bezprostředně před Vánoci roku 1920 požádal Okresní hejtmanství ve Frýdku, aby mu udělilo koncesi, nyní kromě výčepu piva, vína a pálených lihových nápojů také rozšířenou o podávání pokrmů, přenocování cizinců, podávání čaje, kávy, čokolády a jiných teplých nápojů a občerstvení i na držení tzv. "povolených her". Svou žádost podpořil Horák argumentem, že ve spádové oblasti jeho krčmy žije v cca 80 domech 700 stálých obyvatel, většinou pasekářů a lesních dělníků. Znova připomenul, že místo je důležitým bodem na přechodu mezi Frýdeckem, Jablunkovskem a Slovenskem, kterým denně procházejí nejen cestující a obchodníci, ale i turisté. Ústřední polohu místa podtrhoval i fakt, že ve stejné budově je obchod, trafika s prodejem známek a kolků a na budově je umístěna poštovní schránka. Nová budova je vybavena také světničkou pro ubytování cizinců. Nejbližší hostinec je vzdálen šest kilometrů, tj. více než hodinu chůze. Nelze, podle

¹⁴ Plány výstavby nového objektu Horákovy krčmy, vypracované frýdeckým stavitelem Emilem Haukem, jsou uloženy v StOA F-M, fond ONV F-M, kart. 806.

jeho mínění, přehlédnout ani skutečnost, že na tomto místě fungovala krčma již 35 let, a tedy je dobré navázat na tradici. Ostatně, "hostinec byl a bude za dob zimních jediným střediskem, na něž nejbližší okolí v čas prudkých vánic a mrazů je odkázáno". Pro Horákovu žádost se vyslovila i četnická stanice na Morávce, a to krátce po Novém roce 1921, když napsala, že "žádné domněnky nestávají, které by odůvodňovaly, že by živnosti bylo používáno ku podporování zakázané hry, k přechovávání zločinců, nemravnosti aneb pijáctví". Frýdečtí byrokrati zřejmě uznali důvody za dosti pádné, neotáleli, a již 26. ledna 1921 si Antonín Horák odnášel z okresního úřadu vysněnou koncesi. Ale také plno nových starostí. Úřad mu ukládal, aby v co nejkratší lhůtě vybudoval u hostince betonovou žumpu, aby dal vyhloubit novou studnu, která by byla vybavena tak, aby do ní nemohly přitékat povrchové vody a ještě řadu dalších úkolů.

Podle pamětníků byl nový hostinec už podstatně honosnější, než krčma, která před lety vyhořela. Antonínu Horákovi se zřejmě dařilo. Lze na to usuzovat např. z toho, jak rok od roku rostla výše mu vyměřované živnostenské daně: v roce 1920 platil daň pouze z trafiky, a to 6,60 Kčs, zatímco jeho manželka Helena z obchodu odváděla 6,67 Kčs. V roce, kdy uvedl do provozu krčmu (1921), odvedl za hostinec daň 22 Kčs a z trafiky 10 Kčs, jeho žena z obchodu 8 Kčs. Ale už v roce 1928 platil z hostince daň 27 Kčs (z obchodu 4 Kčs) a je zajímavé, že i v letech nejhlubší hospodářské krize krčma stále dost vynášela, protože za rok 1932 mu vyměřili zdanění ve výši 29 Kčs. V letech krize také obchod vynášel dost. Výnos se začal zhoršovat teprve od poloviny třicátých let, kdy průměrné roční zdanění kleslo na 17,50 Kčs. Zdanění ostatních moráveckých hospod nebylo zdaleka tak vysoké. Hostinec Hynka Gřunděla byl ve třicátých letech zdaňován dokonce jen 2,25 Kčs. Další z proslulých moráveckých krčem, Bebkova, nevykazovala nikterak vynikající výnosy: z hostinské živnosti i obchodu dohromady jí byly v průběhu třicátých let předepisovány daně v rozpětí od 6,35 do 19,0 Kčs.¹⁵

¹⁵ ZAO, ZVS, kart. 655, č. i. 945. Zdrojem informací o zdanění jsou sčítací archy živností z let 1896-1949.

Na počátku třicátých let se manželům Horákovým v poměrně pokročilém věku narodili dva synové: Vlastimil (1930) a Jaroslav (1933). Deset let poté, co dostavěl novou budovu, začal Horák uvažovat o jejím rozšíření a modernizaci. Vypracování projektu se v roce 1932 ujal dobratický tesařský mistr Ignác Šigut.¹⁶ Žádost o schválení "nadstavby a přístavby" podal Antonín Horák příslušným místům ve Frýdku 8. července 1932. Přístavba měla spočívat ve vybudování jeviště při již existujícím sále, dále šaten pro herce a nadstaveno mělo být patro nad přízemím, v němž mělo být vybudováno 15 komfortních cizineckých pokojů. Současně mělo být dosavadní dřevěné roubené přízemí přebudováno na zděné. Záměr to byl nesporně velkorysý: vznikl by tak podnik bezmála hotelového typu, zcela jedinečný v podmínkách chudého beskydského kraje byl záměr vybudování jeviště se zázemím, který zřejmě počítal s tím, vybudovat z Nytrové i ne nevýznamné centrum kultury. Horák předpokládal, že se stavebními pracemi bude hotov do 30. června 1933, tedy zhruba za rok. Realizace stavby však šla pomaleji proti původním představám. Zdá se, že příčiny nebyly technického rázu, ale spíše se nedostávalo financí. A tak byl nucen požádat nejprve o odložení kolaudace o rok (t. j. do 1. června 1934) a později znovu o další rok. V žádosti o prodloužení stavební lhůty ze 7. srpna 1935 vysvětloval příčiny: nebyly údajně v jeho osobě, ale v nejasněné situaci politické. Když se totiž rozhodoval o rekonstrukci hostince, počítalo se s tím, že kolem jeho krčmy povede trasa nové strategické silnice, jež měla spojit Morávku s Jablunkovem a slovenskou částí republiky. Ani v roce 1935 se s realizací nezačalo, naopak projekt začal být z důvodů státně politických zpochybňován. To jej vedlo k investiční zdrženlivosti, neboť *„pakže by můj hostinec byl mimo frekvenci, byl bych potom nucen žádati o přenesení hostinské koncese na místo, které by turistickému ruchu lépe vyhovovalo“*. Poměrně velkorysý projekt byl postupně omezován a redukován také z tohoto veřejného důvodu, ponecháme-li stranou, že se asi též nedostávalo investičního kapitálu. Proto o rok později oznámil

¹⁶ Písemnosti a plány, týkající se přestavby uloženy v SOKA F-M, ONV F-M, kart. 806.

Okresnímu úřadu ve Frýdku, že svůj projekt stavby definitivně zredukoval a místo 15 hostinských pokojů jich vybuduje jen devět. Při dveřích, jimiž se vstupovalo do sálu, byl výčepní pult chlazený ledem, na trámu u stropu byly zavěšeny petrolejové lampy, protože Nytrová nebyla dosud napojena na elektrickou síť. Sál se vytápěl velkými zelenými kamny na dřevo. Ke kolaudaci došlo až v roce 1938, v osudných záříjových dnech, kdy se nejen pro Horákovu rodinu, ale pro obyvatelstvo celé obce Morávky najednou zhroutil svět. Téhož dne, kdy byl v Nytrové na č. p. 638 sepsán kolaudační protokol o přístavbě krčmy (30. 9.), odevzdával ministerský předseda Rzeczy Pospolite ve Varšavě tamnímu velvyslanci Československé republiky ultimatum, podnícené den předtím podepsanou tzv. Mnichovskou dohodou (diktátem). Polská vláda požadovala na vládě Československa okamžité vydání obyvatelstvem polské národnosti obydlené části Těšínska, tzv. Zaolzí. Do okupační zóny bylo zahrnuto i několik obcí z Frýdecka, kde nežil žádný nebo jen mizivé procento Poláků, mezi jinými i část vesnice Morávky. V tuto chvíli se střetly tzv. "velké dějiny" s "malými dějinami" obcí a postihly osudovým způsobem i historii rodiny krčmaře Horáka. V prvních dnech října vtrhly do Morávky oddíly polské armády a zastavily se na řece Morávce, která byla považována za hranici záboru. Pouze okresní silnice, vedoucí údolím řeky Morávky, byla de facto považována za neutrální území a mohla být používána, jak ani jinak nebylo myslitelné, obyvatelstvem z obou stran provizorní hranice. Pro odtrženou část Morávky a v tom i pro Nytrovou, kde se nacházela Horákova krčma, vznikla těžce řešitelná situace, protože zde nebyla komunikace, která by je spojila se zázemím Polska, ve kterém se neočekávaně ocitly. Napjatá situace, plná nejistoty, trvala až do počátku prosince. 5. prosince 1938 se po zabrané části Morávky roznesla zpráva, že území bude vráceno Československu. Skutečně, ve dnech 6. až 7. prosince přijela do vesnice smíšená česko-polská komise, která prováděla novou delimitaci území. Místní členové delimitační komise, jediní, kdo znali reálnou situaci, vydávali potok Skalku za horní tok Morávky, a tak definitivní hranice byla stanovena souběžně s tímto vodním tokem přes potok Mítuří k řece Morávce. Z původního katastru obce

Morávky připadlo do polského záboru 29 km² se 117 většinou horskými usedlostmi. Součástí polského záboru tedy zůstala i část obce Nytrová s Horákovou hospodou. Održená část Morávky se v oficiálním polském místním názvosloví uváděla jako "Morawka Zaolzińska". Tato obec však neměla silniční spojení se zbývajícími, polskou okupací održenými obcemi. Po zániku Československé republiky 15. března 1939 a vytvoření Protektorátu Čechy a Morava se Morawka Zaolzińska ocitla na hranici polsko-protektorátní¹⁷ a po 1. září 1939, kdy nacistické Německo vtrhlo do Polska, byla začleněna do Velkoněmecké říše a jejího vládního obvodu Slezsko se sídlem ve Vratislavi a později do obvodu Horní Slezsko, jehož rezidenčním městem se staly Katovice.¹⁸

Pod dvojí okupací

Krčmář Antonín Horák byl pověřen nakrátko funkcí starosty nové obce. Krčma se po 15. březnu 1939 stala důležitým místem, přes které, díky jeho hraniční poloze a obtížné kontrolovatelnosti, vedly trasy přechodů československých občanů, zejména vojáků a politiků, z Protektorátu do Polska a přes ně do bezpečí dosud svobodných evropských států. Tyto ilegální přechody organizoval Horák ve spolupráci se svým švagrem Kolářem na útulně Hadašok. Brzy se ovšem tato Horákova činnost, která se - jak stálo v protokolu s ním sepsaném „*neslučovala s úřední funkcí starosty*“, prozradila, a tak byl na základě obvinění z politické nespolehlivosti, podaného velitelem polské policie Zilarem, ke své radosti funkce zbaven a nahrazen místním usedlíkem Martinem Kaňokem z č. p. 216.¹⁹

Po připojení území polské části Horního Slezska včetně polské části Těšínska k Velkoněmecké říši, vybuďovala okupační správa v Těšínských Beskydech, kde probíhala hranice s Protektorátem

¹⁷ Vávrovský, E.: Partyzánská Morávka ústy Moravčanů. Frýdek-Místek 1982, s. 13 ad.

¹⁸ Myška, M.: Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku. Ostrava 1964, s. 18 ad.

¹⁹ Vávrovský: Partyzánská Morávka, s. 40. Dále podle téhož autora, s. 42-43, 69, 181 a podle vzpomínek pamětníků, zejm. Horákova syna Vlastimila (* 1933).

a Slovenským štátem, niekoľik stanovišť tzv. Grenzschutzpolizei, tedy pohraniční policie, a to na Uspolce, na Slavíči, v Kršli v údolí Lúčky a na Bílém kříži. V roce 1940 bylo obyvatelstvo nyní k říši patřící části Morávky vyzváno, aby požádalo o vydání tzv. Volkslisty. V celé osadě se údajně nepřihlásil ani jediný obyvatel, tedy ani nikdo z rodiny Antonína Horáka. 12. června 1942 byl Antonín Horák s manželkou předvolán k úřednímu komisaři (Amtskommissar) v Hnojníku a byli znova pod nejrůznějšími pohrůzkami nuceni k přijetí Volkslisty. Nejzávažnější výhrůžka se týkala možnosti odnětí hostinské koncese, což byla tehdy pro Horákovu rodinu existenční záležitost. I tentokrát Antonín Horák odolal. K naplnění hrozby došlo 22. května 1943, kdy bylo Horákovi oznámeno zrušení koncese. Shodou okolností letním hostem krčmy v Nytrové býval pravidelně vrchní komisař ministerstva vnitra ing. Jakubicka, který žil s rodinou hostinského v dobrých vztazích. Na jeho zásah u landráta (zemského rady), nejvyššího státního úředníka v okrese Těšín a u oberprezidenta (vrchního prezidenta) v Katovicích, byl výnos o odebrání koncese zrušen.

Sortiment zboží, kterým disponovala Horáková krčma v letech okupace, se značně zúžil. Válečné hospodářství, orientované hlavně na potřeby frontových armád, postihlo nejrůznějšími omezeními, např. systémem potravinových lístků a tzv. tabačenek i možnosti hostinských živností. Jestliže se v předválečném období v Horákově krčmě čepovalo hodně pálenky a likérů, za války se sortiment alkoholických nápojů redukoval v podstatě na pivo. To dodával Horákův předválečný zásobovatel, nyní "Moravskoostravský pivovar – Mährisch Ostrauer Bierbrauerei". Výčep piva v průběhu prvních válečných let, z nichž máme k dispozici statistiku, mírně rostl, zřejmě jako náhražka za ostatní alkoholické nápoje: od září do prosince 1939 činil obrat hostince 289 říšských marek a vyčepovalo se 20 hektolitřů piva, za rok 1940 činil výčep 75 hektolitřů, peněžní obrat živnosti 3080 marek a v roce 1941 dokonce 102 hektolitra a obrat 4651 marek. V přepočtu na protektorátní koruny se litr piva prodával za 4 K 60

haléřů. Podávání kávy, čaje i teplých a studených pokrmů téměř ustalo.²⁰

Jediná krčma v širokém okolí byla pochopitelně i v čase světové války místem, kde se scházeli horalé, pasekáři a lesní dělníci, aby si sdělili novinky, šířené šeptanou propagandou resp. vysíláním zahraničních radiostanic, ať už to bylo BBC, Hlas Ameriky nebo Moskva. Bylo by až k podivu, kdyby se o těchto věcech nediskutovalo a nepronášely nejrůznější soudy a samozřejmě i protiněmecké výpady, vtipy a anekdoty. Hostinský Horák byl ve svízelném postavení. I když se osobně těchto debat zúčastňoval s jistou dávkou obezřetnosti, vždy byl jejich svědkem. A tak už v roce 1940 se dostal do konfliktu s okupačními úřady, když byl jednou z místních občanek udán u okresního soudu ve Frýdku, že *"nadával na Němce"*. Podle jeho vzpomínky, zapsané v roce 1946, ho obhajoba z tohoto nařčení přišla na 4 000 protektorátních korun.

I za války toužili obyvatelé horských pasek čas od času se sejít při nejrůznějších příležitostech, tanečních zábavách nebo bálech, kde jinde, než v Horákově krčmě s prostorným, přívětivým a dobře vytopeným sálem. Také tyto "zábavy" v sobě ukrývaly nejedno nebezpečí: že tu živelně propukne utajovaná nenávisť k okupantovi, ať už formou nadávek, vtipů a někdy i vážnějších excesů. Pochopitelně o těchto věcech máme šanci se něco dovědět jen tehdy, neušly-li pozornosti bezpečnostního aparátu a byl o nich pořízen nějaký písemný záznam. V paměti účastníka, lesního dělníka Adolfa Kotáska, který docházel do jedné chalupy blízko Horákovy hospody za milenkou, se např. dochovala zpráva o konfliktu, který se odehrál na jedné z tanečních zábav mezi místními horaly a jakýmsi SS-mannem aspirantem Bočkem. Zlé bylo, že svědky tohoto excesu byli členové Todtovy organizace (nacistická pracovní organizace), finanční strážé z Lipového a několik SS-mannů z jagdkomanda (speciální oddíl k stíhání partyzánů) ze Slavíče.

K určitému oživení provozu krčmy došlo na sklonku druhé světové války, kdy nacistická okupační správa obnovila dávný projekt výstavby strategické silnice z Morávky do Dolní Lomné

²⁰ SOKA F-M, ONV F-M, kart. 806.

a dále na Jablunkovsko a Slovensko. Tato silnice měla sehrát důležitou roli v zásobování německého wehrmachtu při obranných bojích proti postupující sovětské armádě. Silnice měla vést přes vrchol Slaviče měla umožnit nejkratší spojení z údolí Lomné do údolí Morávky. Výstavba byla skutečně zahájena zjara 1944 a pro terénní práce bylo zmobilizováno 150 občanů Morávky a okolních vesnic. Pracovní donucení bylo podpořeno hrozbou trestu v koncentračním táboře. Obyvatelé Morávky ovšem této hrozbou zejména v zimních měsících 1944/45 příliš nedbali. Byly dny, kdy se do práce dostavilo sotva deset, patnáct občanů. Nuceně nasazení dělníci se vymlouvali obavou, že budou přepadeni "bandity", jak se tenkrát v hantýrce okupanta přezdívalo partyzánům.²¹ Horákův hostinec v té době opět nabyl na významu: jednak jako místo, kde se dělníci ze stavby silnice měli možnost občerstvit (většinou z vlastních donesených zásob) a ohrát, jednak jako sídlo sem dočasně umístěné nacistické grenzwache, tedy pohraniční stráže. Je nasnadě, že se množily konflikty mezi dělníky a místními horaly na jedné a představiteli nacistického potlačovacího aparátu a druhé straně. Za této situace bylo třeba, aby mezi oběma stranami fungoval prostředník, který měl autoritu a pomáhal obušovat někdy vyhocené spory, hrozící zatýkáním a perzekucí. Do této role byl postaven, podle pozdějších zpráv moráveckých odbojářů, ve funkci tzv. obervorsteher, tedy jakéhosi starosty do německé říše včleněné části Morávky, právě krčmář Antonín Horák. Na situaci, kdy na počátku roku 1945 gestapo dalo veliteli pohraniční stráže Polingovi příkaz k zatčení několika místních horalů, vzpomínal Horák v rozhovoru, zapsaném v roce 1945: *„Další zatýkání podle zpráv pohraniční policie a říšského nadlesního Hartmanna, který byl ve stálém spojení s gestapem, mělo být v našem údolí Skalky a Nytrové. Příčiněním mým a švagra Jana Koláře k tomuto zatýkání nedošlo. Byli by jím postiženi František Salát z č. p. 484, František Koloničný z č. p. 218, Veronika*

²¹ Kovář, J.: Památná místa partyzánské obce Morávky. Frýdek-Místek 1982, s. 16.

*Blahutová z č. p. 212 a mnoho jiných osob, které měly přímé styky s partyzány.*²²

Po válce

Jako soukromý podnik Antonína Horáka fungovala krčma do r. 1949. V rámci likvidace privátního sektoru byl hostinec 1949 převeden do podniku "Jednota Frýdek-Místek" a Antonín Horák v něm dále působil jako vedoucí provozu do r. 1956 (zemřel 1958). Poté zůstalo až do úplné likvidace vedení pohostinství v rukou rodiny: Horákovy neteře Ludmily, provd. Peřinové, jež byla dcerou Horákova bratra Rudolfa. Žila v l. 1919-1989, provdala se za Jaroslava Peřinu z Klobouk u Brna (1935-1987). Podnik likvidován 1967, budovu, které bylo od r. 1972 přiděleno nové číslo popisné 532, převzali do privátní držby synové Antonína Horáka ing. Vlastimil Horák a ing. Jaroslav Horák. Dnes je impozantní budova někdejší krčmy používána jako rodinný rekreační dům a uživatelé se pečlivě starají o jeho údržbu. Vnitřní dispozice hostince je pietně udržována v původní podobě.

²² Tuto údajnou výpověď Antonína Horáka zaznamenal v citované knize Vávrovský, s. 181.

PODZIM 1938 NA TĚŠÍNSKU

Alena Matějová

Osudný rok 1938 je v médiích připomínán většinou Mnichovem, ale události, které citelně zasáhly náš region, jsou připomínány méně a s odchodem přímých účastníků už pomalu mizí z paměti.

Na likvidaci Československa se aktivně a velmi razantně podílelo i Polsko, které si nárokovalo smíšené národnostní území na Těšínsku. Polské bojůvky napadaly příhraniční území a přenášely na československou stranu zbraně a střelivo se snahou vyvolat dojem lidového povstání za připojení československého území k Polsku. Už 21. září 1938 předložilo Polsko československé vládě ultimativní nótu o odstoupení pohraničních území okresů Český Těšín a Fryštát. Československá vláda navrhla v odpovědi z 25. září jednání o případných sporných problémech, navrhovala svolání společné komise, jejíž jednání mělo být zahájeno 5. října a ukončeno nejpozději do 1. prosince 1938. Garantem měly být Francie a Velká Británie. Polská vláda československý návrh odmítla a 30. září 1938, krátce poté, co československá vláda byla přinucena podepsat mnichovský diktát, požádalo i Polsko o splnění svých požadavků pod hrozbou vojenského zásahu. A tak opuštěna všemi bývalými spojenci československá vláda krátce před vypršením dvanáctihodinového ultimáta 1. října 1938 kapitulovala podruhé.

Poláci požadovali okamžité odstoupení části těšínského území v poloměru 18 km od Těšína do 14 hodin 2. října 1938 a zbývající část území politických okresů Fryštát a Český Těšín do 10. října 1938.

Po zveřejnění této nóty nastalo na Těšínsku zděšení, české obyvatelstvo přece jen doufalo, že na ni česká vláda nepřistoupí. Nejhorší očekávání se však stalo skutkem a počet postižených obcí a tím i obyvatel byl nakonec ještě větší.

Obsazování území polským vojskem i evakuace českých obyvatel začaly okamžitě a neřízeně ještě před vytyčením hranic.

Teror polských bojůvek na exponovaných českých obyvatelích, který probíhal do té doby spíše jakoby záškodnický, se znásobil.

Pro vytyčení hraniční linie byla zřízena smíšená českopolská delimitační komise, za českou stranu byli do jejího čela vládou jmenováni divizní generál František Hrabčík, pplk. gšt. Vladimír Šincl, okresní hejtman v Místku Karel Cidlík, ing. Leo Zeiner z odboru pro udržování tratí a přednosta Revírního báňského úřadu v Ostravě ing. JUDr. František Bažant.

Generál Hrabčík při rozhraničování v terénu

Polskou vládou byli pověřeni pplk. gšt. Czeslav Kopański jako předseda, vojvodský rada stavební služby v Těšíně ing. Henryk de Riess, místoředitel Slezského ústavu dr. Antoni Wrzosik a místoředitel polských státních drah v Krakově Adam Kmita.

Úřední název komise byl Mise divizního generála Františka Hrabčíka a po dobu své působnosti od 2. října do 23. listopadu 1938 sídlila v Národním domě v Místku. Závěrečný protokol o delimitaci státních hranic mezi republikami Polskou a Československou byl podepsán 23. listopadu v zasedací síni Národní záložny místecké.

Mise zahájila přípravné práce 2. října 1938, pro ochromení dopravy přijeli pražští členové v čele s generálem Hrabčíkem sice až v 17 hodin, ale okamžitě a až do pozdních nočních hodin přijímali deputace starostů, školních inspektorů, průmyslníků, dělníků i zástupců církví. Projednával se každý metr nové hranice, nejdřív u zeleného stolu, pak v terénu, kde byly shromážděny deputace občanů, a na závěr nejproblematictější část – konečné řešení, které by uznala i polská strana.

Celkem bylo obsazeno zcela 83 obcí a 8 obcí zčásti se skoro 232 tis. obyvateli na 865 km² území s rozvinutou průmyslovou aglomerací s 15 uhelnými doly, Košicko-bohumínskou dráhou, třineckými železárnami a dalšími podniky.

V zabraném území žilo na 125 tisíc Čechů, 76 tisíc Poláků, 17 tisíc Němců a 2 tisíce Židů a zbytek ostatních národností. Ani frýdecký okres, i když v něm obce s polskou menšinou vůbec nebyly, nezůstal záboru ušetřen, hranice vedla koryty řek Morávka a Lučina a přilehlé obce Morávka, Vyšní a Nižní Lhoty, Nošovice, Vojkovice, Žermanice, Prostřední a Horní Bludovice, Šenov, Bartovice, Radvanice a Heřmanice tak byly rozpůleny bez ohledu na umístění škol, komunikací, obchodů nebo majetku. Nebylo výjimkou, že polnosti patřící k domu se ocitly za hranicí státu, nebo že tam bydlel učitel a nebylo možné mu jako cizímu státnímu příslušníkovi vyplácet mzdu.

S jídlem roste chuť a ani tady se některé požadavky Poláků nezastavily, jejich známé heslo „Ostravica granica“ oprávněně nahánělo hrůzu. Nárokovali si celé území okresu i s městem Frýdkem, proto i uprchlíci z Těšínska nezůstávali na území Frýdku a prchali až na moravskou stranu. Za pět dnů po okupaci bylo ve dvanáctitisícovém Místku už zaevidováno 570 uprchlíků, o týden později už jich bylo na 6 000. Prchali jen s příručními zavazadly s dětmi v náruči, často jim šlo o holý život. V Moravské Ostravě byly jejich počty samozřejmě vyšší. V první etapě byli ubytováváni hromadně ve školách a tělocvičnách, mnozí, kteří měli příbuzné ve vnitrozemí, se odstěhovali časem za nimi, ale většina jich neměla kam odejít a přicházeli stále další.

Mezi prvními byli čeští učitelé, kteří jako nositelé češtví byli polským bojůvkářům největším trnem v oku. Bylo třeba je nejen

ubytovat, ale i zaměstnat. Okamžitě byly v Místku zřízeny nouzové ubytovny a pracovní tábory pro uprchlíky. Pro získání pracovních míst byly všechny provdané učitelky a úřednice propuštěny z práce a ty, které dovršily 53 let, byly penzionovány. Bylo postaveno pět nájemních domů se čtyřiceti byty, dodnes se jim říká uprchlické.

Z frýdeckého okresu se ocitlo v záboru 4529 obyvatel vesměs české národnosti, v Bartovicích to bylo 80, v Horních Bludovicích 436, v Prostředních Bludovicích 174, v Nižních Lhotách 110, ve Vyšních Lhotách 378, na Morávce 501, v Nošovicích 46, v Šenově 2076, ve Vojkovicích 301, v Žermanicích 163 a v Heřmanicích a Radvanicích 264 obyvatel.

Uprchlíci ve frontě na jídlo v Místku

Na obsazeném území nastaly ze dne na den tvrdé válečné poměry, českým občanům nebyla dána žádná alternativa ani lhůta k vystěhování, nebyla jim poskytnuta žádná náhrada za opuštěný majetek. S okamžitou platností byly zrušeny všechny české školy, učitelé a úředníci státních úřadů byli vyhoštěni jako první. Přestěhování bytového zařízení probíhalo až po zřízení evakuační komise pod vedením generála Brauna. Komise stejně jako evakuační mise sídlila v Místku v Národním domě na Palackého ulici a řídila postupné stěhování v první řadě majetku státních

institucí a v druhé etapě soukromý majetek státních zaměstnanců a exponovaných českých občanů. K datu 10. října se zúčastnilo evakuace 121 nákladních aut a 60 autobusů, přesto však už bylo mnoho bytů i státních úřadů vyrabováno. Z obsazeného území se vůbec nedochovaly písemnosti obecních úřadů, škol nebo spolků. Do listopadu stihla komise vystěhovat na 2700 rodin.

Uskladněný nábytek uprchlíků v Národním domě v Místku

Zpočátku vyjížděly kolony nekoordinovaně, naložily jen nejnnutnější svršky vyhnanců a přivezly je do Frýdku nebo do Místku, kde byly hromadně uskladněny v sálech Národního domu, Lidového domu, sokolovny a jiných prostorných místnostech. Později už byly převozy organizovány, žadatelé museli doložit propustku a povolení polských úřadů k vystěhování majetku a navíc i povolení příslušné české obce k přestěhování do ní. Pak teprve byli zapsáni do zvláštních seznamů a vyzváni, aby se v určený den ráno o půl sedmé dostavili do evakuační kanceláře. Vojenská auta svážela nábytek zásadně jen na nejbližší nádraží, odkud pak putoval označen jmény majitelů v železničních

vagónech. Pamětníci, pokud vzpomínali na toto nedobrovolné stěhování, s díky vzpomínali na pomoc vojáků.

Arogance polských bojůvkářů proti nevystěhovanému českému obyvatelstvu narůstala, byli předvoláváni polskou policií k výslechům, kde k obvinění stačilo jen nařčení z čechofilství. Výslechy se neobešly bez bití obušky, bez kopanců a výhrůžek a zpravidla končily propustkami „bez powrotu“ – což znamenalo bez návratu.

F. Duša – Těšínsko 1938

Represálie se ještě zvýšily, když byl 13. listopadu 1938 na hoře Prašivé ustanoven na shromáždění českého lidu z Těšínska Slezský odboj. Vznikl jako revoluční výbor pro osvobození Těšínska, ve svém prohlášení uváděl, že: „Slezský lid neuznává a nikdy neuzná násilný a bezprávný polský zábor Těšínska, které pokládá za věčnou a nezczitelnou část Československé republiky. Prohlašujeme, že budeme plánovitě pracovati tak dlouho a tak

vytrvale, až české Těšínsko bude opět připojeno k Československu a zachováno národu a republice na věčné časy.“

Brzy po jeho ustanovení došlo k protipolským incidentům, které zavadaly polské straně příčinu k dalším protičeským represím. Na Štědrý den byla v Dětmarovicích předvolána polskou policií řada českých občanů na tzv. posterunek, kde jim byly předány vyhošťovací dekrety se lhůtou do 10 hodin večer. Kdo se ohradil, že je to příliš krátká lhůta, byl zbit obušky a kopanci a okamžitě vyhnán přes hranice. Nebylo mu dovoleno rozloučit se s rodinou ani si vzít nejnnutnější věci. Čtrnáct takto vypovězených skončilo v Moravské Ostravě v nemocnici.

Na Štědrý den bylo z Dětmarovic vyhoštěno padesát rodin a na Boží hod dalších padesát. Totéž se odehrálo v Lazích, kde polští policisté doručovali vyhošťovací dekrety v 6 hodin ráno přímo do bytů rovněž se lhůtou do 10 hodin večer. Tak jako v Dětmarovicích bylo i v Lazích vyhoštěno padesát rodin na Štědrý den a padesát na Boží hod.

21. ledna 1939 byly v Novém Bohumíně – Šunychlu a Skřečoni provedeny granátové atentáty. I když nebylo zřejmé, kdo incident způsobil, zda česká nebo polská strana, důsledek nesli samozřejmě Češi. Opět bylo vyhoštěno pět set českých rodin. Zda došlo ještě k přestěhování jejich majetků, když činnost evakuační komise už skončila, prameny neuvádí.

Do polského záboru připadla i ryze česká obec Morávka, kde nikdy Poláci nežili. Obyvatelé uslyšeli neblahou zprávu z rozhlasu a nastala všeobecná panika. Každý prodával, co se jen prodat dalo, údajně bylo před okupací prodáno 800 kusů dobytka a nakupovaly se za ně hlavně látky, obuv a potraviny. Mezi lidmi se šířily výzvy, že se nedají a Poláky zaženou. Když se mise generála Hrabčíka o chystaných úmyslech dověděla, poslala do všech koutů rozlehlé obce četnictvo, aby nastalou situaci zklidnilo.

16. listopadu 1938 obsadilo obec polské vojsko, situace byla nadále napjatá, ale k incidentům z české ani polské strany nedošlo. V prvních dnech obsadila Morávku polská námořní pěchota, která byla později vystřídána jednotkou Ukrajinců ze Lvova. Jejich přístup k občanům byl korektnější než přístup polské policie na Těšínsku. Nebyli vyháněni z obce ani napadáni, byla ustanovena

nová obecní správa, která spadala pod landrát v Hnojníku, zřízena polská pošta používající už od prvního dne záboru razítko „Morawka – Zaolzie“, byla provedena výměna korun za zloté, ale nestihli dosadit polské učitele do škol.

Razítko Morávky z doby záboru

Po urputných jednáních se Misi generála Hrabčíka podařilo posunout hranici v katastru obce Morávky na sever tak, že na 700 čísel domů zůstalo v okleštěné ČSR a 117 čísel domů na polské straně. 9. prosince 1938 byla protokolárně Morávka z velké části vyjmuta ze záboru. Na polské straně zůstala v zabraném území i škola v Nytrové a poněvadž tam nebyl dosazen polský vyučující a český učitel byl 21. ledna 1939 propuštěn i s manželkou, ve škole se přestalo vyučovat vůbec. Některé starší děti docházely „na černo“ do vzdálené školy na Uspolku, ale mnohé zejména ty mladší nenavštěvovaly školu vůbec.

V Polsku zůstalo i celé okolní polesí, které bylo hlavní obživou obyvatel podhorské obce. Podle místních lesníků tam začala polská správa ihned hospodařit jako Hunové, káceli stromy „na holo“ – tj. jeden vedle druhého i v oblastech, které byly dlouho ponechávány jako přírodní rezervace. Vysokou zvěř, která tam měla své říjiště, vojáci spolu s pytláky postříleli.

Polskou okupaci vystřídala po roce okupace německá, obsazené území však nebylo připojeno ke zbytku Československa tj. k Protektorátu Čechy a Morava a na základě Hitlerova dekretu z 26. října 1939 se stalo součástí Německa.

Použité prameny:

SOkA Frýdek-Místek, Valeček, V.: Těšínsko 1938 – 1939, rukopis R 282

SOkA Frýdek-Místek, fond Pozůstalost K.Procházky, inv.č.174

Svoboda – Wiliam Ritter: Ferdiš Duša , Ostrava 1958

Miarka, A: Morávka kdysi a dnes , Morávka 1991

Tomolová ,V., Stolařík, I., Štika, J.: Těšínsko, Muzeum Těšínska 1997

NĚKOLIK POZNÁMEK K PRACOVNÍMU ÚTVARU Č. 402

Tomáš Adamec

„Všem obecním a městským radám. Ve snaze čeliti opětovnému vzrůstu nezaměstnanosti ve zdejších okrese požádal okresní úřad o zřízení pracovního tábora v místeckém okrese. Za tímto účelem jest nutno, aby byl bezodkladně proveden nábor nezaměstnaných pro vstup do těchto táborů podle následujících pokynů...“

Oběžník okresního úřadu, který byl vydán 22. října 1938, reagoval na vládní nařízení číslo 223 ze dne 11. října 1938 o pracovních útvarech. V něm se pravilo, že pracovní útvary se zřizují k dočasnému hospodářskému zajištění nezaměstnaných osob a k využití jejich pracovních schopností pro všeobecné prospěšné úkony. Podívejme se nyní na hlavní body nařízení. Říká se v něm, že: pracovní útvary a osoby do nich zařazené jsou organizovány podle zásad branné moci. Jsou složeny z orgánů řídicích a správních a z výkonných pracovníků. Po technické stránce řídí práce osob zařazených do pracovních útvarů a na tyto práce dozírá to odvětví veřejné správy, do jehož odboru působnosti dotčené práce spadají, přičemž zachovává všeobecná nařízení, daná velitelstvím pracovního útvaru k udržení kázně a pořádku. Pracovní útvary vykonávají všeobecně prospěšné práce, zejména pak ty, které by se jinak neprováděly. Zároveň je ale nutno podle možností dbát na to, aby tyto práce nevyklučovaly normální podnikání.

Nejvyšší jednotkou pracovních útvarů je pracovní prapor, složený z několika pracovních rot. Roty se dále dělí na pracovní čtyři a družstva. Pracovní doba činí týdně zpravidla 48 hodin. Mimo to se přiměřená doba věnuje občanské výchově.

Pro zařazení do pracovních útvarů mohou být určeni nezaměstnaní českoslovenští státní občané, kteří dovršili 18. rok věku, cizinci mohou být určeni jen, pokud to mezinárodní právo připouští. Osoby, které mají být zařazeny do pracovních útvarů, určí okresní úřady na základě evidence nezaměstnaných. Určení stane se doručením povolávacího listu. Proti tomuto opatření není

opravný prostředek. Povolané osoby jsou povinny povolávacího rozkazu uposlechnout a dostavit se do služby u pracovního útvaru v době a na místo vyznačené v povolávacím listu. Povolávací list slouží zároveň jako průkaz pro bezplatnou jízdu železnicí, pokud je použití železnice odůvodněno.

Příloha 3.

P o v o l á v a c í l i s t

Jméno a příjmení:

Zaměstnání:

den, měsíc a rok:

Narozen: místo :

polit.okres:

Domovská obec a polit.okres:

Bydliště: /ulice, čís.domu/

Podle vládního nařízení z 11/10 1938, čís. 223 Sb.z.a n.

jste povolán jako civilní pracovník pro

Hlaste se dne19... vhodin v.....

.....
v pracovním oděvu podle roční doby a vezměte s sebou: 1 soupr.
prádla, přikrývku, jídelní nádobí, příbor a potřebné věci, stravu na dvě dny a dle možnosti toto nářadí: ^{x/} lopatu nebo krumpáč.

Neuposlechnutí této výzvy je trestné podle ustanovení výše uvedeného vládního nařízení.

..... razítko

Okresní hejtmán:

✕ Poznámka: Donesené nářadí bude vzato do inventáře a bude na místě oceněno. Případné opotřebení bude odškodněno.

Povolávací list k pracovnímu útvaru

Osoby povolane podle paragrafu 5 budou při presentaci u pracovnich útvarů podrobeny zdravotni prohlídce a zjistí-li se, že tělesně nebo duševně jsou nezpůsobilé k pracovním úkonům prováděným v pracovních útvarech, nebudou do těchto zařazeny. Rovněž nebudou zařazeny osoby, které prokáží, že před doručením povolávacího listu nastoupily stále zaměstnání.

Příslušníci pracovních útvarů jsou podřízeni vojenské kázeňské pravomoci, a dopustí-li se soudně trestných činů, vojenské soudní pravomoci; nejsou však podrobeni II. dílu vojenského trestního zákona.

Toto vládní nařízení bylo postupně doplňováno dalšími zpřesňujícími předpisy.

Kromě obecních a městských úřadů byly ke spolupráci vyzvány i veřejné zprostředkovatelné práce, které měly mít v pohotovosti kartotékovou evidenci nezaměstnaných a nabízet jejich výkazy pracovnímu útvaru. Do výkazů měly být zahrnuty všechny osoby, které pobíraly podporu se státním příplatkem (gentský systém), osoby, které pobíraly podporu ze státní stravovací akce a ty, které sice nepobírají žádnou ze státních podpor, avšak jejich výživa není zajištěna ani z jiných pramenů. Do pracovních útvarů naopak neměli být zařazováni zemědělstí ani další sezónní dělníci. To by prý mohlo venkovské obyvatelstvo svádět k tomu, aby přes zimu hledalo zaopatření v pracovních útvarech a zjara by odešlo za svým obvyklým zaměstnáním. Při výběru vhodných osob pak mělo být přihlíženo především k osobám svobodným a pak od mladších ročníků ke starším.

Pracovní útvar 402 v Místku podléhal velitelství IV. sboru v Olomouci. Jeho rámec byl vytvořen 12. listopadu 1938. Útvar byl rozdělen na dvě pracovní roty: 1/402 v Místku a 2/402 ve Frýdlantu nad Ostravicí. První pracovní rota měla mít zpočátku 150 pracovníků, později se počítalo s 250, druhá pracovní rota měla mít 100 pracovníků, později se počítalo rovněž s 250. Pracovní útvary měly být postaveny tak, aby 21. listopadu mohly započít s prací. Pro ubytování pracovníků platila zásada, že musí být hromadné, pokud možno po četách (50 mužů) a co nejbliže pracovnímu místu (nejdále 4 kilometry).

Existence a činnost pracovního útvaru byla sledována i v místním tisku. Týdeník Bezručův lid psal v článku První kámen v základech 7.ledna 1939 takto: *„Když jsme se loni před Reichsparteitagem obdivovali četám německé pracovní služby, budujícím v Norimberku Reichsautobahn a upravujícím tzv. Reichsparteitaggelände pro sjezd strany, mysleli jsme si, že snad by se za určitých předpokladů dalo něco podobného zřídit i u nás... A všichni jsou spokojeni a jsou také rádi, že mohou být zařazeni do pracovního procesu alespoň takto a že jejich ruce nemusí zahálet a zbůhdarma přijímat podpory. Jsou hrdí na to, že pomáhají budovat nový a doufejme lepší, od omylů minulých let osvobozený stát. Zde nejlépe vidíme, že bylo skutečně dobrou trefou zřízení těchto pracovních táborů...Opouštíme tábor a v bráně právě potkáváme přicházející četú táborníků, vracejících se odněkud z práce. Díváme se na ty hochy, na ty mladší i starší, díváme se na ně, jak se všichni spokojeně tváří...“*

S tím nadšením to ale asi nebylo tak horké, v dokumentech se dochovaly informace o mnoha povolanych, kteří k pracovnímu útvaru nenastoupili. Ve zprávě Okresního úřadu v Místku z konce ledna 1939 se pak uvádí, že *„někteří uchazeči o podporu v nezaměstnanosti se státním příplatkem se dobrovolně zřekli nároku na státní příplatek, aby byli zproštěni povinnosti nastoupit do útvaru“*.

Toto konstatování nacházíme ve zprávě pro Zemský úřad v Brně, která měla být zhodnocením dvouměsíčních zkušeností s pracovním útvarem v Místku. Pro posouzení pracovního výkonu bylo zapotřebí vzít v úvahu tu skutečnost, že útvar byl složen z velice různorodých pracovníků. Asi jen polovina z nich měla pracovní zkušenost se zemními pracemi, druhou polovinu pak tvořili lidé nejruznějších jiných profesí, samozřejmě i takoví, kterým manuální zručnost nebyla vrozena. Takže se ve zprávě konstatovalo, že ačkoliv někteří pracovníci odvádějí výkony stoprocentní, celkový výkon útvaru je padesáti až šedesáti procentní.

Jako opatření, které by zlepšilo pracovní výkon, se ve zprávě doporučovalo stanovení pracovního úkolu a odměňování zvláštními prémiei, lepší honorování prací odborných či

nebezpečných a podobně. Mezi opatřeními bylo zmiňováno i rozdělení pracovníků na zvláštní čtyři.

Protože se dochoval výsledek únorových prezentací osob předvolaných do pracovního útvaru, můžeme si učinit obrázek o tom, jak to asi vypadalo.

Prezentace dne 18. února

Počet předvolaných	101
Nedostavilo se	28
Nastoupili prezenční službu	3
Nastoupili do zaměstnání	16
Dostali odklad	2
Nastoupili k útvaru	52

Z předvolaných tedy do pracovního útvaru nastoupila polovina, 52 osob, z nich 34 bylo zařazeno do kategorie A, 13 do kategorie B a 5 do kategorie C. Na tomto místě by bylo záhodno upřesnit, co která kategorie znamenala. Osoba zařazená do kategorie A je způsobilá ke všem požadovaným pracem, osoby zařazené do kategorie B jsou schopny vykonávat méně náročné práce, osoby zařazené do kategorie C jsou toho času nezpůsobilé, kategorie D pak znamená úplnou nezpůsobilost.

Ještě slabší byl výsledek prezentace ze dne 25. února.

Počet předvolaných	93
Nedostavilo se	32
Nastoupilo do zaměstnání	16
Dostali odklad	4
Nastoupilo k útvaru	41

K pracovnímu útvaru tedy nastoupilo 41 osob. Do kategorie A bylo zařazeno 23 osob, do kategorie B 4 a do kategorie C 14.

Nábory tedy nebyly příliš úspěšné, přitom s nastávajícím jarem přibývalo práce a tedy i rostla potřeba nových pracovních sil. V dubnu 1939 odchází z Okresního úřadu v Místku do Brna dopis,

kde je tato skutečnost velmi výstižně popsána: „*Velitelství pracovního praporu 402 v Místku sem oznámilo, že potřebuje pro doplnění stavu pracovních rot I/402 a II/402 pro nejbližší dobu 250 až 300 nových pracovníků. Vzhledem k tomu, že v místeckém okrese není toho času již v evidenci téměř žádných osob, které by podle platných směrnic mohly býti povolány k prezentaci pro pracovní útvar, podávám o tom zprávu se žádostí o povolání uvedeného počtu nezaměstnaných z jiných okresů. Podle dosavadních zkušeností nutno podotknouti, že k prezentaci se dostaví a bývá zařazena jedna třetina až jedna polovina povolaných osob, kdežto ostatním se zpravidla podaří opatřiti zaměstnání, nebo se nedostaví k prezentaci z jiných důvodů, takže bude nutno předvolati k prezentaci 500 až 600 osob.*“

Následně vyhlášené prezentace pracovníků z okresů Prostějov, Olomouc, Hranice, Moravská Ostrava, Frýdek a Místek pro pracovní útvar 402 v Místku se uskutečnily ve dnech 6., 8. a 11. května a výsledek byl ještě rozpačitější, než bylo obvyklé.

Povoláno	515
Nedostavilo se	331
Nastoupilo do zaměstnání	42
Obdrželo odklad	47
Překročené stáří	1
Zvláštní důvody neúčasti	5
Nastoupilo k útvaru	142

K útvaru tedy bylo zapsáno 142 osob, ale ani to ještě nebyla žádná výhra, neboť jen 65 z nich spadalo do kategorie A, 47 do kategorie C a 29 do kategorie D.

Lidově řečeno, pracovní tábor 402 to neměl lehké. Situaci na pracovním trhu v jarních měsících roku 1939 navíc výrazně zkomplikoval nábor na práce do Německa. Pro úřady bylo budování Třetí říše daleko důležitější, než budování nějakých silnic na Místecku. V tomto smyslu ostatně vyzněl i výnos Zemského úřadu v Brně, který zastavil povolávání nezaměstnaných

k pracovním útvarům do doby, než skončí nábor na práce do Německa.

Definitivní ránu ale pracovnímu táboru zřejmě zasadili němečtí kolegové z pevnostních staveb. V červnu byl totiž velitel pracovního praporu 402 pplk. Strejc požádán, aby uvolnil 400 pracovníků na opevňovací práce. Marně poukazoval na to, že obě roty praporu mají dohromady 450 pracovníků, takže vyhovět německému požadavku by automaticky znamenalo zastavit práce na budování silnice, a na stavby silnic kladou říšskoněmecké orgány zvýšený důraz. Dostalo se mu ujištění, že tomu tak skutečně je a že se počítá s tím, že stav pracovníků pracovního praporu 402 bude navýšen na 1000 osob, takže na budování silnice bude mít 600 osob.

Byly to ale jen řeči. Výnosem ministerstva obrany z 3. 7. 1939 se dával pracovní prapor 402 v Místku k dispozici „dem Pionierstab Beskiden“. Dosud tímto praporem prováděné práce na silnici měly být zadány civilní firmě.

Dne 7. 8. 1939 se na Okresní úřad v Místku dostavil škt. Libosvár a oznámil, že po dohodě s ministerstvem obrany bude likvidována rota I pracovního útvaru 402. Zbytek pracovníků bude převeden k rotě II ve Frýdlantě. V Místku totiž zbylo kromě kancelářských sil asi 10 pracovníků, kteří byli toho času zaměstnáni na opravách místních kasáren. Většina pracovníků roty byla totiž přijata na stavbu silnice Vratislav – Vídeň, konkrétně na úsek u Jevíčka.

A pak už to šlo rychle. Zrušení roty I schválil 16. srpna i vrchní zemský rada v Moravské Ostravě. Výnosem ministerstva obrany z 5. září byl prapor 402 zrušen. Není známo, jestli toho někdo litoval.

Pracovní tábory byly jedním z mnoha jevů, které charakterizují II. republiku jako útvar směřující k totalitnímu modelu. Jak na pracovní útvary reagoval místní tisk, už bylo doloženo výše. Polemika se ale vedla i na celostátní úrovni. Jedna skupina považovala pracovní tábory za donucovací či koncentrační tábory, druhá skupina demagogicky hlásala, že „pracovní tábory mají být celonárodním opatřením vysokého mravního, sociálního a hospodářského poslání. Jejich úkolem není za něco trestat, nýbrž

umožnit co nejučelnější hospodaření nejcennějším statkem, který nám zbyl a kterým je pracovní energie celého národa. Musí zachycovat tuto energii a využít ji, aby nepřišla nazmar v době větší nezaměstnanosti.“

Použité prameny a literatura:

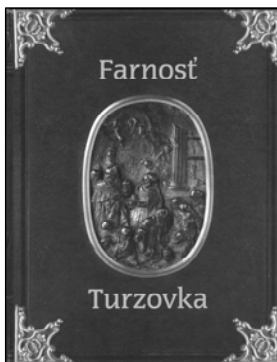
SOkA Frýdek-Místek, fond Okresní úřad Frýdek, inv. číslo 880, karton 791

Bezručův lid, roč. I, 1938 – 1939

Gebhart, J. – Kuklík, J.: Druhá republika. Paseka, Praha 2005

ZPRÁVY O LITERATUŘE

Gajdičiar, Ivan – Velička, Jaroslav (red.): **Farnosť Turzovka**. Vyd. Spolok priateľov Turzovky, občianske združenie a Farský úrad v Turzovke, Turzovka 2006, 351 s.

V souvislosti se změnou společenského a politického klimatu po listopadu 1989 se česká historiografie začíná více věnovat do té doby mnohdy záměrně tabuizovaným církevním dějinám. Je potěšující, že středem pozornosti v rámci výzkumu historie katolické církve se přitom nestávají jen dějiny diecézí, řádů a kongregací, životopisy významných církevních představitelů apod. ale také náboženský vývoj v jednotlivých nejnižších církevně správních celcích – farnostech. Nejinak je tomu i na sousedním Slovensku. Případ úspěšné a reprezentativní, pečlivě připravené monografie představuje výpravná publikace *Farnosť Turzovka*. Na jejím vzniku se podíleli především odborní historikové z Kysucka ve spolupráci s církevními hodnostáři a místními občany. Výsledkem je kvalitní a téměř vzorová publikace, obsahující vedle množství nádherného ikonografického materiálu z minulosti i současnosti turzovské farnosti především fundovaně zpracovaný text.

Celá práce je rozdělena do přehledných kapitol. Po úvodních textech současného nitranského biskupa a kysuckého rodáka Mons. Prof. ThDr. Viliama Judáka a turzovského duchovního správce P. Mgr. Jozefa Petráše následují chronologicky řazené kapitoly z jednotlivých epoch vývoje farního obvodu, který patřil k jednomu z územně nejrozlehlejších a pastoračně nejobtížnějších v nitranské diecézi. Kapitoly pojednávající o vzniku a nejstarším období dějin farnosti (*Prierez dejinami nitranskeho biskupstva; Dejinné súvislosti a udalosti na území Turzovky pred vznikom farnosti; Obdobie od založenia farnosti do roku 1848*) zpracoval odborný historik Mgr. Drahomír Velička z Filozofické fakulty

Trnavské univerzity. Nutno podotknout, že sledovanou látku zasadil do celkového správního vývoje v nitranské diecézi, pozornost zaměřil také na aspekty spojené s luterskou reformací v kysuckém regionu v 16. a 1. polovině 17. století a s následným nástupem a postupem rekatolizace. Jedná se o období, kdy hranice horské farnosti Turzovka sousedily s olomouckou a vratislavskou diecézí. D. Velička je také autorem dalších kapitol (*Farnost' Turzovka v letech 1990 – 2005; Farské symboly – pečať a erb; Sakrálné objekty na území farnosti; Osobnosti turzovskej farnosti* – spolu s I. Gajdičiarom) a jeho kapitoly tvoří podstatnou část publikace. Zpracování dějin farnosti v letech 1848 – 1989 se ujali tři autoři – Doc. PhDr. ThLic. Juraj Dolinský, SJ, PhD. (*Farnost' Turzovka v letech 1848 – 1918*), kanovník a správce diecézní knihovny v Nitře Mons. ThDr. Ladislav Belás (*Farnost' Turzovka v letech 1918 – 1948*) a Mgr. Antónia Hudcová (*Farnost' Turzovka v letech 1948 – 1989*), ředitelka čadecké pobočky Státního archivu v Bytči. S potěšením je možno konstatovat, že stranou nezůstala ani některá kontroverzní témata jako např. boj místního duchovenstva za zachování slovenštiny jako vyučovacího jazyka v Turzovce a okolí v době kulminace maďarizace Uher, období Slovenského štátu či perzekuce katolické církve a veřejného náboženského života v éře komunistické totality. Další kapitoly jsou věnovány průběhu církevního roku v Turzovce (Mgr. Ladislav Kučkovský), kněžím a řeholníkům pocházejícím z jednotlivých obcí farnosti a nechybí také písemné zachycení vzpomínek pamětníků (MUDr. Jozef Marec – Ivan Gajdičiar). Závěr publikace tvoří bohatý poznámkový aparát všech kapitol a resumé v anglickém, německém a francouzském jazyce. Celá publikace je prostoupena množstvím kvalitních barevných i černobílých snímků mapujících pestrý život farnosti v toku jednotlivých staletí.

Obyvatelé našeho regionu mají dnes Turzovku spojenou především s významným poutním místem na hoře Živčáková, kde se měla před šedesáti lety (1. června 1958) zjevit lesníkovi Matúši Lašutovi Panna Maria. Toto místo se stalo okamžitě živým symbolem odporu proti tehdejšímu režimu nejen pro věřící z kysuckého regionu, ale také z přilehlých částí Moravy a Slezska.

Nutno podotknout, že rovněž starší dějiny farnosti Turzovka mají vztah také k našemu regionu. Farní kostel v Turzovce se stával častým cílem obyvatel tzv. Zadních hor – z Ostravice, Čeladné, ale i ze slezských obcí Starých Hamer, Krásné, Morávky či Horní Lomné, kteří zde měli geograficky mnohdy blíže než do svých vlastních farních chrámů. O kontaktech zdejšího obyvatelstva např. s Jablunkovem a jeho okolím nás přesvědčují zápisy v křestních a oddacích matrikách farnosti Turzovka, jejichž řada počíná rokem 1694. Na jejich stránkách nalezneme nejednu osobu pocházející z Jablunkovska či z obcí někdejšího frýdeckého, hukvaldského, příp. rožnovsko – krásenského panství, jak ve svých vynikajících pracích upozornil již před půl stoletím přední historik valašského osídlení západních Karpat Prof. PhDr. Josef Macůrek.

V kysuckém regionu je možno v posledních letech zaznamenat zvýšený zájem o regionální dějiny spojený s produkcí vlastivědné literatury různé kvality a úrovně. Všechny tyto tendence by mělo v budoucnu koordinovat na podzim loňského roku založené sdružení profesionálních historiků, archivářů a badatelů s názvem TERRA KISUCENSIS, jehož hlavním cílem obsaženým ve stanovách je podpora a rozvoj historického výzkumu Kysucka včetně spolupráce s historiky z České republiky a Polska v rámci beskydského regionu. V tomto občanském sdružení tudíž nalezneme vedle některých autorů výše představené publikace také již několik českých členů. Jedním z prvních viditelných výsledků činnosti tohoto sdružení se stala aktivní spoluúčast (se Spolkem priateľov Turzovky a dílčími spoluorganizátory) na uspořádání úspěšné vědecké konference s názvem „*Kresťanstvo na Kysuciach v priebehu storočí*“, konané 29. února 2008 v Kulturním domě Rudolfa Jašíka v Turzovce. Přednášky přednesené na této konferenci budou publikovány v samostatném sborníku, který vyjde v polovině tohoto roku.

David Pindur

Gaura, Karel: **Bystrzyca nad Olzą – Bystrzyca nad Olzą. Od minulosti k přítomnosti jedné z největších obcí na Těšínsku.** K vydání připravila a text doplnila Anna Konderlová. Bystrzyca 2007. 279 s. (131 černobílých a 141 barevných fotografií v textu + mapy).

Během několika let nového tisíciletí můžeme pozorovat enormní nárůst produkce samostatných publikací jednotlivých obcí a měst z bývalého Těšínského knížectví. Tato skutečnost vypovídá o snaze obecních zastupitelstev prezentovat formou tištěného média samosprávní celek, k jehož vedení mají mandát od občanů. Vhodnou příležitostí se stávají kulatá výročí „existence“ obce, tedy doba od prvního doloženého výskytu sídelní jednotky v písemném prameni. Tak tomu bylo u některých obcí a měst, která za toto datum pokládají rok 1305, kdy jsou jmenována v soupisu desátků přináležejících k vratislavské diecézi, tzv. Ujazdském rejstříku, jenž vznikl na počátku 14. století (snad kolem roku 1305).¹ Z české části Těšínska² tiskem vyšly např.

¹ Srov. BAKALA, Jaroslav: *Základní pramen k dějinám středověkého osídlení Těšínska*. Těšínsko 32, 1989, č. 2, s. 1 – 5; TÝŽ: *700 let Ujazdského rejstříku*. Těšínsko 48, 2005, č. 4, s. 14 – 16 a PANIC, Idzi: *Závislosti prostorové lokalizace měst a vesnic v procesech osídlování v Těšínském knížectví ve středověku*. In: Jurok, J. (ed.): *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Sborník příspěvků z mezinárodní odborného symposia uspořádaného ve dnech 5.-6. října 2001 v Příboře. Ostrava – Nový Jičín – Příbor 2001, s. 37 – 50, tabulky na s. 41 a 43 – 44.

² Nejnovější produkce o jednotlivých místních celcích, které dnes patří k Polsku, zhodnocena ve studii KUBACZ, Adam: *Historiografia Górnegogo Śląska (w województwie śląskim) w latach 1989-2006*. In: Spyra, J. (ed.): *Kronikarz a historyk. Atuty i słabości regionalnej historiografii. Materiały z konferencji naukowej Cieszyn 20-21 września 2007*. Cieszyn 2007, s. 307 – 367, zejména s. 322 – 327 (elektronická publikace dostupná na adrese <http://www.kc-cieszyn.pl/bt/jpg/e-book.pdf>).

práce o Dětmárovicích,³ Dolní Lutyni,⁴ Petrovicích,⁵ Petřvaldu,⁶ Gutech,⁷ Ropici,⁸ Hnojníku,⁹ Tošanovicích,¹⁰ Bruzovicích,¹¹ Sedlištích,¹² Rychvaldu,¹³ Šenovu,¹⁴ Václavovicích,¹⁵ Horní Suché,¹⁶ Vendryni,¹⁷ Soběšovicích, obojích Domaslavicích a Lučině.¹⁸

Naopak obce, které nejsou součástí podobného pramene hromadné povahy a ani v posledních letech „neslaví“ významné jubileum, stále na moderní zpracování svých dějin čekají. Výjimku tvoří např. Albrechtice,¹⁹ Kojkovice²⁰ či jedna z největších obcí Těšínska, Bystřice nad Olší, která se od sklonku minulého roku může již také pochlubit monografií popisující dějinný vývoj od výskytu v písemných pramenech (r. 1423) až po současnost.

³ HAJZLEROVÁ, Irena: *Dětmarovice. K sedmistému výročí první písemné zmínky o obci*. Dětmarovice – Karviná 2005.

⁴ TÁŽ: *Dolní Lutyně*. Dolní Lutyně – Karviná [2005].

⁵ TÁŽ: *Petrovice u Karviné. 700 od první písemné zmínky*. Petrovice u Karviné – Karviná 2006; TÁŽ: *Pohledy do Petrovic u Karviné*. Petrovice – Karviná 2002.

⁶ TÁŽ: *Kapitolky z historie Petřvaldu*. Petřvald – Karviná 2001.

⁷ BRODA, Jan: *Guty. Od zarania do wybuchu wojny hitlerowskiej*. B. m. 1998.

⁸ ZAHRADNIK, Stanisław: *Ropice – vesnice Těšínska/Ropica – wioska cieszyńska*. Ropice 2004.

⁹ BYDLOŠEK, Rudolf: *700 let obce Hnojník*. Hnojník [2005].

¹⁰ CICHÁ, Irena: *Horní Tošanovice*. Horní Tošanovice – Český Těšín 2005.

¹¹ PASTRŇÁK, Milan: *Bruzovice. 700 let*. Bruzovice 2005.

¹² BARTOŇ, Josef (ed.): *Čtení o Sedlištích. Sborník k 700. výročí první písemné zmínky o obci Sedliště*. Sedliště 2005. Práce o Bruzovicích a Sedlištích zhodnoceny v ADAMEC, Tomáš: *Dvě monografie, dva přístupy*. Těšínsko 48, 2005, č. 4, s. 29 – 30.

¹³ SIWEK, Tadeusz: *Rychvald 1305-2005*. Rychvald 2005.

¹⁴ PAŠÍK, Milan: *Historie města Šenova v datech*. Šenov 2003.

¹⁵ PASTRŇÁK, Milan: *Václavovice 1302-2002*. Šenov 2002.

¹⁶ VIDLIČKA, Libor a kol.: *Horní Suchá*. Horní Suchá – Karviná 2001.

¹⁷ CZERNEK, Jerzy a kol.: *Vendryně/Wędrynia 1305-2005*. Vendryně 2004.

¹⁸ BECK, Petr: *Historie obcí Soběšovice, Dolní Domaslavice, Horní Domaslavice, Lučina*. Soběšovice – Havířov 2004.

¹⁹ MATROSOVÁ, Veronika: *Albrechtice – Olbrachcice*. Albrechtice – Karviná 2006.

²⁰ ZAHRADNIK, Stanisław: *Kojkowie. Monografia mojej wsi rodzinnej*. Trzyniec 2006.

Práce Karla Gaury (*1911-†1998),²¹ pedagoga a vlastivědného badatele, ale měla spatřit světlo světa již na počátku 90. let minulého století, kdy ji předložil vedení místní samosprávy. Představitelé obce ale nepochopitelným způsobem zasahovali do konečných podob textu, a proto se autor rozhodl rukopis za tohoto stavu věcí nepublikovat a počkat na vhodný okamžik. Bohužel se jeho pozemská pouť naplnila ještě před vydáním publikace a celé dílo zůstalo pouze ve strojopise jako součást jeho pozůstalosti. Rukopisu se ale před časem chopila bývalá starostka obce, Anna Konderlová, jež text redakčně upravila, doplnila a sehnala nezbytné sponzorské příspěvky na tiskové práce.

Karel Gaura při sepisování bystrické monografie navázal a čerpal ze svého dlouholetého, více než půlstoletí trvajících, výzkumu archivních pramenů, který z části také publikoval.²² Pro monografické zpracování textu zvolil chronologickou posloupnost historického vývoje, který je určen podle zažitých periodizačních mezníků (r. 1848, 1914, 1945 ad.). Jednotlivé kapitoly jsou dále přehledně tématicky rozčleněny na pasáže věnující se politickým, hospodářským a kulturním aspektům života v obci. Velká pozornost je ve starším období kladena na zemědělskou výrobu a berní zatížení obyvatelstva, které vychází z detailního studia urbářů a pozemkových knih. Tyto informace jsou navíc doplněny četnými tabulkovými přehledy, jež vhodným způsobem dokumentují demografické a hospodářsko-spoločenské změny v Bystřici. V novějším období se autor pozastavuje nad otázkami

²¹ Zhodnocení postavy K. Gaury viz PROKOP, Radim: *K úmrtí známého historika a významné kulturní osobnosti Těšínska Karla Gaury*. Těšínsko 42, 1999, č. 2, s. 31 – 32 a TÝŽ: *Gaura, Karel*. In: Dokoupil, L. (ed.): *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Nová řada 2 (14). Ostrava 2001, s. 37 – 38, zde uvedena výběrová bibliografie.

²² *Gruntovnice obce Bystřice*. Zprávy Okresního musea v Českém Těšíně 13, 1957; *K výročí 550 let Bystřice nad Olší*. Těšínsko 16, 1973, č. 2, s. 13 – 14; *Obec Bystřice n. Ol. v současném integračním procesu*. Těšínsko 24, 1981, č. 2, s. 4 – 7; *Osvobození Bystřice n. Ol. v květnu 1945*. Těšínsko 23, 1980, č. 2 a 4. s. obálky; *Osvobození od robot a poddanství v Bystřici n. O. a okolí*. Těšínsko 12, 1969, č. 1, s. 24 – 30 a č. 2, s. 5 – 10; *Spory mezi Bystřicí a Vendryní za feudalismu*. Těšínsko 1, 1957, č. 1, s. 9 – 10; *Výživa obyvatel obce Bystřice nad Olzou v době feudální*. Těšínsko 11, 1968, č. 2 – 3, s. 14 – 19.

bytové výstavby, politickým a správním vývojem obce. V kapitolách o kulturním životě je nejvíce prostoru vyhrazeno školství a osvětě, naopak důležitá součást zdejších obyvatel, jakou hrálo náboženství, je zpracována velmi stručně, i když autor se zde mohl opřít o farní archiv a i četnou literaturu. Detailnější zhodnocení by si zasloužily i pasáže o politické situaci během obou světových válek, kterým se ale asi K. Gaura raději vyhnul a okomentoval je jen v základních obrysech.

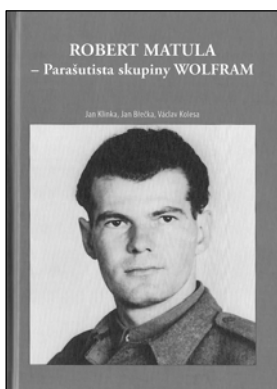
Na jeho část práce, jež je dovedena přibližně do poloviny 90. let minulého století, navázala již zmíněná editorka, která se snažila dodržet dělení a strukturu textu, tak jak jej vytvořil Gaura. Práci doplnila o četný statistický materiál (sčítání obyvatel, výsledky komunálních voleb ad.), politicko-správní polistopadové změny, rozvoj podnikání a školství v obci. Oslovila i profesionální historiky – Rudolfa Žáčka a Mečislava Boráka, aby Gaurův text obohatili o mu neznámé informace. Část příloh publikace, jež mj. obsahují edici německého zápisu o obci z urbáře r. 1692 a překlad nejstarší písemné zmínky podle opisu z r. 1723, se tak rozrostla o seznamy bystřických padlých během válečných událostí 20. století a zajímavý případ zásahu gestapa proti místním občanům. Reprezentativní vzhled monografie, která je vyvázána v pevných deskách a celá provedena na křídovém papíru, podtrhuje střízlivé formátování s četným černobílým i barevným obrazovým doprovodem. Na místě by byly ale pečlivější korektury textu. Publikaci o Bystřici nad Olší je nutno zařadit mezi nejzdařilejší počiny regionální historiografické produkce na Těšínsku z posledních let. Srovnáním všech shora uvedených prací ale dojdeme k závažnému nedostatku u drtivé většiny monografií. Bohužel se mnohdy hledí na kvantitu a ne na kvalitu, což si mnozí zadavatelé neuvědomují – publikacím totiž schází základní součást seriózní práce – poznámkový aparát či alespoň úplný výčet literatury a pramenů k tématu, který by i pro další generace dokumentoval stav poznání a východiska možného následování.²³

²³ Vývoj diskuze nad tímto nešvarem viz PAPAŽÍK, David: *Problémy regionální historiografie v České republice po roce 1989*. In: Spyra, J. (ed.): *Kronikarz a historyk. Atuty i słabości regionalnej historiografii. Materiały z konferencji*

Výjimkou není ani kniha o Bystřici. Pojednání o literatuře a použitých pramenech zde zaujímá pouhé dvě strany, bez jakýchkoli přesnějších citací uložení archivního materiálu. Stejně tak ani rejstříky se nestávají běžným standardem tohoto typu publikací, i když je nezpochybnitelné, že jejich absence výrazným způsobem komplikuje rychlejší orientaci čtenáře a uživatele monografie.

Radim Jež

Klinka, Jan – Břečka, Jan – Kolesa, Václav: **Robert Matula – Parašutista skupiny Wolfram**. Vydal Václav Kolesa, Zlín 2007, 136 s.

Zlínské vydavatelství Václava Kolesy si před několika lety dalo za cíl vydávat knížky o osudech československých vojáků za druhé světové války. Vznikla edice Portréty, v níž dosud vyšlo víc než deset knih. Jedna z posledních je příběhem Roberta Matuly. Text je rozdělen do deseti kapitol, které chronologicky vyprávějí o Matulově životě od narození do rodiny hlídače skladu dřeva v Radvancích v prosinci 1919 až do udělení čestného občanství města Ostravy v dubnu 2006.

Hlavním těžištěm knihy jsou kapitoly, v nichž je vylíčena Matulova činnost za druhé světové války. Mladý horník utekl krátce po okupaci zbytku republiky v roce 1939 do Polska, kde, jak se proslýchalo, se měly formovat československé vojenské jednotky. Podobně jako tisíce dalších se ale i Robert Matula dočkal zklamání, když zjistil, že Polsko není k československým vojákům

naukowej Cieszyn 20-21 września 2007. Cieszyn 2007, s. 79 – 98 a TÝŽ: *Dějiny měst, městeček a vesnic (metodická příručka)*. Olomouc 2005.

tak úplně vstřícné a že se musí přesunout do Francie. Tam byla další překážka. Jelikož se ve Francii nesměly tvořit v době míru cizí vojenské jednotky, byla československým dobrovolníkům nabídnuta pouze místa v Cizinecké legii. Zklamání ale netrvalo dlouho, začátkem září vypukla druhá světová válka a organizování československých praporů mohlo konečně začít. Francie ale nebyla na válku vůbec připravena, což se naplno projevilo na jaře roku 1940, když do země vpadla německá armáda. Robert Matula se ještě krátce zúčastnil ústupových bojů a poté se společně s dalšími Čechoslováky přeplavil do Anglie, kde budování československé zahraniční armády pokračovalo. Prodělal náročný paravýcvik a byl přidělen do operační skupiny Wolfram. Skupina se odlišovala od ostatních, měla speciální úkol rozvinout partyzánský boj v Beskydách. Byla také početnější, než bylo obvyklé, měla šest členů.

Výsadek byl ovšem od počátku pronásledován smůlou, parašutisté byli vysazeni jinde, než se předpokládalo, několik dnů se vůbec nemohli najít, při seskoku přišli o část výzbroje a zásob a co bylo nejhorší, jeden z nich, radista Karel Svoboda, byl zatčen německou hlídkou, čímž skupina zůstala bez spojení. V důsledku velkých německých protipartizánských opatření se Wolframu nepodařilo splnit zadaný úkol a skupina se stáhla na jižní Moravu, kde se na jaře 1945 zapojila do závěrečných bojů s okupanty.

Historie výsadku Wolfram byla v literatuře už vícekrát popsána, byla zpracována i v podobě několika televizních dokumentů. Nyní vydaná knížka, založená na vzpomínkách posledního žijícího člena Roberta Matuly, tak vlastně ani nemůže přinést nějaké nové převratné informace. Poučený čtenář si zopakuje to, co už ví a doplní si to několika novými detaily, spočívajícími zejména v tom, že známý příběh je vyprávěn někdy z trochu jiného úhlu. Autoři přistoupili k práci s velkou pietou. Nechávací Roberta Matulu vyprávět a do řeči mu vstupují pouze, když je třeba jeho slova zařadit do širšího kontextu, a i tehdy tak činí v míře jen nezbytně nutné. Matulův příběh (vlastně příběh skupiny Wolfram) je však natolik nosný, že si vystačí, některé pasáže se čtou doslova jedním dechem. Je tedy nakonec i dobře, že autoři zvolili tento přímočarý postup. Knižka je na pěti místech doplněna o medailony

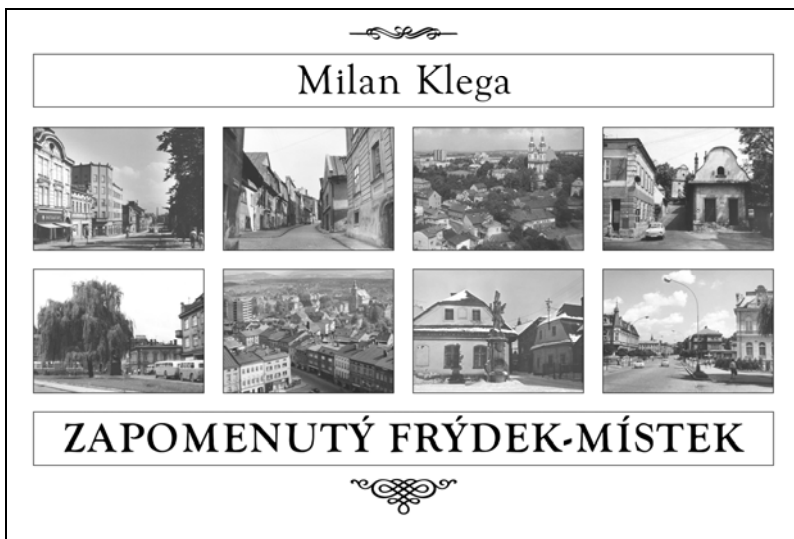
dalších pěti členů výsadku: Josefa Otiska, Josefa Černoty, Vladimíra Řezníčka, Karla Svobody a Josefa Bierského, což je nutno ocenit jako výborný nápad.

Vkusně vypravená vázaná knížka je doplněna množstvím fotografií a dalšího dokumentárního materiálu, který je vzhledem k tomu, že tisk byl proveden na křídovém papíře, vyveden ve vysoké kvalitě. Tady se rozhodně nešetřilo, což je chvályhodné.

Tomáš Adamec

VÝSTAVA ZAPOMENUTÝ FRÝDEK-MÍSTEK

Tomáš Adamec

Jestliže jsme se každý rok více či méně trápili s tématem výstavy, volba té letošní byla jasná. Jelikož v dubnu oslavil v plné svěžesti náš kolega Milan Klega osmdesáté narozeniny, téma se nabídlo samo. O Milanu Klegovi jsem psal ve čtvrtém čísle našeho sborníku v roce 2003, a jelikož by bylo velmi obtížné psát jinými slovy totéž, zůstanu protentokrát stručný. Milan Klega je zvláštní úkaz. Je obdivuhodné, jak ve svém věku drží krok s dobou. Ráno v šest je na pracovišti svěží jako rybička a s fortem, který by mu mohl závidět kdejaký hacker se pustí tu do skenování, tu do digitalizace, tu do úpravy fotografií. Svým elánem dokonce dokáže nakazit i mladší spolupracovníky, kteří po ránu mnohdy zdaleka nevypadají tak nadšeně jako on. A když ho pak vidíte, jak na fotografiích po chodbách vysvětluje o pět let mladší shrbené babičce s berlemi, kterou ulici ve městě to zachytil, člověk by si mohl na první pohled myslet, že na výstavu přišla matka se synem.

No tak dobře, trochu přeháním. Ve snaze ilustrovat obdivuhodnou osobnost Milana Klegy jsem se nechal poněkud unést. Každopádně si dovolím za všechny zaměstnance archivu Milanu Klegovi z tohoto odstavce popřát, aby mu zdraví a životní elán ještě dlouho vydržely.

Výstava samotná je velmi podobná výstavě, kterou jsme uspořádali před pěti lety. Pouze část vystavovaných fotografií byla obměněna. Za zmínku ale určitě stojí katalog, který byl vydán k výstavě. Obsahuje 28 fotografií, napůl Frýdku a Místku. Nejstarší fotografie v něm obsažená zachycuje dnešní třídu TGM ve Frýdku v roce 1953, kterou ovšem dnešní obyvatelé, nejsou-li pamětníky, identifikují pouze s dopomocí. Namísto tzv. „rubikovsky“ tu totiž vidíme stát výstavní domy. Podobná užasnutí lze prožívat takřka u všech ostatních fotografií. Neuvěřitelně už dnes vypadá například křižovatka ulic Bruzovské a třídy TGM v roce 1978 nebo Hasičská ulice z roku 1983. Teprve při prohlížení těchto fotografií si člověk uvědomí, jakou archivní hodnotu mají.

Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 9

Vydal Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv
Frýdek-Místek v roce 2008

Počet stran: 184

Odpovědný redaktor: Mgr. Tomáš Adamec

Výkonný redaktor: Mgr. Tomáš Adamec

Redakční rada: Mgr. Tomáš Adamec, PhDr. Alena Matějová,

Mgr. Radomír Michna

Tisk: Zdeněk Šprc – ŠOT

Palackého 134, 738 02 Frýdek-Místek

Počet výtisků: 250

ISBN 978-80-86388-61-8

ISSN 1214-6951